

KÖNYVTÁRI

FIGYELŐ

1986

| 1

**ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT**

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

32. ÉVFOLYAM
1986. 1. SZÁM

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Sándor, Bujdosó Ernő,
Földi Tamás, Gál Andorné,
Havasi Zoltán, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kiss Jenő,
Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné,
Ruzsás Lajosné Tóth Gyula

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 757-533/519 vagy 517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszám: 1350
Egyes szám ára: 30.– Ft
Évi előfizetési díj: 180.– Ft

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető

bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR) Budapest, 1900 V., József nádor tér 1.,
közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215–96162
pénzforgalmi jelzőszámra.

Külföldre előfizethető
a Kultúra

Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
Budapest P.O.B. 149
1376

Műsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben
10805/85
Készült a Műsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában

HU ISSN 0023–3773
INDEX 26 408

TARTALOM

Abstracts	5
Inhaltsangaben	6
Резюме	8
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	11

GEREBEN Ferenc

A könyvtárhasználati szokások változásai a közművelődési könyvtárakban	13
--	----

ORBÁN Éva

A könyvtárak személyzeti politikájának problémái	31
--	----

HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit – KIGLICSNÉ KATONA Rita

Az elektronikus biztonsági berendezések könyvtári alkalmazása	38
---	----

CRAVERO Róbertné

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára költöztetésének főbb tapasztalatai	53
---	----

Kitekintés

Szabályzat a Szovjetunió könyvtárügyéről. (Ford.: KENYÉRI Katalin)	61
SEROV, V.V.: Új jogszabály a könyvtárügyről. (Töm.: KENYÉRI Katalin)	71

Nemzetközi építési szeminárium Buda pesten és Békéscsabán (1985. június 3–7.)

– KISS Jenő: Épületek átalakítása könyvtári célra	74
– ZHU Cheng-gong: A felhasználók igényei mint a főiskolai és egyetemi könyvtárépületek tervezésének elsődleges meghatározói. (Töm.: ORBÁN Éva)	79
– NWA FOR, B. U.: Hogyan alakítanak át épületeket egyetemi könyvtárak számára a harmadik világban. (Töm.: HEGYKÖZI Ilona)	81

BÍRÓ Júlia

Információ a társadalomtudományok szolgálatában. <i>A MISZON harmadik tudományos konferenciájáról.</i> (Budapest, 1985. május 23–25.)	84
---	----

KAZANDŽIEV, Aleksandăr

Módszertani felügyelet a Bolgár Népköztársaságban. (Ford.: KENYÉRI Katalin)	91
---	----

Hírek az IFLA életéről. (PAPP István)	98
---------------------------------------	----

S z e m l e

Benutzung von Katalogen und Freihandbeständen in deutschen Universalbibliotheken. Bd. 1–3. <i>A katalógusok és a szabadpolcos állományok használata a német általános tudományos könyvtárakban.</i> (Ism.: MÁDERNÉ KISS Márta)	101
Lehrbriefe Auskunftsdienst. Bd. 1–2. <i>Tájékoztatószolgálati leckék.</i> (Ism.: PÁLVÖLGYI Mihály)	107

E számunk szerzői, munkatársai: BÍRÓ Júlia (MTAK), CRAVERO Róbertné (MKKEKK), GEREBEN Ferenc (OSZK–KMK), HEGYKÖZI Ilona (OSZK–KMK), HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit (KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat), KAZANDŽIEV, Aleksandăr (Ciril és Metod Nemzeti Könyvtár, Sofiã), KENYÉRI Katalin (OSZK–KMK), KIGLICSNÉ KATONA Rita (Industrial Export), KISS Jenő (FSZEK), MADERNÉ KISS Márta (JATEKK), ORBÁN Éva (OSZK–KMK), PÁLVÖLGYI MIHÁLY (BDTF könyvtári tanszék, Szombathely), PAPP István (FSZEK).

ABSTRACTS

GEREBEN Ferenc: Changes in public library use. – The author reviews the most significant literature, both Hungarian and foreign, on library-sociological research and, on these grounds, provides recommendations for a library policy more adaptive to the contemporary Hungarian society and to the changed reading habits, as well as offering practical steps to be done. He argues, under the slogan "the user's library instead of the librarian's library", that more attention should be paid to user demands. Democratization of library practice, strengthening of information and recreation/amusement functions and, within the educational function, a replacement of direct means by indirect effects are advocated. [pp. 13–30.]

ORBÁN Éva: Problems of staffing policy in libraries. – A guide on certifications required was compiled for libraries and information institutions in 1984. In elaborating this document the disproportions between demand and supply in labour market as well as gaps in the educational system had to be coped with. In addition to outlining the problems, the article also enumerates what sorts of data and methods could contribute to a planned labour force economy, to mapping the demand and supply, to improving library education and labour turnover. Particular stress is laid upon monitoring alternative paths. As regards personnel work in a narrow sense, the theoretical and practical questions of jobs are examined most closely, and the absence of comprehensive works is pointed out, which is an obstacle in the way of the analysis of working processes, which would be important in several aspects. [pp. 31–37.]

HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit – KIGLICSNÉ KATONA Rita: Library application of electronic security systems. – The background of book theft and the ways of prevention are discussed and several types of security systems are described. No such system has been applied in Hungarian libraries yet. The authors calculate, on the basis of foreign experience as well as using mathematical statistics, the potential use of this equipment in Hungarian libraries. The estimated value of stock losses has been determined through sampling, using four cases. On the basis of this, the cost recovery of security investments and the usefulness of application are analysed. The authors conclude that the financial losses of libraries do not always show their total losses and that the cost recovery analysis, customary before introducing the investment, does not provide the value expected. [pp. 38–52.]

CRAVERO Róbertné: Moving the library of the Karl Marx University of Economics. The article describes how the Library of the Karl Marx University of Economics moved into its new premises, how the action was prepared, planned and realized. Selecting open-shelf books available for home reading, deciding their scheme of arrangement on the shelves, finally classifying and labelling them were the most time-consuming processes. The stock to be moved was not less than 7000 running metres of shelving, the bids covered the ways, means and the schedule of the moving, which was performed quickly, utilizing the most possible living and technical power. The schedule of the move, the transportation facilities as well as stock protection measures are described in detail. [pp. 53–60.]

A b r o a d

The new Soviet rules for librarianship. (Poleženie o bibliotečnom dele v SSSR', translated, and SEROV, V.: „Novyj zakonadatel'nyj akt o bibliotečnom dele", Sovetskoe bibliotekovedenie, no. 4. 1984. pp. 3–24, abstracted by KENYÉRI Katalin.) [pp. 61–73.]

KISS Jenő: Adaptation of buildings to library use. An international library building seminar in Budapest and Békéscsaba (3–7 June 1985). – ZHU Cheng-gong: User's needs – the principal basis for designing buildings of college's or university's library. (Abstract: ORBÁN Éva) – NWAFOR, B. U.: Adaptation of buildings to university library use: a view from the Third World. (Abstract: HEGYKÖZI Ilona) [pp. 74–83.]

BIRÓ Júlia: Information serving the social sciences. On the 3rd conference of the International System of Social Science Information (MISON). (Budapest, May 1985) [pp. 84–90.]

KAZANDŽIEV, Aleksandăr: Methodological supervision in the Bulgarian People's Republic. (Translation: KENYÉRI Katalin) [pp. 91–97.]

IFLA News. On the basis of no. 3., 1985, of IFLA Journal. (PAPP István) [pp. 98–100.]

R e v i e w s

Benutzung von Katalogen und Freihandbeständen in deutschen Universalbibliotheken. Bd. 1–3. (Use of catalogues and open-shelf stocks in German universal libraries. Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut, 1984, 664+118+57p.) (Rev.: MADERNÉ KISS Márta) [pp. 101–106.]

Lehrbriefe Auskunftsdienst. Bd. 1–2. (Lessons in reference work. Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut, 1982. 1983, 15+4 vols.) (Rev.: PÁLVÖLGYI Mihály) [pp. 107–109.]

INHALTSANGABEN

GEREBEN Ferenc: Geänderte Gewohnheiten auf dem Gebiete der Bibliotheksbenützung in den öffentlichen Bibliotheken. – Dieser Artikel fasst die wichtigsten Erfahrungen zusammen, die sich auf dem Gebiete der ungarischen und ausländischen bibliothekssoziologischen Forschungen zeigten. Aufgrund dieser Erfahrungen werden Vorschläge

für die bibliothekspolitische Konzeption, wie auch für praktische Schritte unterbreitet, sich an den gegenwärtigen ungarischen gesellschaftlichen Realitäten, wie auch an den geänderten Lesegewohnheiten in grösserem Masse richtend. Im Mittelpunkt der Vorschläge – im Zeichen des Schlagwortes „Statt Bibliothek des Bibliothekars, die Bibliothek des Benützers“ – werden die Ansprüche der Bibliotheksbenützer mehr als bisher berücksichtigt. Die Abhandlung drängt auf die Stärkung der Informations- und Unterhaltungs-Ausspannungsfunktionen und innerhalb der Erziehungsfunktionen auf die Umwechslung der direkteren Mittel mit umsetzbarem Wirkungsmechanismus. [S. 13–30]

ORBÁN Éva: Probleme der Personalpolitik in Bibliotheken. – Im Jahre 1984 wurde eine Anleitung über die Oualifikationsansprüche einzelner Arbeitskreise in den Bibliotheks- und Informationsinstitutionen zusammengestellt. Während der Ausarbeitung des Dokuments, musste man die Disproportion der sich am Arbeitskraftmarkt entwickelten Nachfrage und Angebot, die Mangelhaftigkeiten der Personalpolitik, wie auch die Lücken des Bildungssystems berücksichtigen. Ausser der Darlegung der Probleme, führt der Artikel an, welche Daten und Methoden zum plänmassigen Arbeiterhaushalt, zur Erfassung der Nachfrage und Angebot, zur Entwicklung der Bibliothekarsbildung, zur Modernisierung des Arbeitskraftzudrangs beitragen könnten. Besonders werden die sogenannten alternativen Berufe berücksichtigt. Von der in engerem Sinne genommene Personalarbeit werden die theoretischen und praktischen Fragen hervorgehoben und im Zusammenhange damit wird auf die mangelnden Tätigkeiten zusammenfassenden Charakters aufmerksam gemacht, da dies die von mehreren Standpunkten wichtige Analyse der Arbeitsvorgänge erschwert. [S. 31–37.]

HUNYADINÉ NASZÁDOS Edit – KIGLICSNÉ KATONA Rita: Anwendung der elektronischen Schutzvorrichtungen in Bibliotheken. – Die Abhandlung befasst sich mit dem Hintergrund der Buchdiebstähle, mit den Modalitäten der Vorbeugung und beschreibt die einzelnen Typen der Schutzvorrichtungen. In Ungarn funktioniert noch keine solche Einrichtung in den Bibliotheken. Die Verfasser des vorliegenden Artikels untersuchen, aufgrund der ausländischen Erfahrungen, mit der Methode mathematischer Statistik, die Möglichkeiten der Anwendung solcher Einrichtungen in Ungarn. Mit Hilfe von Probeentnahmen, aufgrund von vier Mustern, bestimmten sie den abgeschätzten Wert des Bestandsverlustes. Sie analysierten danach sowohl die Spesenvergütung, die sich bei der Investition der Schutzvorrichtungen zeigt, wie auch die Nützlichkeit der Anwendung. Daraus folgern sie, dass der im Geld messbare Verlust nicht immer den effektiven Verlust der Bibliotheken zeigt. Die übliche Analyse der Kostenvergütung, die man vor der Einführung der Investitionen durchführt, zeigt nicht den erwarteten Wert. [S. 38–52.]

CRAVERO Róbertné: Die wichtigsten Erfahrungen gesammelt bei der Übersiedlung der Karl Marx Wirtschaftswissenschaftlichen Universitätsbibliothek. Die Abhandlung berichtet über den Umzug der im Jahre 1983 eingeweihten Bibliothek der Wirtschaftswissenschaftlichen Universität in das neue Gebäude, über die Arbeiten welche die Übersiedlung vorbereiteten, über die Organisierung und Durchführung der Übersied-

lung. Die hochwertigen Aufgaben der Vorbereitung waren: die Bestimmung des Bestandes, nach welchem die Bücher an den Freihandregalen aufgestellt werden, die Festsetzung der Aufstellungsordnung, die Festlegung der Fachordnung von Büchern und ihre Signaturen. Die Transporteure unterbreiteten ihren Vorschlag für die Methode, Mittel, Zeitraum der Übersiedlung des Bestandes auf 7000 laufenden Meter. Der Umzug wurde rasch, mit Inanspruchnahme je mehr lebender und technischer Kräfte vorgenommen. Der Verfasser stellt sowohl den Terminplan des Umzuges in Einzelheiten dar, wie auch die angewendeten Transportmittel und die Massregeln für den Bestandschutz. [S. 53–60.]

Ausblick

Statut über das Bibliothekswesen in der Sowjetunion. – Statut „Položenie o bibliotečnom dele v SSR“ und SEROV, V.: Novyj zakon datel'nyj akt o bibliotečnom dele (Neue Rechtsregel über das Bibliothekswesen) veröffentlicht in Sovetskoe bibliotekovedenie, 1984. no. 4. 3–24. S. wurde übersetzt und zusammengefasst von KENYÉRI Katalin [S. 61–73.]

KISS Jenő: Umwandlung von Gebäuden für Bibliothekswecke. - Internationales Seminar im Budapest und Békéscsaba (3–7. VI. 1985.). – Zhu Cheng-gong: Users needs – the principal basis for designing buildings of college's or university's libraries. (Ansprüche der Benutzer, als primäre Bestimmer der Pläne für Hochschul- und Universitätsgebäude. (Zusammengefasst: ORBÁN Éva); NWAFOR, B. U.: Adaptation of buildings to university library use: a view from the third world. (Wie werden in der dritten Welt Gebäude umgewandelt für Universitätsbibliotheken). (Zusammengefasst: HEGYKÖZI Ilona). [S. 74–83.]

BÍRÓ Júlia: Information im Dienste der Gesellschaftswissenschaften. Über die dritte Wissenschaftliche Konferenz des Internationalen Informationssystems für Gesellschaftswissenschaften. (Budapest, Mai, 1985.). [S. 84–90.]

KAZANDŽIEV, Aleksandăr: Methodische Aufsicht in der Bulgarischen Volksrepublik. (Übersetzt: KENYÉRI Katalin) [S. 91–97.]

Nachrichten aus dem Leben der IFLA. – Aufgrund des IFLA Journals, 1985. No. 3. (PAPP István) [S. 98–100.]

Rezensionen

Benutzung von Katalogen und Freihandbeständen in deutschen Universalbibliotheken. Bd. 1–3. Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut, 1984. 664. S., 118 S., 57. (Rez.: MADERNÉ KISS Márta) [S. 101–106.]

Lehrbriefe Auskunftsdienst. Bd. 1–2. Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin, 1982., 1983. 15 Stck, 4 Stck. (Rez.: PÁLVÖLGYI Mihály) [S. 107–109.]

РЕЗЮМЕ

ГЕРЕБЕН Ференц: Изменения навыков пользования библиотекой в массовых библиотеках. — В статье подытоживается важнейший опыт отечественных и зарубежных исследований в области библиотечной социологии и на основе этого автор внесет предложение о более приспособ-

соблюдающейся к настоящей венгерской общественной действительности, а также к измененным навыкам чтения концепции библиотечной политики, а также к практическим шагам. В центре предложений — под лозунгом „вместо библиотеки библиотекаря пусть сделаем библиотеки читателя” — находится учет большей степени чем до сих пор потребностей посетителей библиотек. Автор требует демократизации библиотечной практики, усиления информационных и развлекательных-рекреационных функций, а внутри функций воспитания он выступает за замену прямых методов более переносными механизмами влияния. (стр. 13—30.)

ОРБАН Ева: Проблемы персональной политики библиотек. — В 1984 году был издан указатель о требованиях квалификации, необходимых для занятия должностей в библиотеках и информационных учреждениях. В ходе разработки документа надо было учитывать непропорциональность спроса и предложения, создавшаяся на рынке рабочей силы, недостатки персональной политики, а также пробелы системы подготовки библиотекарей. Кроме изложения проблем в статье перечисляются данные и методы, которые могут способствовать планированию рабочей силы, учету предложения и спроса, развитию подготовки библиотекарей, совершенствованию течения рабочей силы, особо подчеркивая важность следования за т. н. альтернативными профессиями. Из взятой в узком смысле персональной, политики подчеркиваются принципиальные и практические вопросы сфер деятельности, и в связи с этим автор напоминает о недостатке обзорных работ, что затрудняет анализ процессов работы, являющихся чрезвычайно важным и с многих точек зрения. (стр. 31—37.)

ХУНЯДИНЭ НАСАДОШ Эдит—КИГЛИЧНЭ КАТОНА Рита: Применение электронной системы безопасности в библиотеках. — Статья занимается задним планом хищений книг, методами их предупреждения и показывает разные типы систем безопасности. В Венгрии пока еще не работает такое устройство в библиотеках. На основе зарубежного опыта авторы с помощью математической статистики изучали возможность применения такого оборудования в Венгрии. С помощью метода взятия образца на основе четырех примеров они определили оценочную стоимость потери фонда. На основе этого они анализируют возмещение расходов вложения системы безопасности и полезность его применения. Они пришли к выводу что денежный ущерб библиотек не всегда показывает их действительный убыток, кроме того анализ возмещения расходов, общепринятый перед инвестициями, не дает желанную величину. (стр. 38—52.)

КРАВЕРО Робертнэ: Главный опыт переселения библиотеки Университета экономических наук им. Карла Маркса.) — В статье отчитывается о переселении в новое здание библиотеки Университета экономических наук им. Карла Маркса, которая была открыта в 1983 году, о подготовительных работах переселения, о его организации и осуществлении. Задачами подготовки, требующимися наиболее много времени явились: выделение размещаемого на полках открытого доступа фонда литературы, выдаваемой на дом, определение системы расстановки, потом установление системы книг на полках и их оснащение шифрами. Поставщики сделали пред-

ложение о методе, средствах и сроке переселения фонда в 7 тысяч погонных метров. Переселение осуществилось быстро, с использованием многих рабочих и технических сил. Автор подробно пишет о графике переселения, об использованных средствах транспорта и о мерах, принятых в интересах сохранения фонда. (стр. 53—60.)

Библиотечное дело за рубежом

Положение о библиотечном деле в СССР. — Положение перевела и анализ СЕРОВА, В.: Новый законодательный акт о библиотечном деле (Советское библиотечное дело. 1984. № 4. стр. 3—24.) суммировала КЕНЕРИ Каталин. (стр. 61—73.)

КИШШ Ене: Перестройка зданий для библиотечных целей. Международный семинар по строительству библиотек в Будапеште и в городе Бекешчаба (с 3 по 7 июня 1985. г.). — Zhu Cheng-gong: Потребности посетителей, как определяющие факторы планирования зданий вузовских и университетских библиотек. User's needs — the principal basis for designing buildings of college's or university's library. (Сумм.: ОРБАН Ева); NWAFOR, B. U.: Переустройство зданий для целей университетских библиотек в третьем мире. Adaptation of buildings of university library use: a view from the third world. (Сумм.: ХЕДЬКЕЗИ Илона) (стр. 74—83.)

БИРО Юлия: Информация на службе общественных наук. О третьей научной конференции МИСОН-а. (Будапешт, май 1985 г.) (стр. 84—90.)

KAZANDŽIEV, Aleksandár: Методическая инспекция в Народной Республике Болгарии. (Перев: КЕНЕРИ Каталин) (стр. 91—97.)

Известия о жизни ИФЛА. Рецензия на основе 85/3. номера журнала IFLA Journal. (ПАПП Иштван) (стр. 98—100.)

Обзор

Benutzung von Katalogen und Freihandbeständen in deutschen Universalbibliotheken. Bd. 1—3. Пользование каталогами и фондами открытого доступа в немецких универсальных библиотеках. (Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut, **Lehrbriefe Auskunftsdienst.** Bd. 1—2. Уроки по справочно-библиографической работе. (Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut, 1982., 1983. 15 шт.; 4 шт.;) (Рец.: ПАЛВЕЛЬДИ Михай) (стр. 107—109.)

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ALP	Advancement of librarianship – a könyvtárügy előmozdítása a harmadik világban (IFLA)
BDTF	Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely
DBI	Deutsche Bibliotheksinstitut, Berlin
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
ETO	Egyetemes Tizedes Osztályozás
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
GPNTB	Gosudarstvennaâ publicnaâ naučno-tehničkaâ biblioteka – Állami Tudományos és Műszaki Könyvtár
HNF	Hazafias Népfront
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
INION AN	Institut naučnoj informacii po obšestvennym naukam Akademii Nauk SSSR – A Szovjet Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Tájékoztató Intézete
JATEKK	József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára, Szeged
KGMTI	Kohó- és Gépipari Tudományos Tájékoztató Intézet, Budapest
KM	Kulturális Minisztérium
KNSZ	Kijelölt Nemzeti Szerv (MISZON)
KSH	Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
MARC	Machine readable cataloging – Géppel olvasható katalógusadatok
MISZON	Meždunarodnaâ informacionnaâ po sistema po obšestvennym naukam (MISON) – Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer
MISZON AIR	A MISZON Automatizált Információs Rendszere (MISON AISON – Avtomatizirovannaa informacionnaâ sistema po obšestvennym naukam)
MKE	Magyar Könyvtárosok Egyesülete
MKKE	Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése
MKKEKK	Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, Budapest
MM	Művelődési Minisztérium
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest
NBLC	Netherlands Bibliotheek en Lectorium Centrum – Holland Könyvtári Központ, Hága
Np. M.	Népművelési Minisztérium
OKT	Országos Könyvtárügyi Tanács
OSZK–KMK	Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Budapest
PAC	Preservation and conservation – állományvédelem és konzerválás (IFLA)
PM	Pénzügyminisztérium
TDF	Transborder data flow – határokat átszelő adatáramlás (IFLA)
UBC	Universal bibliographic control – egyetemes bibliográfiai számbavétel (IFLA)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Az ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezete
UNIMARC	Universal MARC format
US MARC	Amerikai MARC formátum

Folytatva gyakorlatunkat, közöljük az OKT számára készült, közérdeklődésre számot tartó előterjesztéseket. Az itt közölt írás sok részlete továbbgondolásra érdemes, ezért az MKE különböző vitafórumokat kíván teremteni, de szerkesztőségünk is várja kollégáink közlésre szánt írásbeli véleményét.
(A szerk.)

A KÖNYVTÁRHASZNÁLATI SZOKÁSOK VÁLTOZÁSAI A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN

GEREBEN FERENC

R. A. C. *Bruyjn*s összegezve a szocialista országok könyvtárszociológiai vizsgálatainak főbb tapasztalatait¹ úgy találja, hogy ezekben az országokban lényegesen nagyobb hangsúlyt kap a könyvtár edukatív szerepe, mint Hollandiában. Ebből adódik, hogy bár a kelet-európai könyvtárhasználói gyakorlatban a könyvtárosok tanácsadói – irányítói – szerepköre – nyugati nézőpontból – jelentősnek mondható, ennek mértékével a szocialista országok szakemberei mégsem elégedettek.

Ha a külső nézőpontot belsővel (s egyúttal retrospektív jellegűvel) cseréljük fel, meg kell állapítanunk, hogy a „nevelőkönyvtár” az utóbbi évtizedek magyar könyvtárpolitikai és – elméleti gondolkodásának is egyik legfontosabb eszménye volt. (A Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1983. évi vándorgyűlése is a könyvtár olvasóvá nevelő funkcióját tette egyik központi témájává.) Előírtuk, tanítottuk (és nemcsak múlt időben), hogy a közművelődési könyvtárnak *nevelnie* kell: olvasóvá, illetve olvasásra, magasabb szintű ízlésre, fejlettebb világnézetre, az egyéni és a társadalmi lét továbbfejlődését szolgáló könyvek befogadására stb.

Ki vitatná, hogy a hangoztatott elv jobbító szándékú, a cél nemes, a társadalom kulturális állapota fejlesztésre szoruló, az eredmény viszont – enyhén szólva – szerény volt.

Napjaink kényszerűsége, amikor a kultúra (s részeként az olvasáskultúra) ellen-szélben hajózik, több kérdést is felvet. Például: *jól* akartuk-e a jót? Számot vetettünk-e kellőképpen azzal, hogy a nevelői-irányítói attitűd ilyen mértékű hangsúlyozása eleve *nevelőkre* (akik birtokában vannak a bölcsek kövének, s egyúttal tudják, hogy mi a jó az embereknek), valamint *neveltekre* (akiket csiszolni, faragni, formálni kell) szakítja szét a társadalmat? Figyelembe vettük-e a *könyvtárosok* kapacitását, teherbírását és hajlandóságát? És figyelembe vettük-e a társadalomban lezajló változási folyamatokat és ezek várható alakulását?

Könyvtár- (és művelődés) politikai elveinknek a mai követelményekhez való felettebb szükséges hozzáigazítása megköveteli, hogy megkíséreljük a választást az ilyen és hasonló kérdésekre, mégpedig a szűkebb és tágabb társadalmi valóság minél hívebb számbavétele alapján. A számbavétel és válaszadási kísérlet során – szerencsére – korántsem kell őseredetiségre törekednünk: az utóbbi években számos olyan közlemény, dokumentum jelent meg, amely egy korszerűbb, nyitottabb, a társadalom szükségleteit jobban figyelembe vevő könyvtárpolitikai koncepció felé tört utat.

E számvetést annak tudatában készítjük, hogy az olvasás- és könyvtárkultúrában lecsapódó problémák jelentős része hatókörünkön *kívül*, a társadalmi környezetben gyökerezik. Ez a tény azonban nem mentesíti a könyvtárak fenntartóit és munkatársait attól, hogy szembenézzenek azokkal a feladatokkal, amelyeket ők – és csak ők – oldhatnak meg.

A tágabb értelemben vett társadalmi valóság

A népesség számának csökkenése, a társadalom elöregedési tendenciája, az átrétegződési folyamatok lefékeződése, az életszínvonal növekedési ütemének megtorpanása, a szabadidő ellentmondásos („szabadon vállalt” munkatevékenységgé átalakuló) növekedése, az iskolázottsági mutatók által jelzett – minden fejlődés ellenére megmutatkozó – komoly hiányosságok (a 15 évesnél idősebb népesség egyharmada még most sem rendelkezik általános iskolai végzettséggel!) mind olyan tények, amelyek több-kevesebb áttétellel az olvasási és könyvtárhasználati szokások alakulására is hatással vannak.

A könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programjára tett javaslat² és az utóbbi évek értékszociológiai vizsgálatai több más kibontakozóban, illetve erősödőben levő társadalmi folyamatra is felhívták a figyelmet. Így pl. a lakótelepen élők, a cigány származásúak és az öregek arányának növekedésére; a szakmaváltás, a felnőttkorban esedékes átképzés és továbbképzés gyakoribbá válására; a haszonelvűség, a „hajtós” életmód, az önzés, a közömbösség, s bizonyos rétegekben az elszegényedés és elmagányosodás fokozódó esélyeire egyfelől; az önismereti és világnézeti útkeresés, a különböző (nemzeti, lakóhelyi stb.) identitás-törekvések, bizonyos személyiség- és közösség-értékek, s az eltérő nézet- és értékrendszerek *párbeszéd*es ütköztetése iránti igények várható erősödésére másfelől.

Számolnunk kell még a *motorizáció* fejlődési ütemének mérséklődésével, de egyúttal az *audióvizuális és elektronikus eszközök* választékának újabb bővülési hullámával is. Ezeknek az eszközöknek a terjedése a lakosság életmódját és művelődési szokásait több síkon is érinti: részint a beszerzésükhöz és használatukhoz szükséges többlet időráfordítás, másrészt a bennük rejlő szolgáltatási többlet oldaláról, s végül olyan szempontból is, hogy növekedni fog a társadalmi igény az ilyen eszközök intézményi formákon belüli (iskolai, könyvtári stb.) használatára.

Már e tények alapján, különösebb áttételek nélkül is, levonható a következtetés: a könyvtáraknak differenciáltabbá, az egyéni igényekhez jobban alkalmazkodóvá, rugalmasabbá és szélesebb körűvé kell tenniük szolgáltatásaikat; jobban fel kell vállalniuk a köznapiság élet praktikus szolgálatát és a partneri szerepkört; erősíteniük kell szociális szemléletüket.

Az olvasáskultúra változási tendenciái

Az utóbbi években stagnált a napilapok, nőtt a (képes) hetilapok, és jelentősen csökkent (főként az irodalmi–művészeti) folyóiratok olvasótábor, a könyvolvasók számának minimális emelkedése mellett visszaesett a rendszeres könyvolvasók aránya, az elejétől végig elolvasott könyvek száma, az olvasásra fordított idő mennyisége. Olvasási szokásainkban szaporodtak a belenéző – tájékozódó – utánanéző olvasási aktusok, nőtt az

ismeretközlő irodalom népszerűsége és azon olvasók aránya is, akik már *egyáltalán* nem olvasnak szépirodalmat. A szépirodalom iránti érdeklődés térszűkítését leginkább a versek sínylették meg, de a klasszikus próza is jelentős pozíciókat veszített, s ennek kísérőjelenségeként a romantikus irodalom szinte egyértelműen érzelmes és kalandos lektűrként funkcionál. Az átrendeződés közepette az értékes mai próza alig szélesítette taborát: a folyamat fő vámszedője – egy olvasmányos, értékszintjét tekintve középhelyzetű irodalmi vonulat mellett – a lektűr volt. Olvasáskultúránk tehát a *prakticizálódás* mellett a *kommercializálódás* félreérthetetlen jeleit mutatja, s a megnövekedett *információsükséglet* mellett egy sajátos, hedonisztikusnak is nevezhető *dekultúrálódási* folyamatét; mégpedig – az olvasás mennyiségi tényezőit is beleértve – a társadalmi rétegek közötti különbségek *növekedése* jegyében.

Ezek az eredetileg a felnőtt népességben észlelt tendenciák – amint azt Nagy Attila kutatásai is bizonyítják³ – lényegében a tizenéves korosztályra is érvényesek. A fiatalok körében – bár a felnőtt társadalom átlagánál lényegesen többet olvasnak – úgyszintén csökkent az olvasás presztízse s egyúttal az irodalom személyiségformáló, példaadó szerepe. Az akcelerációs folyamat sajátos ellenpontjaként olvasói érdeklődésük változásaiban egy kommercializálódással ötvözött *infantilizálódási* tendencia is megfigyelhető. Az iskolának nemcsak olvasóvá nevelő, hanem olvasásra tanító hatásfokával is komoly bajok vannak: a fiatalabb tizenéves korcsoportok súlyos olvasástechnikai nehézségekkel küszködnek. (Pl. a 8. osztályos gyerekeknek kb. egyharmada nem érti meg kielégítő szinten az olvasott szöveget.⁴)

Az olvasáskultúra említett jelenségei mögött főképpen a társadalom értékrend- és életmódbeli változásai állnak (konkrétan a *Hankiss Elemér* által akvizitív – dinamikusnak nevezett *felhalmozói-fogyasztói értékrend* térnyerése⁵), amely képes volt módosítani számos, egyébként az olvasási kedv aktivizálása irányában ható társadalmi folyamat (urbanizáció, mobilitás, iskolázottsági szint növekedése stb.) eredményét. Mivel a gazdaságilag válságos esztendőök sem törték meg az anyagias értékszemlélet expanziójának lendületét (legfeljebb a gyarapodás vágyát a szintfenntartásé váltotta fel), az elkövetkező években mind az értékrendben, mind az olvasási szokásokban a fenti tendenciák *folytatódása* várható. Ezt a folyamatot egyes rétegekben a fentebb említett személyiség- és közösség-értékek szubdomináns, de erősödő jelenléte egészítheti ki, s erre épülve a személyiséggazdagító, kreatív és katartikus olvasatok számának szerény mértékű emelkedése.

A könyvtárhasználat mértéke

Az utóbbi évtized olvasás- és könyvszociológiai vizsgálódásainak nemzetközi irodalmában tallózva szembetűnik, hogy Magyarország – az európai és észak-amerikai mezőnyben – a könyvvásárlók aránya, a házikönyvtárak nagyságrendje (és a könyvkiadás viszonylagos mutatói) vonatkozásában az élbolyba; az olvasás mennyisége terén pedig az erős-közepes sávba sorolható, a könyvtárhasználat vonatkozásában viszont inkább gyengén fejlettnak, vagy legfeljebb gyenge-közepesnek mondható.⁶

Magyarországon a kurrens olvasmányanyagnak a nemzetközi átlagnál kisebb hányada származik könyvtárból (mintegy egyötöde), s különösen kicsi azoknak az olvasmányoknak az aránya (mindössze 11%-os), amelyekről olvasóik a könyvtárban értesültek, il-

letve könyvtári ösztönzésre választottak olvasmányul. S ha hozzávesszük ehhez, hogy a könyvtárból beszerzett, illetve a könyvtár által inspirált olvasmányok összetétele alig különbözik a kurrens olvasmányanyag átlagos összetételétől, könyvtáraink olvasmányközvetítő tevékenységét nem jellemezhetjük se különösebb expanzivitással, sem pedig a nevelői hatások magasfokú eredményességével.

Míg az utóbbi két évtizedben a könyvtári tagok és a könyvtárból származó olvasmányok aránya stagnált, a baráti könyvkölcsönzések száma pedig erősen megritkult, addig a könyvvásárlás mértéke és elterjedtsége – párhuzamosan a felhalmozói szemlélet erősödésével – jelentősen megnövekedett. (Bár a legutóbbi időkben ezen a téren is a megtorpanás jeleivel találkozhatunk.)

Itt meg kell állnunk egy percre. A fentebb jelzett tendenciák és jelenségek (a hazaiak és a külföldiek egyaránt) a felnőtt népesség köréből származnak. Ami a *gyerekeket* és a *fiatalokat* illeti, a könyvtárhasználat sokkal nagyobb intenzitását regisztrálhatjuk. Nagy Attila kutatásai⁷ szerint a 10–14 éves korosztályon belül 60–70%-ra, a 15–18 éves korcsoport továbbtanuló rétegében (iskolatípusonként nagy eltéréssel!) szintén mintegy 70%-ra tehető a könyvtárhasználók aránya. S bár nemzetközi összehasonlításban ezek az adatok sem élenjáróak, arra mindenesetre rávilágítanak, hogy a fiatalok könyvtárhasználati szokásaira (és könyvtári ellátására!) érdemes nagyobb figyelmet fordítanunk.

Mindkét fiatal korosztály (de főleg a 10–14 évesek) elsősorban kölcsönzőhelynek használja a könyvtárat. Érzékelhető az *iskolai feladatokhoz kapcsolódó* könyvtárhasználat erősödése, amely egyrészt a „több-könyvű” oktatás térhódításával, másrészt az ifjúsági könyvtárhasználat praktizálásával magyarázható. Elgondolkodtató, hogy a fiatalok milyen kis mértékben nevezték meg a könyvtárost, mint könyvekről folytatott beszélgetések partnerét: a 10–14 évesek 11%-a, a 15–18 éveseknek kevesebb, mint 1%-a.

Ebben a jelenségben – sok más tényező mellett – minden bizonnyal a gyermek- és iskolai könyvtárak *hátrányos helyzete* is szerepet játszik. Ahogy azt Pápayné Kemeneczey Judit a gyerekkönyvtárosok Nyíregyházán, 1984 novemberében tartott országos módszertani értekezletén elmondta, az A és B típusú könyvtárak olvasótáborának közel felét jelentő 14 éven aluli korosztály igényeit az állomány 20–22%-ával próbáljuk kielégíteni, s míg egy könyvtárosra (a tanácsi közművelődési könyvtárakban) átlagosan 225 olvasó, addig egy gyerekkönyvtárosra 583 gyermekolvasó jut. (És akkor még nem szólunk a kisebb települések „osztatlan” könyvtáraiba járó gyerekek ellátottsági helyzetéről!) A hátrányos helyzet végigvonul a könyvtári ellátottság és tevékenység minden fontos mutatóján, s ez olyan tény, amelyen a jövőben – s a jövő felnőtt könyvtárhasználóinak érdekében – mindenképpen változtatni kell. Mint ahogy pozitív változás után kiált az iskolai (főleg az általános iskolai) könyvtárügy – a kevés kivételtől elvonatkoztatva – sanyarúnak és tarthatatlannak ítéltető helyzete. (Az USA-ban a könyvtárosok 48%-a, Magyarországon mindössze 7%-a tevékenykedik iskolákban.) Tudomásul kell vennünk: az iskolai könyvtárak jelenlegi helyzete *nem teszi lehetővé, hogy az iskola eleget tegyen a tantervi követelményeknek.*

A felnőtt népességre visszatérve, amikor a könyvtárhasználat demográfiai befolyásoló tényezőit vesszük szemügyre, a hazai és a nemzetközi tapasztalatok egybevágóak: a tagság esélye csökken az életkor előrehaladásával, s együtt nő az iskolai végzettséggel, valamint – egy kis bicsaklással – a település nagyságrendjével. (Magyarországon ugyanis

– az ellátottság relatív mértékét követve – nem a fővárosban, hanem a vidéki nagyvárosokban a legmagasabb a könyvtártagok aránya.) A *szétnyíló olló* képe nemcsak az olvasás, hanem a könyvtárhasználat vonatkozásában is megjelenik: a két évtizeddel ezelőtti helyzethez képest a városlakók és a diplomások erősítették, a falusiak és az alacsony iskolázottságúak lazították a könyvtárhoz fűződő kapcsolatukat.

A látogatások *gyakorisága* azonban már nem követi a tagsági arány növekedését. Kamarás István és Pócsy Gusztáv vizsgálata szerint⁸ az értelmiségi könyvtári tagok az átlagosnál kevesebb alkalommal látogatnak el a közművelődési könyvtárakba, és kevesebb könyvet is kölcsönöznek, – vagyis a legintenzívebben olvasó réteg használja leginkább *kiegészítő* szerepkörben a könyvtárt más beszerzési források (elsősorban a könyvesbolt) mellett.

Az említett vizsgálat és a könyvtárstatisztika egybehangzó adatai szerint a közművelődési könyvtárak használói évente átlagosan kb. 9-szer látogatnak el a könyvtárba. Ez a látogatási sűrűség nemzetközi összehasonlításban is jó eredmény: olyan országokat előzünk meg ezen a téren, mint az NDK, Szovjetunió, Norvégia és Svédország.

Az éves könyvtárstatisztikák adataiból kiolvasható, hogy a beiratkozott könyvtári olvasók száma – elmaradva az 1977-ben mért csúcstól – kis ingadozásokkal stagnál, s ezen belül a szakszervezeti hálózatban, kis mértékben bár, de évről évre csökken. Ugyancsak csökken, mégpedig következetesen, a kölcsönzött könyvtári egységek száma is. (Az utóbbi 7 évben évenként 0,3–2,9% közötti értékkel.)

Mindez azt jelenti, hogy végetért a magyar könyvtárügy expanzív korszaka, az olvasáskultúra ellenszélben vitorlázó hajóját már nem lehet régi szemlélettel és régi módszerekkel navigálni.

Lemorzsolódás, a könyvtáraktól való távolmaradás

Amíg a felnőtt népesség 19%-a tekinthető aktív, addig további 30% egykori (már lemorzsolódott) könyvtári tagnak. A lemorzsolódás tehát jelentős, de nem kivételes méretű: ismerünk olyan országokat (pl. Csehszlovákia), ahol az aktív könyvtári tagok aránya mellett a lemorzsolódottak aránya is magasabb a miénknél. Az egykori könyvtártagok olyan kulturális „segédcapatot” jelentenek, amely az olvasáskultúra különböző mutatói tekintetében általában közbülső helyet foglal el a könyvtári tagok és azok között, akik soha nem kerültek a könyvtárak vonzáskörébe.

A település nagyságrendjének növekedésével sajátos tendencia jár együtt: nemcsak a könyvtárhasználat, hanem a lemorzsolódás esélye is növekszik. Kisebb településeken nehezebben kerülnek az emberek a könyvtár hatáskörébe, de ha már létrejött a kapcsolat, ez maradandóbbnak bizonyul. Ha viszont elhagyják az olvasók a falusi könyvtárat, nehezebben akad utánpótlás.

Az olvasók *megtartása* az egész könyvtárügy, de főként a legerősebb fluktuációt felmutató fővárosi könyvtárak egyik súlyponti feladata. S ez nem is könnyű feladat. Részint várhatóan növekedni fog azok aránya, akik ad hoc jelleggel, egy-egy könyvért, információért keresik csak fel a könyvtárat, távlati szándékok nélkül. Másrészt akik eredetileg hajlamosak lennének a maradásra, kezdeti kudarcélmények hatására könnyen elállnak ettől.

Vizsgálati tapasztalatok szerint meglehetősen hamar eldőlt, hogy valaki tagja marad egy könyvtárnak vagy sem, tehát a könyvtárnak csak rövid ideje marad annak bebizonyítására, hogy hasznos és fontos intézmény, amely segíteni akar és tud a beiratkozó állampolgárnak. Ebből következik, hogy *a friss beiratkozók csoportja kitüntetett figyelmet és gondoskodást igényel.*

Ha mérleljük a lemorzsolódás, vagy a könyvtártól való távolmaradás okait, egyúttal szempontokat kapunk az olvasók megtartásának „módszertanához”. Magyarországon – Norvégiahoz és Csehszlovákiához hasonlóan – az *időhiányt* említik a könyvtártól való távolmaradás elsődleges okaként. Ez indok említése azonban hazánkban a leggyakoribb (s az esetek jelentős részében kimutathatóan nem pusztán kifogásról van szó), másutt (főleg Finnországban) hajlamosabbak más beszerzési források előnyeire és a könyvtár hiányosságaira hivatkozni. Nálunk tehát nem annyira a könyvtárban, hanem inkább saját körülményeinkben (a hajszolt élettempóban) találják meg az emberek a könyvtárak mellőzésének legfőbb okát. S ha konkrétan a könyvtári könyvnek a vásároltéhoz képest megmutató esetleges hátrányaira kérdezzük rá, akkor is olyan választípusok dominálnak, amelyek kapcsolatban vannak az említett időhiánnyal: a házi könyvtár könyveinek könnyebb eltérhetősége, a könyvtári szolgáltatások időbeli kötöttségei.

A fentiekből két tanulságot vonhatunk le:

1. Magyarországon a könyvtár (s ezt a társadalomban élő könyvtárkép célzott vizsgálata is megerősítette) meglehetősen *nagy presztízsnak* örvendő intézmény. Nem olyan formán azonban, hogy mindennapi életünk természetes velejárójaként élünk vele, hanem úgy, hogy távolról tiszteljük, s kritikálását nem tartjuk illendőnek. Ez a tisztelet azonban legalább annyira gátja, mint serkentője a könyvtárhasználatnak: azt jelzi, hogy a könyvtárt, mint intézményt a magyar társadalom – sem a tudat, sem a praxis síkján – még nem integrálja kellőképpen, *még nem tekinti igazán sajátjának.*

2. *Az emberek* nagyfokú elfoglaltsága, hajszolt élettempója sürgetően megköveteli a könyvtári szolgáltatások *gyorsabbá, rugalmasabbá* tételét, a bürokrácia és az adminisztráció lehető legerőteljesebb visszaszorítását. E kihívás a jövőben minden bizonnyal erősödni fog, s ha a könyvtárak ennek nem tudnak megfelelni, presztízszük egyre inkább holt tőke marad, s használatuk várhatóan csökkenni fog.

Végül nem feledkezhetünk el azokról, akiket épphogy nem az időhiány gátol a könyvtárak használatában, hanem *öregségük, betegségük*, rossz lábuk, illetve a könyvtár távolsága. A könyvtár mellőzésének indokai közül minden tizedik illik ebbe a kategóriába – de a róluk való gondoskodás fontosságának nagyságrendje azonban meghaladja ezt az arányszámot. Erősíteni kell tehát a könyvtárügy humanisztikus-szociális szemléletét, s ennek keretében fejleszteni a könyvek *házhozszállításának* szolgáltatását, valamint a *kórházi betegkönyvtárak* színvonalát.

A különböző szolgáltatások igénybevétele

A magyar (felnőtt) könyvtárhasználók 55%-a csak kölcsönözni jár a könyvtárba, a kölcsönzésen kívül legalább két szolgáltatással a tagok egyhatede él. Úgy tűnik, hogy a kölcsönzésen kívüli szolgáltatások még nem tudatosultak kellőképpen a társadalomban; az össztársadalmi könyvtárképeknek is csak töredékét teszik ki. Ami pedig az olyan speciális

könyvtári segédeszközöket illeti, mint a katalógus, bibliográfia stb., a könyvtárképben nyomuk is alig található. ⁹ Vajon be fog-e érni, (s ha igen, mikor) az iskolákban hosszú évek óta – de általában megfelelő könyvtári bázis nélkül – oktató könyvtárhasználati ismeretek hatása?

A könyvtárképben és a mindennapi gyakorlatban egyaránt a „többdimenziós” könyvtárhasználat egyelőre – a gyerekek és a felnőttek körében egyaránt – *elitjelenségnek* mutatkozik: a magasabb társadalmi státusz és iskolai végzettség, a gyakori olvasás, a fejlett ízlésszint, valamint természetesen a nagyobb (s jobban felszerelt könyvtárakkal rendelkező) települések jellegzetes velejárójának.

A helybenolvasás lehetőségét minden 4., a tájékoztató szolgálatot minden 6., a könyvtárközi kölcsönzést minden 11., a vizuális és hangzó dokumentumokat pedig csak minden 38., illetve 47. felnőtt könyvtárrag veszi igénybe, ami – úgy véljük – nemcsak a szükséges mértéktől és az élenjáró országok adataitól, hanem a könyvtáraink által nyújtott lehetőségek – meglehetősen nagy szórású – átlagszintjétől is elmarad. Könyvtárképünk multifunkcionális gazdagítására, offenzívabb felvilágosító és propagandamunkára, valamint a különböző szolgáltatások egyre szélesebb körű bevezetésére, és színvonaluk emelésére *egyaránt* szükség lenne ahhoz, hogy felpuhuljon a nagy tömegek „kölcsonzó könyvtára” és a szűk körű elit „szolgáltató könyvtára” közötti, jelenleg még éles választóvonal.

Nem véletlenül utaltunk a szolgáltatások javításának szükségességére: vizsgálati adatok bizonyítják, hogy pl. a *tájékoztató szolgálat* átlagos szintjével az értelmiségi könyvtárhasználók különösen elégedetlenek.

A „nyitott könyvtár”, és ami mögötte van

Halász Béla felkérésünkre írt tanulmányában¹¹ felhívja a figyelmet a könyvtári „szupermarketek” veszélyeire, pl. arra, hogy túlságosan tagolt, *elidegenedett* szervezetünkben elvész az olvasó és a könyvtáros személyes kapcsolata. Saját vizsgálati tapasztalataink is szolgáltatnak szerény adalékot a nagyüzemivé válás negatív következményeihez: a tájékoztató szolgálat igénybevételéről az (50 ezer lakos alatti) kisvárosok könyvtári tagsága 10%-kal nagyobb arányban tett említést, mint a vidéki nagyvárosok és a főváros könyvtárhasználói.

A probléma orvoslását egyrészt – egyetértve Halász Bélával – a *jó könyvtárosok* nagyobb száma jelenthetné. Olyan könyvtárosokról van szó, akik magasfokú szakmai felkészültségük révén az olvasói elitnek is egyenrangú partnereivé válhatnak, és ugyanakkor előnyös emberi tulajdonságaik, a személyközi kapcsolatokban való jártasságuk révén sikeresen vehetnek fel a harcot a nagyvárosi életforma és a könyvtári nagyüzemek elidegenedési jelenségeivel, valamint a járatlanabb könyvtárhasználók „küszöbfelelmével”.

De ne legyünk annyira idealisták, hogy a megoldást pusztán a személyi feltételek – valami csodás megvilágosodás nyomán bekövetkező? – ugrásszerű javulására alapozzuk. A jó könyvtáros mellé (illetve köré) egy *jó* (vagy legalábbis az eddiginél jobb és hatékonyabb) *könyvtármodell* kontúrjait is fel kell tudnunk rajzolni, amely az újfajta könyvtárosi szerepfelfogás számára egyaránt jelent kihívást és inspirációt, valamint adekvát életteret. Ezt a modellt a használók, az információk, a tevékenységek és a funkciók széles körét

magába fogadni kész *nyitott könyvtár* demokratikus eszményében, illetve annak torzulásmentes megvalósításában le lehetjük fel.¹² Felvethető, hogy ez a rendhagyó (esetleg nem is olvasó) használói rétegeket és nem hagyományos (klubszerű, közéleti) funkciókat is felvállaló könyvtártípus a jelenleg érvényes normáknál tér- és költségigényesebb. Így érthető, hogy a nyitott könyvtár modelljének a gyakorlatban való elterjesztését szkepszis övezi egy olyan korszakban, amikor az egész könyvtárügyet „a létfeltételek nyomasztó hiánya” jellemzi, s amikor a normák betartása is problematikussá vált.¹³

Ennek ellenére – úgy véljük – nem mondhatunk le az eszménykeresés jogáról sőt kötelességéről, mert itt a magyar könyvtárügy jövője esélyeiről van szó. S a jövő lehetséges útjainak kifürkészését, a továbbhaladás szemléleti és elméleti előkészítését, az új modell egyes elemeinek kísérleti kipróbálását – már így is megkésve – a mában kell elkezdni. Ezért kell üdvözlőnk például – *egyik* lehetséges megoldásként – az új külföldi állományelhelyezési módszerek hazai népszerűsítését,¹⁴ valamint gyakorlati kipróbálását a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár néhány egységében.

Rendkívül figyelemre méltónak tűnnek ezek a nyugatnémet és angolszász kísérletek, amelyeknek lényege, hogy a közművelődési könyvtárak közelíteni kívánják állományukat és annak elrendezését az olvasói igényekhez. Ezért a hagyományos szabadpolic mellett létrehoztak egy „közeli tartománynak” is nevezett témacsoportos (nem egyszer klubszerű funkciókkal tarkított) övezetet, ahol a könyvek (fiction és nonfiction vegyesen) olyan elrendezésben találhatóak, amelyek erősen hasonlítanak azokhoz a kategóriákhoz, amelyekkel az olvasásszociológiai felmérések az olvasói igényeket szokták leírni.¹⁵ A forradalminak tekintett, és ugyanakkor nem kis vitát kiváltó új módszer szószólói szerint itt az ideje, hogy a „könyvtáros könyvtárából” a „használó könyvtára” váljék. E kísérleteknek nemcsak az a mozzanata érdemel figyelmet, hogy rendre *beválnak* (pl. emelkedik a forgalom), hanem az is, hogy a hetvenes években történt beindításuk egyik motiválója épp a *gazdasági nehézségek fokozódása* volt. A módszer bevezetése ugyanis nagy *selejtezéssel* s a *gyarapításpolitikai átgondolásával* kezdődik, s ennek következtében az állomány ütöképesebbé, a szerzeményezés célirányosabbá, a valóságos (és nem az elképzelt) használói igényekhez jobban igazodóvá válik. A megfigyelések szerint ez a tény már önmagában is képes növelni a forgalmat.

Az új metódus születésében az a tapasztalat is szerepet játszott, mely szerint a közművelődési könyvtárak sok dokumentumát *alig, vagy egyáltalán nem használják* az olvasók. A különböző olvasmánytípusokra kiterjedő vizsgálatok a beszerzett könyvek 10–30%-át találták fölöslegesnek.¹⁶ (Sok esetben nem a mű, hanem csak annak többes példányai voltak feleslegesek.) Arató Antal kimutatta,¹⁷ hogy a magyar közművelődési könyvtárak az állomány mennyiségi mutatói tekintetében nemzetközi viszonylatban is jól állnak.¹⁸ Az ellátottság tekintetében ugyan az egyes könyvtárak között jelentősek az eltérések, mégis meglehetősen általános jelenségnek tűnik a használói igények fedezetét nélkülöző beszerzés. Ez a jelenség, *az állománykivonás szükségesnél alacsonyabb mértékével* párosulva, reális lehetőségként veti fel, hogy könyvtáraink – fejlődésükkel arányosan – egyre inkább *főlépéldány-raktárakká* váljanak.¹⁷ Sajátos paradoxon: tendenciát kirajzoló mértékű „túlvásárlás” egy olyan időszakban, amikor könyvtáraink közismerten súlyos (és egyre súlyosabb) beszerzési gondokkal küszködnek!

Véleményünk szerint a valóság egy olyan megoldást kényszerít ránk, amelyben van annyi nyereség, mint veszteség: ahol csak lehetőség (íti a C és részint a B típusú könyvtárakra gondolunk elsősorban), a „mini nemzeti könyvtárak” ábrándját feladva – *redukció* árán – a beszerzést és az állományt jobban az olvasói igényekhez kell igazítani, s másfelől *erősíteni* kell könyvtárügyünk *egységes hálózati jellegét* és *a jelenleg még akadozó könyvtárközi kölcsönzést*. (Ennek során ismét üdvös lenne átgondolni hálózatfejlesztési koncepciókat a lehető legütőképesebb struktúra kialakítása céljából.¹⁹) Az említett redukció természetesen több területen jelentős *fejlesztést* is feltételez: az ellátottság (lakótelepek, aprófalvak) és a gépesítettség-felszereltség (másoló-kapacitás) mértékét, a lakosság által preferált állománycsoportokat, a nem hagyományos szolgáltatási formákat, a hálózaton belüli donor-könyvtárak szolgáltató képességét stb. egyaránt növelni, erősíteni kell.

Könyvtárkép

R. A. C. *Bruyjn*s már említett cikkében¹ – egy hollandiai vizsgálat eredményei alapján – a könyvtárhasználatot befolyásoló tényezők közül kettőnek a fontosságát emeli ki: az olvasási aktivitását és a könyvtárról kialakult kép milyenségét. Sajnálattal állapítja meg, hogy a szocialista országokból nem állnak rendelkezésre a könyvtárképpel kapcsolatos vizsgálati adatok. Feltételezi (nem kevés jóindulattal), hogy ezekben az országokban, ahol eleve nagyobb figyelmet szentelnek az esélytelen társadalmi csoportoknak, hiányzik az olyan vélekedés, mely szerint a könyvtár nem nekik, hanem *másoknak*: magasabb iskolázottságú, olvasni jobban szerető stb. embereknek való. Nos, miután Magyarországon időközben készültek ilyen típusú vizsgálatok,²⁰ kiderült, hogy a felnőtt népesség mintegy egyötöde ismeretlen, idegen, másoknak való helynek tartja a könyvtárat. De az idegenség-érzés más, sajátosan indirekt formában is megnyilvánulhat. Szó volt már róla, hogy a magyar társadalom könyvtárképe nagy általánosságban (még a nem olvasó rétegek egy részében is) *pozitív* hangoltságú. Arra is utaltunk, hogy ez a megilletődöttség csak részben segíti munkánkat, másrészt konzerválja a könyvtár hűvös távolságának, olümposzi emelkedettségének képzetét. (Amit az is bizonyít, hogy a *kritikus* könyvtárkép elemeivel főképpen a könyvhöz és a könyvtárhoz *legközelebb* álló rétegekben találkoztunk.) Jobb lenne, ha az emberek *kevésbé tisztelnék* a könyvtárat – *de többet használnák*.

A könyvtár, mint az áhitatos csend, az elmélyült búvárkodás szentélye mintha nálunk is lassan szekularizálnódna, zajosabbá válna: egyelőre azonban a „*csendes könyvtár*”, valamint a társas kikapcsolódásra is lehetőséget nyújtó *klubszerű* könyvtár hívei társadalmilag erőteljesen elkülönülnek egymástól. Ez a korszerűtlen bipolaritás – főleg ha segítjük is a folyamatot – nyilvánvalóan oldódni fog, ha a klub-, (és „nemesített” változatában irodalmi szalon) jellegű könyvtár – természetesen nem a „*csendes könyvtár*” helyett, hanem (kellő hangsúlyozással) *mellette* – polgárjogot nyer a közgondolkodásban, valamint a könyvtárosi szemléletben és gyakorlatban – nem utolsósorban az igénylők várhatóan egyre zajosabb követelése nyomán. (A finnországi Lahti város könyvtárhasználóinak *fele* – s a könyvtárba nem járók 3/4-e – kifogásolta, hogy a könyvtárban feltétlen csendet követelnek.)

A társadalmi könyvtárkép meglepően tágas szeptében a könyvtár mint (széles) *választékot* kínál, és az önálló *választásra*, böngészésre lehetőséget nyújtó intézmény jelenik meg, ami nyilvánvalóan könyvtárképünk – és a könyvtárral szemben támasztott társadalmi igények – demokratizálódását jelzi. (S egyúttal a témacsoportos állományelhelyezés intenzívebb kipróbálására is bátorít!) Az utóbbi években egyre többször hallhattuk, de nem lehet eleget hangoztatni, hogy a könyvtár par excellence *demokratikus intézmény*, amely válogatás nélkül *mindenkinek* rendelkezésére áll, amely az értékek, információk és értelmezések, valamint a szolgáltatások széles választékát nyújtja, amelynek kapui nemcsak a zörgetőknek nyitattak meg, hanem eleve *nyitva állnak* a zörgetni erőtlének számára is. (Hadd utaljunk itt Papp István metaforájára: a küszöb és „küszöb-félelem” nélküli könyvtárra.^{1 2})

Fontos tehát, hogy a könyvtárképben (és ezzel együtt a könyvtárhasználati gyakorlatban is) tovább növekedjék a különböző értékek közötti válogatás és választás, az értékek párbeszédének motívuma, de lehetőleg ne olyan formában, hogy a könyvtárképből teljesen eltűnjék a *könyvtáros* személye. Jelenleg ugyanis a könyvtáros alig-alig része a könyvtárképnek. E ténynek van pozitív mozzanata is: a könyvtáros nem harsány, rátelepedő kultúráközvetítőként él az emberek tudatában. Ugyanakkor ez a háttérbe való terepszínű beolvadás veszélyes jelenségre hívja fel a figyelmet: defenzív stratégiákra, kapcsolatteremtési nehézségekre, s arra, hogy sajnálatosan kevés az önálló arcúval rendelkező könyvtáros személyiség. Ez utóbbira pedig – márcsak a megfelelő (az olvasó számára megfelelő!) értékek kiválasztásának tapintatos segítése céljából is – nagy szükség lenne.

A könyvtár társadalmasítása

A könyvtár demokratizmusa nem merülhet ki az individuális igények széles körű kielégítésében: az intézménynek a *helyi közélet fórumává* is kell válnia. Erről is sok szó esett már^{2 1}, de a hazai gyakorlat talán e funkció tekintetében a legtanácstalanabb. Nem véletlenül: ez a szerepkör függ talán leginkább – hiába a vonzó skandináv, angol stb. példák! – az össztársadalmi demokratizálódási folyamat adott erőnléti állapotától. *A társadalom könyvtárképéből ez az elem szinte teljességgel hiányzik.* De hát mire föl került volna bele? Az emberek e tekintetben a könyvtárakat egyértelműen annak tekintik, amik: speciális – nem egyszer hivatalként viselkedő – *állami* (szakszervezeti) intézményeknek. Anélkül, hogy ezt a jogállást megkérdőjeleznénk, meggondolás tárgyává kellene tenni, hogy épp az állami (művelődés)politikai célkitűzések hathatósabb szolgálata érdekében vajon nem kellene-e (s ha igen, hogyan lehetne) könyvtárainkat – főleg a kisebb településeken és a lakótelepeken – bizonyos mértékben *társadalmasítani*, „közösségi használatba” adni: túllálmósított állapotukból a civil társadalom színtereivé avatni?^{2 2}

Itt nemcsak arról van szó, hogy a helyi tanácsulések jegyzőkönyve legyen kifizűggesztve a könyvtárakban, s hogy legyen egy olyan hirdetőtábla, amelyen az állampolgárok üzenni tudnak egymásnak és a felsőbb szerveknek; hanem pl. olyan teljesen tisztázatlan kérdésekről is, hogy a könyvtárak milyen formában működjenek együtt a helyi *lakóklubokkal*, az egyre szaporodó *közművelődési egyesületekkel* – amelyekhez hasonló szervezetek egyébként régebben saját könyvtárakat hoztak létre. (Az újpalotai közmű-

velődési egyesület például – a helyi könyvtár meghosszabbított társadalmi karjaként – a könyvek házhozszállításába segít be, de nyilvánvaló, hogy ez az egyébként értelmes tevékenység nem meríti ki az együttműködés lehetőségeit.)

A nem állami (szakszervezeti) kölcsönkönyvtáraknak nálunk lényegében csak egyfajta formája létezik: ez az *egyházak* keretében működő könyvtár. Itt nem az egyházi tudományos-muzeális gyűjteményekre gondolunk, hanem azokra a kis kölcsönkönyvtárakra, amelyeket – speciális olvasóigényeik kielégítésére – a plébániák és a gyülekezetek működtetnek egyre nagyobb számban. Vannak települések, ahol csak ezek a könyvtárak működnek igazán hatékonyan.^{2 3}

A könyvtár és társadalom lehetséges együttműködésének legalább két fontos területét kell még megemlítenünk. Az egyik a már nálunk is zajló *videoforradalom*, amelyről nemcsak a könyvtárügy, hanem az egész állami művelődéspolitikai is lekésni látszik, a másik a jelentősen felszaporodott *lakossági könyvvállomány*, amely a könyvtárügytől teljesen elszigetelten „működik” (vagy épp alussza téli álmát). Ami az egyelőre főként a privát szférában és a második gazdaságban virágzó videózást (kazetta-csereberét, átjátszást stb.) illeti, a könyvtárak bekapcsolódását ebbe a társadalmi vérkeringésbe csak bizonyos fejlesztés árán (legalább egy képmagnó, kazetták beszerzésével) lehetne biztosítani. Így már be lehetne vezetni – egy hozott készülék beiktatásával – az átjátszó szolgáltatást, a kazettakölcsönzést, és esetleg a lakosságtól kölcsönbe vett műsoros kazetták házi bemutatását. Ami pedig a családi könyvtárakat illeti: a magyar háztartások mintegy 9/10-ében fellelhető házi könyvgyűjtemények összállománya mintegy 500–550 millió kötetre becsülhető.^{2 4} (1964-ben 170–180 millió volt.) Ezzel szemben a közművelődési könyvtárak (tanácsi és szakszervezeti hálózat együtt) állományegységeinek száma nem éri el az 50 milliót, és a teljes könyvtári állomány (a szak- felsőoktatási és iskolai könyvtárakat is beleértve) 1982-ben mintegy 100 millió egységet tett ki. Érdeemes lenne gondolkodni azon, hogyan lehetne hidat verni a könyvgyűjtemények e két típusa közé. Természetesen nem a családi könyvtárak „államosítására”, hanem szintén bizonyos mértékű társadalmiasítására gondolunk. Pl. arra, hogyha – elsősorban kisebb településeken – a könyvtáros ismeri a jelentősebb magánkönyvtárakat és jó kapcsolatban van azok tulajdonosaival, akkor informális módon ezeket is bekapcsolhatná a könyvtár információs rendszerébe. A hídverés egy másik mozzanata könyvtárainkban a *házikönyvtári* tanácsadó szolgálat kiépítése lehetne, amellyel e meglehetősen esetlegesen gyarapodó gyűjtemények funkcionálisabbá, ütőképesebbé tételéhez nyújthatnánk szakszerű segítséget.

Végül: ha az embereknek több közük lenne a könyvtárakhoz, minden bizonnyal jobban magukénak is éreznék. Ha például plakátokon, szórólapokon arra hívnánk fel a lakosok figyelmét, hogy ők, mint X város polgárai (vagy általában mint állampolgárok) maguk is hozzájárulnak (bár sajnos, nem közvetlenül és szemmelkísérhető módon) a helyi könyvtár fenntartásához, s ezért *joguk* van igénybe venni (ilven és ilven) szolgáltatásait itt és itt, ekkor és ekkor), akkor ez valószínűleg a könyvtárhasználat hatékonyabb inspirátora lenne, mintha – burkoltan vagy nyíltan – *elvárnánk* tőlük ezt; vagy mint szocialista brigádtagnak, *kötelességévé* tennénk.

A jövő könyvtárhasználója

Foglalozzunk röviden azzal a képpel is, amit mi könyvtárosok hordozunk magunkban a könyvtárak használójáról. Valljuk meg, hogy ez a kép is van annyira korszerűtlen, mint a társadalom könyvtárképe. Az olvasó akkor igazán „rendes” (feltéve, hogy nem félünk tőle és a velejáró munkától), ha sokszor látogat be a könyvtárba, ott sok időt tölt, ha többféle és nivós könyvet olvas, ha a dokumentumtípusok és a szolgáltatások, valamint a könyvtári segédeszközök széles skálájával él stb. Pedig az „ideális” olvasók mellett egyre több „rendetlen” könyvtárhasználóval találkozunk már ma is, s feltehetőleg még többel fogunk a jövőben.

Ahogy a társadalom könyvtárképétől is azt várjuk, hogy szállítsa le a magas piedesztálról intézményünket, úgy kell nekünk is „köznapiasítani”, a realitásokhoz igazítani olvasóképünket. Nem szabad alacsonyabb rangúnak tartanunk azt az olvasót, aki nem kíván sem búvárkodni, sem „lelkizni”, sem nivós művet kölcsönözni, sőt esetleg kölcsönözni sem, hanem csak betelefonál egy információért, vagy – horribile dictu – egy cikk-másolatért (hogy küldjék el neki utánvétellel), beurgrik egy lexikon-adatért vagy jogszabályért, egy kötésmintáért a Nők Lapjából, egy tanfolyami segédkönyvért vagy egy krímiéért, vagy csak azért, hogy találkozzék egy ismerősével és pillantást vessen a lapokba – aztán siet a dolgára. Számot kell vetnünk azzal, hogy mind életvitelünk, mind olvasási szokásaink egy *practicista, utilitárius könyvtárhasználói magatartás*, (s ebből adódóan a könyvtárak hétköznapi információs funkciójának) erősödését motiválják, amely nagy eséllyel társul a *kikapcsolódás, a szórakozás* fokozott igényével. A könyvtáros nem lehet finnyás, sem arisztokratikus: mindekit úgy kell szolgálnia és segítenie, ahogy azt a használó érdekei és igényei kívánják. A könyvtárra ugyanez áll, de a feladatra nem minden formája egyaránt alkalmas: a jelzett használótípus (más típusokkal, pl. a böngészőkkel együtt) a „tribliothek”-szerű nyitott könyvtárban¹⁴ lelhetné meg adekvát szolgáltató intézményét.

Fentebb szándékosan *használót* mondtunk, s nem beiratkozott *könyvtári tagot*. Ugyanis könyvtárosi gyakorlatunk és szemléletünk, de statisztikánk és felméréseink is jobbára még tag-centrikusak. Holott nyilvánvaló, hogy vétek statisztikajavító céllal, vagy egyszerűen „rendnek kell lenni” alapon minden kezünk közé került embert beiratni: ezzel legalább annyi embert elriasztunk, mint ahányat „megkaparinthatunk”. Az „*olvasó*” megnevezés is régi beidegződés: a modern könyvtár használója korántsem csak olvas, s ha olvas – ami persze nem vétek – korántsem csak könyvet.

Egy 1969-ben készült, a könyvtárhasználói szokások változásairól szóló prognosztikai tanulmány²⁵ a *szakirodalom, a folyóiratok*, valamint a kölcsönzésen túli *információs szolgáltatások* iránti igények növekvő tendenciájával számolt. Másfél évtized után is reálisnak és időszerűnek tűnik ez az előrejelzés. Egy 1983-ban végzett körkérés,¹¹ amely azt tudakolta, hogy *a könyvtárosok hogyan képzelik el a jövő könyvtárhasználóját* – eredményei szerint a kilencvenes évek olvasói a könyvtári szolgáltatások és dokumentumok szélesebb és változatosabb körére tartanak majd igényt; több folyóiratot és ismeretközlő irodalmat, kevesebb szépirodalmat és verset (és általában könyvet) olvasnak; megnő az igény a referenz szolgáltatások, a helybenolvasás és az audiovizuális dokumentumok iránt; nem lehet számítani az ízlés szintjének számottevő növekedésére és a szóra-

kozási–kikapcsolódási igény csökkenésére. Általában véve: céltudatosabban, *funkcionálisabban* fognak olvasni, *információra orientáltabbak és türelmetlenebbek* lesznek.

A jelek szerint a könyvtárosok „használó-képe” elmozdulóban van a reális jövő- (és jelen)-szemlélet irányába. A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programja²⁶ ugyanis nagyon hasonló módon összegezi a könyvtárhasználat várható változásait. Ez utóbbi prognózis azonban számol a *könyvtárhasználók körének szélesedésével*, s egyúttal - egy átlagos használó esetében – a *használat gyakoriságának a csökkenésével is*. Ha ez bekövetkezne (a 14 éven aluli korosztályban mér érzékelhető!), akkor a jelenlegi magyar képlet (a használók szűk köre, de viszonylag gyakori könyvtárhasználat) hozzáigazodna a fejlettebb könyvtárkultúrával rendelkező országok gyakorlatához (tágabb használói kör, alacsonyabb használati intenzitás). Úgy látszik, ez a két jelenség a fordított arányosság szabálya szerint összefügg egymással, és az utóbbi képlet egy előrehaladottabb, demokratikusabb modellt testesít meg.

A látogatások gyakorisága a felnőtt népességen belül is a jelek szerint már csökkenőben van, de a használói kör *szélesítésének* még teljesítendő *feltételei* vannak. S e feltételek sorában – az új típusú állományelrendezési módszerek bevezetése, a lakosság felé nyitás mozzanata mellett – okvetlenül meg kell említenünk a hálózat *fejlesztésének* szükségességét.

Meggyőződésünk szerint a népességen belüli használói arányszám két évtizedes stagnálása egy olyan dinamikus egyensúlyi állapotot tükröz, amelyben két fő – egymást eddig kiegyenlítő – ellentétes tendencia fonódott össze. Az egyikről (az olvasási és kulturális aktivitás csökkenése) már esett szó. Ez *csökkentette* volna a könyvtárhasználók arányát, ha a másik a *növekedés* irányában ható tendencia: a modern (vagy majdnem modern) könyvtárak hatvanas években kezdődő sorozatos építése – tehát az *ellátottság* és a szolgáltatások színvonalának javítása – ki nem egyensúlyozza. *Amennyiben a további fejlesztés leáll vagy nagyon lelassul, ha nem szűkítjük az ellátottság fehér foltjait, ha elmarad a szükséges szemléleti megújulás és nem dolgozunk ki offenzív stratégiákat: a használók aránya nem növekedni fog, (s nem is stagnálni), hanem visszaesik.*

Végül ne feledjük: nincs az a feszített élettempó és prakticista, önkizsákmányoló életvitel, amely ellentétes pólusának peremvidékén ne termelné ki azok tömegeit, akiknek megöregedvén, megbetegedvén, túlon túl is sok a szabadidejük; vagy akik esetleg válaszolnak, ha megszólítják őket, vagy akik maguk keresnek kulturált menedékhelyet a könyvtárban és türelmes, humánus beszélgetőpartnert a könyvtárosban. E heterogén réteg növekedése ismét a könyvtár *szociális* feladatainak fokozódó fontosságára, a házhozzállítási, a hangos könyv, a betegellátó, a lelki tanácsadó szolgáltatások megizmosításának szükségességére figyelmeztet.

Mely rétegeket részesítsük előnyben?

E cím alatt a könyvtárpolitikai dokumentumokban általában hosszú felsorolás következik: munkásosztály, fizikai dolgozók, gyerekek, ifjúság, öregek, az ún. hátrányos helyzetűek stb. Az imént említett Cselekvési és fejlesztési program²⁶ egy fokkal realitárb: részint némileg csökkenti a preferált rétegek számát (elvégre mindenki nem élvezhet prioritást!), másrészt megemlíti egy értelmiségi (kutató-fejlesztő munkát végző) réteget is.

A magyar könyvtárhasználatot is jellemzi az a szociológiai tény, amelyet a nyugati (pl. angol, nyugat-német) szakirodalom visszatérően emleget: a könyvtár legadekvátabb társadalmi közegét a *középhehelyzetű rétegekben* találta meg. (Vizsgálati adataink szerint pl. a könyvtár elsősorban az alacsony–közepes iskolázottságú, „közepes” ízlésszintű rétegek *gyakori olvasóinak* olvasmányszállítója.) Azok az alacsony végzettségű, státuszú és olvasottságú rétegek, amelyek fejletlen kulturális szintjük miatt leginkább rászorulnának a könyvtár segítségére és támogatására, messze (s talán – ld. az „ollót”: – egyre megszűbb) elkerülnek; ismeretlen, esetleg tiszteletre méltó, de másoknak való és idegen helynek tartják. A felső kvalifikációs szinten állók pedig, ha „könyvtárközelben” is élnek, láthatólag nem találnak igazi partnert a könyvtárban és a könyvtárosban. (Ld. pl. a tájékoztató szolgálat visszafogott igénybevételét, könyvtárképükben a könyvtáros személyének hiányát és a könyvtár erős kritikáját.) Elmondhatjuk tehát, hogy az előbbi rétegek maguk „fölkötte”, az utóbbiak pedig maguk „alatt” álló intézménynek érzik a könyvtárt. (Hogy ez az érzés mennyiben alapul valós tényeken és mennyiben a hamis tudaton, azt most ne taglaljuk.)

Mindebből az következik, hogy könyvtárpolitikai célkitűzéseink fókuszába az „alsó” és a „felső” társadalmi rétegek megnyerését és adekvát kielégítését kell állítanunk. Az első (és népesebb) csoportot, amelyet többé-kevésbé a *hátrányos helyzet* összefoglaló címszavával is jellemezhetünk²⁷ expanzív, (de nem agresszív), szociális-karitatív munkamódszereket is felvállaló (de nem alamizsnálkodó) stratégiával kellene megközelítenünk; a másodikat pedig főképp intézményeink, könyvtárosaink és szolgáltatásaink színvonalának javításával.

A preferencia – elsősorban az ellátottság terén – a „földrajzi hierarchia” alsó és felső lépcsőfokára: a *falvakra* és a *fővárosra* (főleg annak peremvidékeire) is kiterjesztendő. Annál is inkább, mert a hátrányos helyzetű rétegek – a lakótelepek vagy a cigánysorok lakói, munkásszálláson élő vagy bejáró dolgozók, öregek stb. – jelentős része épp ezeken a településeken él.

Mi a teendő?

Végezetül és összegzésül: tekintettel a társadalomban, az olvasáskultúrában lezajlott változásokra, tekintettel arra, hogy a könyvtárnak csak a társadalom kis (s épp a kulturálisan aktívabb) hányadára van közvetlen befolyása, és arra, hogy az emberek láthatólag egyre kevésbé szeretik, ha nevelik őket (olvasmányaik nagy többségét is családi–baráti szűrőn keresztül, illetve a hivatásos olvasmányközvetítő csatornák közvetlen igénybevételét mellőzve választják ki és szerzik be) – mit tegyen, *mit tehet a könyvtár?* Mi lesz klasszikus hármas funkciójával?

Az *információs* funkció jelentősége érezhetően növekvőben van – ennek erősítése vitán felül álló szükségszerűség. Akár tetszik, akár nem, a könyvtár kénytelen lesz a *szóráskoztatási-rekreációs* szerepkört is betölteni, a társadalmi igények rászorítják. Persze eddig is betöltötte, némi ízlésfejlesztési hátsó gondolatokkal vagy egy kis lelkiismeretfurdalással. Nem lenne egyszerűbb, ha ezeket a mellékszövegeket elhagyva: tárgyilagosan *felvállalná?* Szinte halljuk a kérdést: mi lesz akkor a *nevelő* funkcióval?

A felelős válasz megkívánja, hogy egészsében vizsgáljuk a problémát. Lényegében két út áll előttünk:

1. Fenntartani és üzemeltetni egy olyan könyvtárt, amely a fenntartók és üzemeltetők, a könyvtárügy hivatásos munkatársainak értékrendjét, *vágyait* és *törekvéseit* modellezi, amely a közte és a valóság között feszülő jelenlegi kudarcos konfliktusból úgy kíván kilépni, hogy elsősorban nem saját magát, hanem inkább a társadalmi valóságot kívánja megváltoztatni.

2. Nemcsak a hétköznapi kis megalkuvások, hanem a koncepció szintjén is létrehozni a *tényleges közönségigényre* (mégpedig a tömegek és az „elit” igényére egyaránt) alapozó könyvtárt.

Ha az első utat választjuk és meg akarjuk haladni az eddigi útszakasz eredménytelenségét, *erősíteni kell* (s egyúttal szakszerűbbé kell tenni) a *nevelői attitűdöt*. Ezt nevezhetjük jobbító szándékú hősi elszánásnak, de féltő, hogy a gyakorlatban erősen hasonlítani fog egy – jónak hitt cél érdekében elkövetett – voluntarista kulturális agresszióhoz.

Ha – amint azt dolgozatunk egésze sugallja – a második változat mellett döntünk, akkor az eddig is főleg csak deklarative létező *direkt* nevelési elveket a kulturáltan szolgáltató könyvtár indirekt, de tényleges nevelő hatásával váltjuk fel. Egy olyan nevelőhatásra gondolunk, ahol az állomány terjedelmének és elrendezésének, a szolgáltatások színvonalának, a könyvtári tér belső és külső megjelenésének, a könyvtáros viselkedésének stb. *áttételesebb* eszköze szerepelne a közvetlen agitáció helyébe.

Persze a dolog azért nem ilyen egyszerű. Egyrészt azért, mert társadalmunk szélesen értelmezett kulturális állapota nagyon is rászorgalna a pallérozásra és az edukatív türelmetlenségre. Ezen a téren a realizmussal beoltott józan megfontolás segíthet, amely egy rövid távon esedékes kudarcral nem akarja veszélyeztetni a tágabb perspektívák szerény eredményeit. Másrészt a helyzetet az is nehezíti, hogy a döntésnek nemcsak a nevelő funkció meglehetősen teoretikus síkján lennének következményei, hanem egy sor konkrét intézkedésre, szerkezeti változtatásra is szükség lenne. Említsünk meg ebből néhányat:

1. A könyvtári személyzet arányos átcsoportosítása a gyerekek, hátrányos helyzetű rétegek és az értelmiségi könyvtárhasználók ellátására, ebből adódóan az olvasószolgálat megerősítésére.
2. Az állománybeszerzési politika megváltoztatása: a gyerekállomány és a közkedvelt olvasmányok (s ezek korántsem csak krimik!) arányának erőteljes növelése; az igények változását flexibilisen követő szerzeményezés és apasztás; új, népszerű dokumentumtípusok erőteljes ütemű beszerzése; következképp – főleg az alacsonyabb könyvtári kategóriákban – a gyűjtemények „teljességéről” való lemondás.
3. A könyvtári terek átrendezése a gyerekek, a populárisabb használói igények, valamint a nem hagyományos (klubszerű stb.) tevékenységek javára; népszerű „általános övezetek” létrehozása, ebből adódóan könyvtárépítési koncepcióink újragondolása. (A gyerekek javára szóló térátrendezést nem okvetlenül a gyerekkönyvtárak alapterületének növelésével kellene elérni, hanem lehetőleg úgy, hogy a speciális gyermekkönyv-anyagot tároló részlegek és a játék-terek mellett az egész könyvtárt megnyitnánk a gyerekek számára, ezzel is előmozdítva a

gettók felszámolását és a családi könyvtárhasználat szokásának meghonosodását.)

4. Az állomány elhelyezésében (a hagyományos szabadpolc mellett) a széles igényeknek jobban megfelelő témacsoportos rendszerek kialakítása, vállalva esetenként az egységes rend (ETO + betűrend) megbontását.
5. A fentiekkel párhuzamosan (s részben azok várható negatív hatásainak kiegyenlítése céljából) a tájékoztató tevékenység és a könyvtárközi kölcsönzés színvonalának javítása, a hálózatfejlesztési politika újragondolása, a szervezeti egység erősítése.

Mindezek mellett utalnunk kell még olyan, a korábbi fejezetekben többször említett momentumokra, mint a hálózatfejlesztés és a gépesítés (reprográfia stb.) megkerülhetetlen szükségessége, az ügymenet meggyorsítása, a szociális és demokratikus szemlélet erősítése, a könyvtárkép módosítása stb.

Nagyjából tehát együvé állt annak a *kulturáltan szolgáltató, nyitott* könyvtárnak a megvalósítandó eszménye, amely nem „nevel”, hanem „csupán” az igényeknek megfelelő s azokat differenciáltan kielégítő választékot és szolgáltatásokat nyújt; szakszerűen, korszerűen és rugalmasan rendelkezésre áll; diszkréten orientál; a különböző értékek párbeszédét animálja, segítőkészséget és – elidegenedő világunkban – szeretetet sugároz; amely falai között kevésbé hagyományos funkciókat (közéleti fórum, klub, menedékhely stb.) is felvállal; szükség esetén a falai közül kilépni is tud (házhozszállítás, szociális otthonok, olvasótábor stb.), s amely a nevelésnek inkább *indirekt* (a környezet, a szolgáltatás, a könyvtárosi viselkedés kultúráltságával ható) formáival él.

Ennek az intézménynek a gyakorlatban való széles körű elterjesztése azonban az olvasáskultúra előrelépésének még mindig csak szükséges, de nem elégséges feltételét jelentené, hiszen a társadalmi folyamatoknak így is csak egy részével sikerülne harmonizálnunk, másrésztük változatlanul ellenünk dolgozna. Mert a vitorlát nem a hajósok, hanem a szelek fűjják. De ha a hajós ismeri jól a szelek, a tenger és a hajó természetét, a vitorlákat is célszerűbben tudja beállítani, s akkor ellenszélben is jobban tudja kormányozni hajóját.

JEGYZETEK

1. BRUYJNS, R. A. C.: Gebruikersonderzoek in de oostbloklanden (Könyvtárhasználati vizsgálatok a szocialista országokban.) Bibliothek en Samenleving. 1980. 7–8. no.
2. Javaslat a könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programjára. Irányelvek a VI. ötéves tervidőszakra. (Tervezet.) (OSZK–KMK. Összeáll. Papp István.) [Közread. az] Országos Könyvtárügyi Tanács. Bp. 1980. 61 lev..
3. NAGY Attila: Gyermekek, fiatalok és az irodalom. In.: Az olvasás anatómiája. Bp. Gondolat, 1982.; A 10–14 évesek olvasási kultúrájáról. = Kortárs, 28. évf. 1984. 2. sz.
4. Ld. KÁDÁRNÉ FÜLÖP Judit: Az olvasás, mint kommunikációs képesség. = Pedagógiai Szemle. 33. évf. 1983. 2. sz.
5. HANKISS Elemére: Érték és társadalom. Bp. Magvető, 1977. 360–363. p.

6. A felnőtt népesség 18–20%-át kitevő magyar könyvtári tagsággal szemben Kelet- és Nyugat-Európa országaiban rendre 30–40% körüli mutatókkal – sőt Észak-Európában néhol még magasabbakkal – találkozunk, csak Dél-Európából ismerünk alacsonyabb arányszámokat.
7. NAGY Attila: A 15–18 évesek könyv- és könyvtárhasználati szokásai. Előadás az MKE 1984. évi vándorgyűlésén. (Megjelenés alatt.)
8. KAMARÁS István – PÓCSY Gusztáv: Kik, hányszor, mennyit és mit kölcsönöznek a könyvtárból? In.: Könyvtárhasználat, könyvtárkép. [Közread. az OSZK–KMK] Bp. Népműv. Prop. Iroda, 1982. 118 p.
9. A katalógusok ismertségének, használatának alacsony fokáról. Ld. HALÁSZ László–NAGY Attila: Hatásvizsgálat könyvtárban. I. Kutatási jelentés. [Közread. az] OSZK–KMK. Bp. Népműv. Prop. Iroda. 1974. 152 p.
10. Ld. HALÁSZ Béla: Tájékoztató a közművelődési könyvtárakban. [Közread. az OSZK–KMK] Bp. 1978. 87 p.; BARANYI Imre – PÁPAY Zsuzsa: Kísérlet a könyvtári tájékoztatás színvonalának mérésére. [Kiad. a] KM. Bp. 1980. 53 p.
11. HALÁSZ Béla: Könyvtárhasználati szokások változásai. 1984. 21 p. (Kézirat.)
12. Részletes leírását ld. PAPP István: A megyei könyvtárak épületmodelljéről. = Könyvtári Figyelő. 28. évf. 1982. 1. sz. 25–37. p.
13. Ld. SZENTE Ferenc: A könyvtár feladatai és lehetőségei az olvasóvá nevelésben. = Könyvtáros. 33. évf. 1983. 12. sz. 709–715. p.
14. KATSÁNYI Sándor: A hármas tagolású könyvtár. Korszakos újítás, vagy elhibázott kísérlet? = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 6. 633–636. p.; KISS Jenő: Tribliothek? = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 6. sz. 637–643. p.; AINLEY, P. – TOTTERDELL, B.: Az állomány másfajta elrendezése a közművelődési könyvtárakban. Új megoldások. Tömörítvény. [Közr. az] OSZK–KMK, FSZEK, Bp. 1984. 61 p.
15. Szeretnénk az ilyen kísérletekben részt vevő kollégák figyelmét külön is felhívni BARTOS Éva–MÁNDY Gábor kutatási jelentésére: Tematikus érdeklődésvizsgálat közművelődési könyvtárakban. [Közr. az] OSZK–KMK. Bp. 1981. 125 p.
16. ARATÓ Antal: Egy városi könyvtáros feljegyzéseiből. Beismerő vallomás a feleslegesen vásárolt könyvekről. = Könyvtáros. 32. évf. 1982. 7. sz. 399–440. p., továbbá: Az 1970–1980 között megjelent nem, vagy csak egyszer kölcsönzött társadalomtudományi művek a közművelődési könyvtárakban. OSZK–KMK. é.n. (Kézirat.)
17. ARATÓ Antal: Az állománykivonás kérdései a közművelődési könyvtárakban. OSZK–KMK. É.n. (Kézirat.)
18. Egy lakosra 1982-ben átlagosan 4,2 könyvtári könyv jutott, ami kb. kétszerese az IFLA-normatíváknak, és meghaladja Anglia, Ausztria hasonló adatait. Az állomány forgási sebessége azonban Angliában 2,5-szer nagyobb, mint nálunk!
19. Ld. SZENTE Ferenc: Gyógyítás ráolvasással. Meditáció a módszertani munkáról. = Könyvtáros. 32. évf. 1982. 3. sz. 135–140. p.
20. Ld. GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség könyvtárképe. In.: Könyvtárhasználat, könyvtárkép. [Közr. az] OSZK–KMK, Bp. NPI, 1982. 118 p.; ILLÉS Sándor: Képek a képről: egy városi könyvtár helye a vezetők fejében. In.: Könyvtár és társadalmi környezete. I. (Esettanulmányok.) Bp. Múzsák, 1984. 109 p.
21. Ld. KAMARÁS István: Mi mindenről kell tudnia egy kisvárosi könyvtár(os)nak? = Kultúra és Közösség. 1984. 4. sz. 51–55. p.
22. A HNF Olvasó Népért munkabizottságának SZENTE Ferenc által készített előterjesztését: Útmutató a közösségi házak szervezéséhez és működésük szabályozásához. [Közr. a] Hazafias Népfőnt Olvasó népért Munkabizottsága. Bp. HNF 1985. 14. p. Gépírat.

23. Ld. ALBERT József: A könyv és könyvtár jelentősége Nemesvámoson. In.: Könyvtár és társadalmi környezete. I. Esettanulmányok. Bp. Múzsák. 1984. 109 p.
24. KULCSÁR Júlia, V. – MÁNDY Péter: Könyvek otthon. Egy országos felmérés eredményei a könyvvásárlásról és a családi könyvtárakról. MKKE–KMK. Bp. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete 1983. 183. p.
25. HALÁSZ Béla–KATSÁNYI Sándor: A könyvtárhasználati szokások változásai az információ iránti igényváltozások tükrében. In.: Könyvtártudományi tanulmányok. 1970. [Közl. az OKDT] Bp. NPI 1971. 443–470. p.
26. A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programja. Irányelvek a távlati tervezéshez. (OSZK–KMK. összeáll. és szerk. Papp István) [Közread. az] Országos Könyvtárügyi Tanács Bp. 1980. 16. p.
27. A hátrányos rétegek részletes felsorolását ld. 26. sz. jegyzet 20. p., illetve KAMARÁS István: Legyen a könyvtáros irgalmas szamaritánus? = Alföld. 35. évf. 1984. 9. sz.
28. A három funkció szükséges harmonizálásáról ld. PAPP István: Van-e még hús a lerágott csonton? Megjegyzések a közművelődési könyvtárak információs, nevelési és szórakoztatási feladatainak egymásra hatásáról. = Könyvtáros. 29. évf. 1979. 9. sz. 507–514. p.

CSAK 230 MILLIÓ DOLLÁRT szavazott meg az USA Kongresszusa a Kongresszusi Könyvtár 1986. évi költségvetésére, 8,5 millióval kevesebbet, mint tavaly.

LC Information Bulletin, 1985. dec. 16.

VÁLTOZÁS A BRITISH LIBRARY SZERVEZETÉBEN. – Az eddigi Lending Division (Könyvtárközi kölcsönzési főosztály) főigazgató-helyettese (general director) M. Line 1985 szeptemberétől a műszaki–természettudományi gyűjtemények és szolgáltatások felelőse lett, a volt Reference Division főigazgató-helyettese pedig a humán és társadalomtudományoké. (A harmadik főigazgató-helyetteshez továbbra is a bibliográfiai szolgáltatások tartoznak.) Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a Science Reference Library is átkerült Line hatáskörébe. A Lending Division természetesen továbbra is gyűjt és szolgáltat humán és társadalomtudományi anyagot, a szakterületi elhatárolás tehát nem következetes. A Lending Division 1985 decemberétől Document Supply Centre (DSC) néven, a Science Reference library pedig Science Reference and Information Service (SRIS) néven működik.

CABLIS, 1985. szeptember és december

A KÖNYVTÁRAK SZEMÉLYZETI POLITIKÁJÁNAK PROBLÉMÁI

ORBÁN ÉVA

1984-ben a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya felkérésére a Könyvtártudományi és Módszertani Központ útmutatót állított össze „A könyvtári és információs intézményi munkakörök képesítési követelményei”-nek¹ megállapításához. Bár a dokumentumot mindennapi gond szülte igény hívta életre, nevezetesen az, hogy a besorolásra, bérezésre vonatkozó rendelkezések keretjellegük miatt nem adnak egyértelmű útbaigazítást a konkrét esetek elbírálásához, a szakmai viták három fordulója után kialakult és közzétett végső változat kevesebbet és többet nyújt a vártnál. Kevesebbet, mert konkrét kulcsszámok megadása helyett csak közvetett segítséget ad az átsorolás munkálataihoz, és többet, mert a munkakörök és a képzettségi szintek egymáshoz rendelésével a hosszabb távra szóló személyzeti munka segédlete kíván lenni. Nem hallgathatjuk el, hogy ez utóbbi tekintetben sem százszázalékos. Egyrészt – elsősorban az információs intézményekben előforduló munkafeladatok terén – kiegészítésre szorul. Másrészt a szakmai megbeszélések alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a munkakörök és a képesítések önmagukban, külön-külön is számos bizonytalanságot hordoznak, egymással való megfeleltetésük során pedig óhatatlanul szembe kell néznünk a munkaerőpiac egyensúlyzavaraival: reális követelmények csak ott támaszthatók, ahol a teljesítés feltételei adottak, a könyvtáros-információs szakemberellátottság pedig nem kecsesget zökkenőmentes személyzeti fejlesztéssel. Mégsem lenne célszerű a kereslet–kínálat aránytalanságainak alárendelni a szakmai kívánalmakat; ezért közelíti az útmutató elvárásait az ideálishoz, abban a reményben, hogy az ajánlásokká szelidített követelmények is kedvezően hatnak a személyzet összetételének alakulására, és hosszú távon teljesítésükre ösztönzik mind a könyvtárakat és az információs intézményeket, mind a fenntartókat.

Az útmutatókészítés apropóján számos olyan kérdés merült fel a szakmai vitákon, amelyek messze túlmutattak a közvetlen feladaton, és amelyekben tetten érhető a személyzeti munkával kapcsolatos problémák elméleti kidolgozatlansága és gyakorlati elhanyagoltsága. A körülmények szorításában hajlamosak vagyunk az „ez van, ezt kell szeretni” politikát követni, és a személyzeti kérdéseket a szakmától többé-kevésbé idegennek tekinteni. Nincs magyar nyelven egyetlen olyan munka sem, amely a könyvtárak és információs intézmények személyzeti politikájának, a könyvtáros-informátor pálya jellemzőinek kimerítő elemzését adná, amikor külföldön a „personnel management” már-már önálló diszciplinává fejlődött. Itt nem vállalkozhatunk a kidolgozásra váró témák kimerítő felsorolására, de talán hasznos lehet összefoglalni a munkakörök és a képzettségi követelmények összekapcsolása során felmerült bizonytalanságokat, és az ezekből következő feladatokat.

A munkaerőpiac

A munkaerőpiac – a könyvtár- és információügy és az egyes intézmények szintjén egyaránt – meghatározó szerepét a személyzet mennyiségének és minőségének alakulásában nem szükséges külön bizonyítani. A „piacon” ható erők értékelő feltárása kötetnyi tanulmányt igényelne. Érzékeltetésükre most csak néhány adalékot villantunk fel az utóbbi évek vizsgálati eredményeiből.

A Heves megyei munkaerőfluktuációval foglalkozó tanulmány bevezetője pontosan megfogalmazza a „kínálat” hiányát, ami a szakemberellátás területi egyenetlensége miatt elsősorban, bár nem kizárólagosan, a vidéki könyvtárakat sújtja: „Országos tapasztalat a könyvtárosok gyakori cserélődése, s az elmúlt időszakban a fluktuáció erőteljesen érződött a megyében is. A belépő új könyvtárosok zöme szakmai képzéssel, könyvtári gyakorlattal nem rendelkezik, ... előbb-utóbb elvégzik az alapfokú könyvtárosi tanfolyamot, ez azonban elégtelen a megfelelő könyvtárosi munka ellátásához.”² Mit tehet az intézmény, ha gondot okoz neki az álláshelyek betöltése? Megelégszik a kevésbé képzett jelentkezővel, a gyengébben dolgozó munkatárssal, ezzel újabb terheket rakva a felkészültek és a megszállottak vállára. Arra, hogy kedvezőbb feltételeket teremtve megtartsa vagy éppen vonzza a megfelelő szakembereket, igen kicsi az esélye. A könyvtáros számára (aki más képzéssel is rendelkezik) vonzóbb lehet az iskola (ahol a nyári szünet áldása mellett immár a fizetések is jobbak), vagy bármilyen más jobban fizető, kevésbé „strapás”, megbecsültebb pálya. A konkurencia a kereslet oldalán azonban nemcsak a pályán kívülről jelentkezik: a különféle típusú könyvtárak és információs szervezetek lehetőségei, működési sajátosságai több szempontból is szinte eleve meghatározzák azt, hogy milyen személyzetet vonzanak. Ha a béreket, a munkafeltételeket (elhelyezés, szociális körülmények, munkabeosztás), a mikrokörnyezet – felettesek, használók – értékítéletét (mint a szakma társadalmi presztízisének „hűsbavágó” megnyilvánulásait) vesszük figyelembe, a rendelkezésre álló adatok és tapasztalatok azt sugallják, hogy a községi könyvtárak a legkevésbé „vonzó” munkahelyek, és ezt igazolni látszik közismert és idült káderproblémájuk.³ A „legvonzóbb” címre valószínűleg a szakkönyvtárak pályázhatnak még akkor is, ha kis, vidéki vállalat részei, nemcsak az egyműszakos beosztás és a jobb fizetés miatt³, hanem azért is, mert itt többnyire partnernek tekintik a könyvtárost.⁴ Összegezve – s a munkakörök képzési követelményeihez visszakanyarodva – úgy tűnik, kevés könyvtár és információs intézmény van olyan helyzetben, hogy szigorúan ragaszkodhat a „megfelelő embert a megfelelő helyre” elvéhez.

Ebből adódik egy sor (költői) kérdés, melyeknek megválaszolására a gazdasági szakemberek és az igazgatási, szakmai vezetők hivatottak. Tényleg nem lehet a jelenlegi keretek között ösztönzőbbé, vonzóbbá tenni a bérezést? Valóban meghaladja anyagi lehetőségeinket a munkakörülmények és a szolgáltatási feltételek legalább elfogadhatóvá tétele? Vajon nem térülnének meg ezek a befektetések a szolgáltatások minőségének javulásával? stb.

Az viszont prózai tény, hogy ha a munkaerőpiacot próbálnánk áaposabb elemzés alá venni, a fentebb mondottakhoz szűk körben szerzett tapasztalatokon, sejtéseken és hiányérzeteken kívül nem tudnánk sokat hozzátenni, pedig – és ez sem szorul külön bi-

zonyításra – megalapozott személyzeti politikát és tervszerű munkaerőgazdálkodást kellő adatok és jól működő információs csatornák nélkül aligha lehet folytatni.

Milyen adatokra lenne szükség? A kereslet globális és differenciált leírásához, esetleg a fejlődési trendek felvázolásához például jó lenne ismerni – területi és idősoros megközelítésben is – a könyvtárak és információs intézmények, valamint az információ- vagy háttér szolgáltatásokkal foglalkozó egyéb szervezetek (grmk-k, vállalati információ-ellátók, szoftver-fejlesztők, információs rendszerszervezők, teletext/videotex rendszerek stb.) számát, típus és méret szerinti megoszlását (a személyzeti igényeket meghatározó sajátosságuk például az elaprózottság!), a személyzet mennyiségét és belső arányait (szakképzett-szakképzetlen, különböző feladatkörökben foglalkoztatottak, főfoglalkozású, részfoglalkozású, megbízással/szerződéssel foglalkoztatott stb.), figyelembe véve az ún. alternatív pályákat (tömegkommunikáció, propaganda, szabadúzás stb.) is. A könyvtárak központi nyilvántartása és a statisztikákban feldolgozott adatok csak töredékesen adnak választ e kérdésekre, és teljességgel mellőzik azt a szférát, amely a klasszikusan értelmezett könyvtári-információs rendszeren kívül esik, akár mint konkurens, akár mint – ha úgy tetszik – integrálandó terület.⁵

A kínálat feltérképezése és tervezése természetesen igényli a fenti személyzeti adatokat, de szükség van a pálya és a képzés jellemzőinek feltárására is. Ismernünk kellene a munkaerő valamennyi „életjelenségét”: a kor és nem szerinti összetételt, a beosztottak és vezetők arányát, a pálya alakulásának törvényszerűségeit (ha vannak ilyenek⁶), a fluktuáció szabályait és mértékét, a tipikus „elcsábító” szakmák vonzerejét, a megbízással/szerződéssel elvégzett feladatok mennyiségét. Ide tartoznának a képzési rendszer adatai is⁷: a végzettek száma, megoszlása, a képző és továbbképző intézmények kapacitásának alakulása, a vonzaskörzetek és elhelyezkedési „térképek” felvázolása, a képzés stuktúrájának és a kereslet feladatkörök szerinti belső arányainak összevetése stb.

Ha a felsorolás nem is teljes, ahhoz mindenesetre elégségesek lennének ezek az adatok és a hozzájuk kapcsolódó szociológiai vizsgálati eredmények, hogy ne csak szubjektív hiányérzeteinkre hagyatkozva tudjuk megmondani, milyen képzési formák bővítendőek a várható igények kielégítésére, hogyan alakítsuk a pályát, hogy „versenyképes” legyen stb. A részletekbe menő vizsgálódások pedig a helyi (intézményi) tervezést támogatnák. Folytatni kellene a szórványos kezdeményezéseket. Az alternatív információs pályákról megjelent egyes dolgozatokon⁸ túl például szükséges lenne egy e témáról szóló state-of-the-art jelentésre, továbbá egy lényegre törő fejlődésrajzra és prognózisra a hazai információ-ügyről. A képzés körül zajlott viták⁹ konstruktív elemeit tovább kellene fejleszteni. És így tovább.

A munkaerőpiac alakulását jelző adatok és tanulmányok a szakajtóban, statisztikai összeállításokban, gyűjteményes, esetleg önálló kötetekben jelennek (jelenhetnének) meg. E téren talán a primér ifnromációk felkutatására érdemes nagyobb figyelmet fordítani. Nem lenne érdektelen például a megyei adatok közkinccsé tétele.

A munkaerő tényleges áramlását segítő csatornák fejlesztése, új megoldások kialakítása már nehezebb feladat. A szakma zártságát jelzi, hogy nyilvános pályázatok jószerével csak a kevesek által figyelemmel kísért Művelődési Közlönyben, esetlegesen a MKE értesítőjében, no meg az egyetem és a főiskolák dékáni hivatalaiban jelennek meg. Ezek a pályázatok a megüresedett állásoknak csak egy részét ölelik fel. (Külön problémát jelent a

hirdetések megfogalmazása, túlzott szűkszávsága.) Az álláshelyek többségét személyes ismeretségek, ajánlások alapján töltik be, és az állást keresők is főként az „informális” csatornákon át tájékozódnak. Egyelőre kihasználatlanok az álláshirdetésekkal foglalkozó tömegkommunikációs eszközök. Követendő útnak látszik egyes képző intézmények gyakorlata, hogy maguk „házasítsák ki” végzőseiket azon intézmények megkeresésével, amelyek feltehetően alkalmazni tudnák a – pontosan meghatározott felkészültségű – végzett hallgatókat. Az általánossá váló és személytelenebb hirdetési rendszer persze alaposabb felvételi procedúrát kívánna: a jelölt jobb megismerését és a leendő munkahely mélyebb előzetes bemutatását, és ezzel olyan módszerek bevezetését, amelyek a mi területünkön még nem bevettek.^{10,11}

A munkakörök

A munkakörök problematikája – gondoljunk a felsőfokú képzéssel ellátott adminisztratív-technikai feladatok tömegére vagy a képzés nélkül végzett szakmai tevékenységekre¹² – alig-alig választható el a munkaerőpiac alakulásától. Ha most mégis viszonylag önállóan kezeljük a munkakörökkel kapcsolatos általános és a személyzeti politikát érintő – helyenként tán még banálisnak is minősíthető – gondokat, ennek az az oka, hogy e téren viszonylag könnyen léphetnénk előre vezetési-szervezési kultúránk javításával.

Többnyire általánosságban esik szó a munkakörökről, ezért a több síkon is érvényesülő értelmezési nehézségek ritkán bukkannak a felszínre. Világos előttünk a feldolgozó, a tájékoztató, a gyermekkönyvtáros stb. munkája; csak akkor bizonytalanodunk el, ha X feldolgozó, Y tájékoztató munkaköre, vagy a szakreferens, a decimátor, a folyóiratos stb. kerül szóba. A konkrét munkakörök tartalmukban és elnevezésükben egyaránt mindig egyediek, s éppen ez a jellegzetességük sikkad el az általánosító tárgyalás során.

A munkakörök tartalmában természetes változatosságot okoz az intézményrendszer sokszínűsége: a könyvtár típusok eltérő funkciói eltérő munkafolyamatokkal (következésképpen más és más munkaköri együttesekkel) teljesíthetők; a szervezet mérete, összetettsége nem kevésbé fontos meghatározója a munkaköröknek. Az egy-két-három személyes könyvtárakban¹³ (részlegekben) „mindenesekről” lehet csak beszélni, differenciált munkamegosztásról és ennek megfelelő munkakörökről nem. A mindenesnek viszont a legmagasabb szakképzettségre van szüksége, még akkor is, ha munkaidejének 80%-át adminisztratív-technikai feladatok töltik ki, legalábbis addig, ameddig a szakképzést gazdag és fejlett technikát alkalmazó központi szolgáltatás–kínálattal nem lehet kiváltani.

A munkaerőpiac zavarai miatt elkerülhetetlen vonása munkaköreinknek a személyreszabottság. Sajnos, többnyire nem arról a jó értelemben vett „egyéniesítésről” van szó, amely a személyes adottságoknak a szervezet érdekében való maximális kiaknázását segíti elő. Még csak nem is a munkaminőség (quality of work life) mozgalom munkakörgazdagítási, humanizálási erőfeszítéseiről. Egyszerűen arról, hogy gyakran könnyebb a betöltendő munkakört a jelentkező felkészültségéhez igazítani, és ennek következtében a többi munkakört, esetleg az egész részleg működési rendjét átalakítani, mint határozott igényeket támasztani, és a megfelelő munkaerőt megtalálni. Veszélyes ez a gyakorlat, mert nem

a szükséges és átgondolt változtatásokat, a feladatok tervszerű változtatását célozza, így a lelkesek túlterheléséhez, a szervezet labilizálásához, a munka és a szolgáltatások minőségének romlásához vezet.

A munkakörök elnevezésében mutatkozó eltérések kisebb problémát jelentenek, hiszen – nevezik osztályozónak, szakozónak vagy decimátornak – a feladatok tisztázásával mindig egyértelművé tehető a jelentésük. A terminológiai „káosz” csak akkor zavaró, ha általánosabb érvennyel akarunk a munkakörökről beszélni, e ponton segítségre alig számíthatunk: nincs olyan hazai segédlet, amely a munkakörök egységes kialakításához, kezeléséhez és megszervezéséhez támpontot adna. (A 2/1980. (III. 14.) KM számú rendeletről eltérően a korábbi utasítások némelyike¹⁴ megpróbálkozott néhány közönyvtári munkakör vagy munkafeladat felsorolásával.)

Az eddigiekből következően a munkakörök megragadásához nem elegendő a meglévő munkaköri leírások begyűjtése és rendszerezése, továbbá némi terminológiai egységesítés. Mire lenne szükség? Kidolgozható lenne például a szakképzést nem igénylő és a szakképzés különböző szintjeihez, illetve a tartalmához kötött feladatok jegyzéke¹⁵. Még hasznosabb lenne egy olyan összeállítás¹⁶, amely egy intézménytípust (pl. a közművelődési könyvtárakat) vesz célba, s teljes szervezeti elemzést, részletekbe menő szervezeti és munkaköri modelleket ad, leírva a szervezeti egységek lehetséges viszonyait, a munkamegosztás módozatait stb. Végül kialakítható lenne egy olyan rugalmas feladatsor, melyből tetszés szerint állíthatók össze a munkakörök. (A cikkünk elején említett útmutatóban az egyes munkakörök szakképzettségi követelményeinek meghatározásánál ezt a módszert igyekeztünk alkalmazni.) Ez utóbbi munkálat során két akadályt kell leküzdeni: 1. nincs olyan korszerű hazai könyvtár- és információ-tani kézikönyv, amelyre biztosan lehetne támaszkodni, különösen a *Sallai–Sebestyén*-féle kézikönyv megjelenése óta kialakult–átalakult munkafolyamatok tekintetében; 2. milyen terjedelmű műveletekre bontsuk a munkafolyamatokat, azaz mely feladatokat tekintjük a munkakörök tovább nem bontható elemeinek. (Egy ilyen elemzés nyomán valószínűleg meghatározható viszonylag kis számú művelettípus; ez tovább egyszerűsítene a munkafolyamatok és a munkakörök leírását.)

A munkaköri leírások komoly szerepet tölthetnének be az intézményi személyzeti–szervezeti politikában. Ehhez azonban először ki kell tágítanunk a közfelfogást, amely a munkaköröket kizárólag feladatok együtteseként értelmezi. A feladatok (amelyekhez melleleg meghatározott – esetleg egyedi – eljárások is tartoznak) nem láthatók el megfelelő hatáskör és illetékességi kör nélkül. Másrészt a feladatok elvégzéséről számot kell adni; a követelményeket, az ellenőrzés módszereit, kereteit azonban szinte sohasem rögzítik. A munkakörök tartalmát mindezek az összetevők együttesen alkotják, és ezek is ugyanolyan pontosan leírandók, mint az adminisztratív adatok (a munkakör neve, a szervezeti egység neve, a leírás készítésének időpontja, a munkakör betöltésének képesítési, gyakorlati és egyéb feltételei stb.). A munkakörök ilyen értelmezése esetén a munkaköri leírásokban pontosan tükröződni fog a feladatmegosztás, a szervezeti kapcsolatok rendszere, a munkavégzéssel kapcsolatos információk áramlásának útja stb. (A különböző időpontokban készült leírásokból a szervezet változása is nyomon követhető.) Az így elkészített munkaköri leírásoknak nagyon kedvező hatása lehet a szervezet légkörére, a dolgozók közérzetére: a pontosan kijelölt feladat, hatás- és illetékességi körök elejét

veszik számos súrlódásnak, a részletes (és a munkatervekben is megmutatkozó) mennyiségi és minőségi követelmények csökkentik a megítélés szubjektivitását, s voltaképpen a felelős munkavállalásnak is elengedhetetlen feltételei.

Az ilyen részletekbe menő munkaköri leírások ugyanakkor feltételezik a szervezet egészének tudatosabb működtetését, a működést szabályozó dokumentumok kiadása és a személyzeti döntések meghozatala előtt a funkció, a szolgáltatások, a munkafolyamatok, a munkaszervezet lánc végiggondolását. A munkakörök rendszerben való kezelése talán segít kivédeni a személyreszabottság szervezetbomlasztó mellékhatásait, és feltétlenül támogatja a személyzeti tervezést a munkaerőszükséglet pontos előrejelzésével.

A fentiekben azokat a problémákat próbáltuk meg felvillantani, amelyekkel a munkakörök képesítési követelményeinek meghatározása során foglalkoznunk kellett. Ezek a problémák mind arra intenek, hogy a személyzeti politikát a szakmai feladatok részeként kell kezelnünk, hogy közösen kell gondolkodnunk azon, miképpen lehetne a munkaerőpiacot tervszerűbben fejleszteni, a képzést korszerűsíteni, szervezési-vezetési kultúránk színvonalát emelni, és egyáltalán emberi erőforrásainkkal több tisztelettel és ésszerűbben bánni.

JEGYZETEK

1. A könyvtári és információs intézményi munkakörök képesítési követelményei. Összeáll. Orbán Éva. [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp. OSZK–KMK. 1985. 35 p.
2. SOMORJAI Ildikó: Lemorzsolódás. Bp. 1984. (Kézirat.) 1. p.
3. A bérekre vonatkozóan vesd össze VIDRA SZABÓ Ferenc: Mennyit keresnek a könyvtárosok? = Könyvtáros. 34. évf. 1984. 10. sz. 572–577. p.
4. SOMORJAI i. m. 13. p.
5. MYERS, Margaret: Library personnel. Supply and demand. = Drexel Library Quarterly. 17. vol. 1981. 3. no. 27–35. p. A szerző az USA-ban 1,6 milliára teszi az iparban dolgozó információs szakemberek számát, akiknek jó része a könyvtáros pályáról került ide gazdasági okokból, a rugalmasságot és a szakmai kihívást keresve, a bürokratikus szervezetekből menekülve vagy egyszerűen az álláshelyek hiánya miatt.
6. HEIM, Kathleen M. – ESTABROOK, Leigh S.: Career patterns of librarians. = Drexel Library Quarterly. 17. vol. 1981. 3. no. 35–51. p. Érdekes adatokat közöl a pálya nemek szerinti alakulásáról. Ezek azonban nem elég megbízhatóak ahhoz, hogy törvényszerűségeként fogjuk fel a felvázolt modelleket.
7. Ld. pl. UROSEVICS Daniló: Könyvtárosok iskolai és szakvégzettsége. Tájékoztatás a különböző könyvtár típusokban, könyvtári munkakörben dolgozók iskolai végzettségéről. [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. OSZK–KMK, 1984. 56. p.
8. Ilyen például BALÁZS Sándor: Az információk közvetítői. = Könyvtári Figyelő 29. évf. 1983. 4. sz. 405–419. p.; HEGEDŰS Péter: Az információk közvetítői és a közvetítők információi. = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 3. sz. 260–265. p.

9. Elegendő talán a Könyvtári Figyelő képzési tematikus számára utalni. (1980. 2.sz.)
10. A módszerekről más lehetőségekkel együtt GAROOGIAN, Rhoda: The changing role of library schools in recruitment and selection. Implications for the profession. = Drexel Library Quarterly. 17. vol. 1981. 3. no. 75–93.p. cikkében számol be.
11. Egyes vélekedések szerint például egy vezetői állás vállalásához egy-két hónapos előzetes ismerkedés szükséges. Gyánítjuk, hogy azokban az esetekben, amikor a vezetőknek programokkal kell megnyerni a választó beosztottakat, sor kerül alapos előzetes ismerkedésre.
12. Illusztrációként KATSÁNYI Sándor: Mit kezel a könyvtárkezelő? = Könyvtáros, 33. évf. 1983. 3.sz. 135–138.p. cikkéből idézünk: „A megyei gyermekkönyvtárakban 78 percet, a városiakban 70 percet fordítanak a könyvtárkezelők naponta a rendezvényekre.... A rendezvényekre fordított idő nagyobbik részét a foglalkozások vezetése, vagy az azokon való érdemi közreműködés veszi igénybe, tehát kifejezetten pedagógiai munkát várnak el a könyvtárak (és az iskolák!) a semmiféle pedagógiai képzettséggel nem rendelkező munkatársaktól is... könyvtárkezelők módszertani könyvtárosi munkakört is betöltenek.” (137.p.)
13. Az 1979. december 31-i adatok alapján a felsőoktatási és szakkönyvtáraknak például több mint 70%-ában 1, 2, vagy 3 főfoglalkozású munkatárs dolgozott.
14. II–2–18/1954. Np.M. sz., 148/1962. MM sz., 129/1964. MM sz., 106/1964. MM sz. utasítás stb.
15. V. ö. Professional and non-professional duties in libraries. 2nd. ed. London, The Library Association, 1974. 86.p.
16. V. ö. Organisationsplanlægning i danske folkebiblioteker. Betaenkning afgivet af Bibliotekstilsynets Arbejdsfordelingsplanudvalg. København: Bibliotekscentralen, 1970. 288.p.

A „TÖRTÉNELEM ÉLŐSZÓBAN” műfaj különleges példányára tett szert a Kongresszusi Könyvtár: megkapta a texasi Baylor Egyetemtól a *Poage* texasi képviselővel készült összesen 49 órányi interjú magnószalagját, valamint a szövegnek 1600 oldalas (5 kötetes) nyomtatott változatát. *Poage* 1935-től kezdve 42 éven át képviselte Texas egyik választókerületét a washingtoni képviselőházban; politikai pályájának eseményein kívül gyermekkorára és a texasi életre is emlékezik a 14 éven keresztül (26 ülésben) készült felvételeken.

LC Information Bulletin, 1985. okt. 28.

AZ ELEKTRONIKUS BIZTONSÁGI BERENDEZÉSEK KÖNYVTÁRI ALKALMAZÁSA

HUNYADINÉ NASZÁDOS EDIT – KIGLICSNÉ KATONA RITA

Az amerikai közművelődési és egyetemi könyvtárakban az 1960-as évek végén, de leginkább az 1970-es évek elején ugrásszerűen megnőtt a könyvtárak lopásból eredő állományvesztése, éves szinten az újonnan szerzeményezett könyveknek mintegy 10–20%-a tűnt el.¹ Angliában ugyanakkor 3%-os könyvvesztés mutatkozott az egyetemi és közművelődési könyvtárakban és éves szinten 1%-os emelkedéssel kellett számolniuk.² A nyugatnémet egyetemi, az olasz, svéd közművelődési könyvtárakban is hasonló a helyzet.³ Dániában főként a közművelődési könyvtárakban fedeztek fel lopásból eredő hiányt, ezért két nagyobb városi közművelődési könyvtárban szereltek fel elektronikus könyvlopást gátló biztonsági berendezést.⁴ A szocialista országok közül elsőként az NDK-ban, a hallei egyetemi és városi könyvtárban helyeztek üzembe lopásgátló berendezést 1981-ben.⁵

A *Könyvtári Figyelő* már 1976-ban foglalkozott elektronikus lopásgátló berendezés ismertetésével.⁶ Ma már Magyarországon is gyártanak ilyet⁷, könyvtári alkalmazására azonban még nincs példa. Hazánkban nem áll használható adat rendelkezésünkre a lopásból eredő évi veszteségre, ezért jelenleg nagyon nehéz eldönteni, szükség van-e ezekre a biztonsági berendezésekre a magyar könyvtárakban?

Ha igen, akkor mely könyvtártípusban és milyen állományrészek védelmére érdemes alkalmazni a biztonsági berendezést? A választ csak egy átfogó, minden könyvtártípusra kiterjedő vizsgálatot követően lehet megadni. Jelen tanulmányban a könyvlopások okával, a megelőzés módozataival, a biztonsági berendezésekkel foglalkozunk, valamint a lopásgátló berendezések alkalmazásának szükségességét vizsgáljuk mintavételes állományellenőrzés segítségével. Bemutatjuk a mintavételes módszer lényegét, szeretnénk megvilágítani a módszer alkalmazásának hasznosságát, valamint utalunk az eredményből levonható következtetésekre.

A könyvlopások háttere és a megelőzés módozatai

A könyvlopások hátterében egyrészt a könyv árának emelkedése játszik szerepet. Az amerikai *Publishers Weekly* szerint a „keménykötésű” könyvek ára 1978–79 között 13,4%-kal emelkedett⁸. A brit *Bookseller* adatai szerint a brit piacon megjelent könyvek ára 1976–82 között 10–15%-kal emelkedett, kivéve az 1979-es évet, amikor „csak” 9%-os volt az emelkedés.⁹ A *Library Association Record* adataiból, Mándy Gábor¹⁰ kigyűjtése és értelmezése szerint, az 1969–70-es évet alapul véve, azt 100%-nak tekintve, a könyvárak 1976-ban 43,9%-kal, 1977-ben 21,7%-kal emelkedtek. Ezen belül

is a felnőtteknek szánt szépirodalom átlagára mintegy négyszeresére, az ismeretterjesztő műveké két és félszeresére emelkedett.

A kiadott könyvek példányszámának csökkenése eredményezi a könyvlopások másik okát, nevezetesen, hogy a ritkaságokhoz ily módon kívánnak hozzáférni. A vizsgálatok azt mutatják, hogy az egyetemi hallgatók leginkább csak egy jobb jegy megszerzése érdekében viszik el a könyvet a könyvtárból, de vannak, akik a saját könyvtárukat akarják gyarapítani néhány szakkönyvvel, a könyvek megvásárlására viszont nincs elég pénzük¹ A szabálytalan „kölcsonzók” között említendők azok a munkatársak is, akik elfelejtik kiírni nevükre a könyveket. Nem ritkák a könyvtárosok által elkövetett szabálytalanságok sem, ámbar nehezen fedezhető fel és ritkán hozzák nyilvánosságra ezeket az eseteket,^{1,2} leginkább a notórius elkövetőkről hallunk.^{1,3}

A lopásokat megelőző intézkedések közé tartozik a ruhatárhasználat kötelezővé tétele, a teremfelügyelet és az egyponos ellenőrzés. Helyes, ha a megelőzésre már a könyvtár épületének tervezésekor is gondolnak. Korlátozható továbbá a dokumentumhasználat köre, az eredeti dokumentum helyett az arról készített mikroképes vagy xerox másolat szolgáltatásával. Az állomány védelmére különböző piktogramok elhelyezésével külön is felhívható a figyelem. Úgynevezett „eliasztó” védelmi eszközök is használatosak, például kamerákat helyeznek el az olvasóteremben.

A dokumentumok egyedi védelmét az elektronikus elven működő, ún. lopásgátló berendezésekkel lehet a legjobban megoldani. De miután a megelőző intézkedések egyenként nem elég hatásosak, ezért ezeket általában együttesen használják.

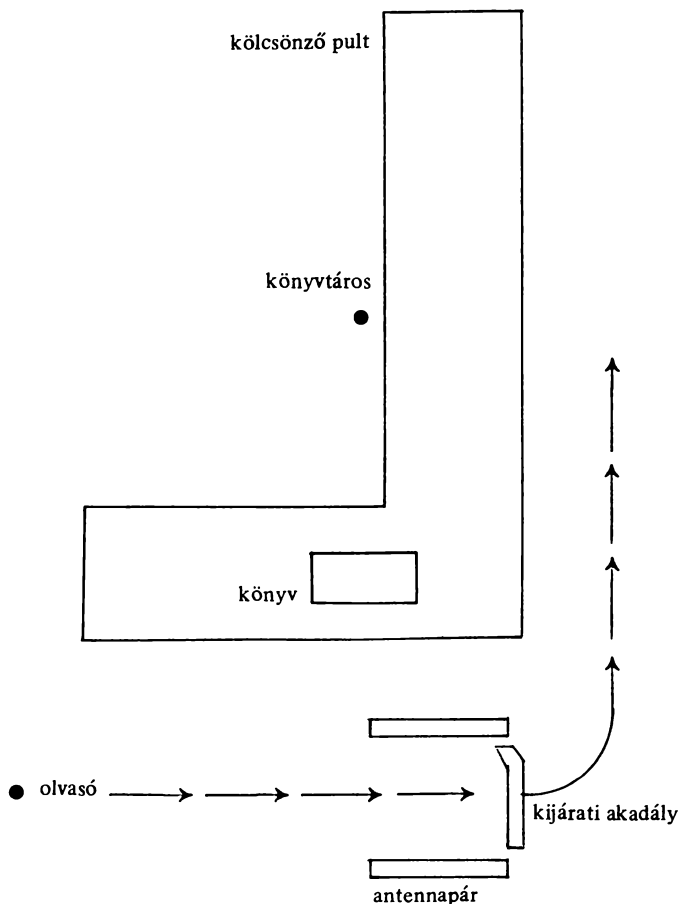
Az elektronikus könyvtári biztonsági berendezések

A könyvtári állomány védelmére az 1970-es évek elején kezdték meg a könyvtári biztonsági berendezések fejlesztését és gyártását. Ezen berendezések széles körű könyvtári alkalmazása a 80-as évek elején kezdődött el. Az Egyesült Államokban az 1980-as évek elején már több, mint 2500 darab elektronikus berendezést szereltek fel a különböző könyvtárakban, amelyek száma évenként átlag 500 darabbal növekedett.

A berendezés lényeges elemei a dokumentumokba helyezhető *érzékelő csíkok* vagy *cimkék*, amelyek hang vagy fényjelzést indikálnak, ha az antennapárból kialakított kapun a védett dokumentummal áthaladunk, valamint a berendezés működését *vezérlő központi egység* és a berendezés vevő egységei az *antennapárok*. Működési elvüket tekintve az elektronikus biztonsági rendszerek az elektromágneses sugárzáson, vagy a rádióhullámokat kibocsátó frekvencián alapulnak. Alkalmazási szempontból kétféle rendszert különböztetünk meg a „kikerülő” és az „áthaladó” rendszereket.

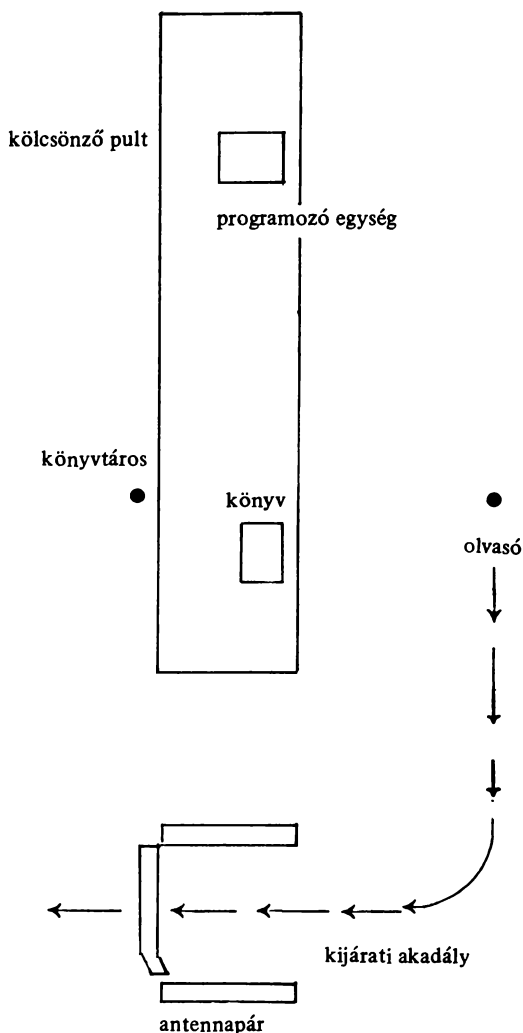
A „kikerülő” rendszer a dokumentumokba helyezett állandó aktív érzékelőkkel működik. Ha védett dokumentummal sétál át valaki az antennapárból kialakított kapun, a rendszer jelezni fog. Ezért, ha a kölcsönözhető állomány védelmét ilyen rendszerrel akarjuk megoldani, akkor a kölcsönző pultot úgy kell kialakítani, hogy az olvasó a könyvet a kapun való áthaladása után kapja kézhez. Ekkor csak annál az olvasónál fog jelezni a rendszer, aki szabálytalanul „kölcsonz”. A könyv tehát kikerüli az olvasót. (Lásd az 1. ábrát.)

1. ábra
„Kikerülő” rendszer

Az „áthaladó” rendszer az előző továbbfejlesztett változata. Valamivel drágább, mert egy speciális készülékre is szükség van. A dokumentumokba helyezett ún. programozott érzékelőket hatástalanító és aktivizáló készülékre. Kölcsönzéskor a könyveket abba a készülékbe helyezik, amely hatástalanítja a könyvbe helyezett érzékelőt, a könyvek visszavételekor ismét aktivizálják az érzékelőket. A kölcsönözhető állomány védelmére szolgáló rendszer így annál az olvasónál jelez csak, aki nem szabályos kikölcsönzéssel akarja a dokumentumokat elvinni. Ebben az esetben az antennapárból kialakított kaput a kölcsönző pult után helyezik el, a könyv *áthaladhat* az olvasóval együtt a kapun. Az antennapárokat az ellenőrző ponthoz vagy a könyvtár kijáratához lehet felállítani. (Lásd a 2. ábrát.)

2. ábra
„Áthaladó” rendszer

Az állandó aktív érzékelőkkel működő „kikerülő” rendszereket leginkább a köz-művelődési, az „áthaladó” rendszereket pedig az egyetemi és a szakkönyvtárak alkalmazták. A két rendszer kombinálható, például a szabadpolcos kölcsönözhető állományba a programozható érzékelőket, az olvasótermi, prézens állományba az állandóan aktív érzékelőket helyezik el. A központi egység és a kapu mindkét rendszernél azonos.

A biztonsági berendezésekkel felszerelt amerikai könyvtárakban 1976-ban és 1980-ban kérdőíves felméréseket végeztek. A kérdések az alkalmazott rendszer típusára, a védett dokumentumok körére, a védett állomány nagyságára, valamint a rendszer működésére vonatkoztak.^{14,15} A válaszoló könyvtárak többsége elégedett volt az általa választott rendszerrel. A védelem nem terjedt ki a könyvtár teljes állományára, hanem annak csak egy részére. Elsősorban a könyveket, hanglemezeket, kazettákat szerelték fel az érzékelőkkel, de az egyetemi könyvtárakban még az írógépekre, számológépekre is helyeztek érzékelőket. A téves jelzések száma mindenütt elenyésző volt.¹⁶ A berendezés felszerelését követő években az állományvesztés mindenütt a minimálisra csökkent. Az Ohio State University egyik tanszéki könyvtárában például az állomány ellenőrzésekor 4%-os volt a hiány, a biztonsági berendezés felszerelését követő évben lefolytatott állományellenőrzéskor már csak 0,65%-os hiányt állapítottak meg.¹⁷

A négyszögletes érzékelőkkel működő Checkpoint MARK III és a Gaylord/Magnavox rendszerek használói jelezték, hogy a dokumentumokba helyezett érzékelőket az olvasók felfedezték. Nőtt a könyvrongálások száma is. Előfordult továbbá az is, hogy a rossz ragasztóanyag miatt lepotyogtak a könyvekre ragasztott érzékelők. Emiatt csökkent a berendezések hatékonysága, de mindezek ellenére ismét az alkalmazott rendszert választották volna a megkérdezett könyvtárak.

A nagyobb könyvtárakban a rendszer felszerelése előtt csökkenteni kellett a vészkijáratok számát és azokra is fel kellett szerelni a riasztó berendezést. Olcsóbb volt az a beruházás, amit új épületbe terveztek. A tapasztalatok szerint az állomány előkészítése jelentette a legtöbb problémát, nevezetesen az érzékelők bekötése a könyvekbe, amely idő és munkaigényes feladat.¹⁸

A könyvtári biztonsági berendezésekkel foglalkozó amerikai kutatók véleménye szerint nincs 100%-os biztonsággal működő rendszer. Szinte mindegyiknél fennáll az érzékelő csík, illetve címke felfedezhetőségének lehetősége. Ha ez megtörténik, semmi akadálya sincs annak, hogy a dokumentummal együtt kísétálgjon valaki az antennapárból kialakított kapun. Vannak, akik jó, de drága ötletnek tartják a könyvlopások megfékezésére a biztonsági berendezés használatát.¹⁹

Mi a helyzet Magyarországon?

Magyarországon az árulopások megakadályozására szereltek fel elektronikus biztonsági berendezéseket a budapesti nagyáruházakban, az 1980-as évek elején. A berendezéseket a Biztonságtechnikai Ipari Szövetkezet (Bp. XVI., Tekla u. 5–7.) gyártotta és szerelte fel, nyugatnémet érzékelőkkel és központi egységgel. A nyugatnémet rendszert a szövetkezet továbbfejlesztette és a kooperációs gyártást saját gyártással váltotta fel. A belkereskedelmi lopásgátló rendszer annyiban tér el a könyvtári rendszertől, hogy itt az érzékelőket ismételtelen fel tudják használni. Az áruházi rendszert a könyvtári dokumentumok védelmére egy az egyben nem lehet alkalmazni az érzékelők méretéből adódóan.

A szövetkezet kifejlesztette a könyvtári dokumentumokba is elhelyezhető érzékelő csíkokat és az állandóan aktív tulajdonságú, elektromágneses elven működő, „kikerülő” könyvtári rendszer prototípusát is legyártotta. A berendezés típusa: KTSB–03. A könyv-

vekbe, bekötött folyóiratokba, lemezekre és kazettákra helyezhető érzékelő csík mérete: 2×160 milliméter. A berendezés 97%-os hatékonysággal működik, ha minden dokumentumba 2 darab érzékelőt helyeznek el. Az érzékelőpárok ára: 10,— Ft. Az elektronikus központ, egy antennapár és egy kijárat akadály ára: 330 000,— Ft + a szerelési költség.

A KTSB–03 jelű „kikerülő” rendszert elsősorban a nem kölcsönözhető állomány védelmére célszerű alkalmazni. Ha ugyanis a kölcsönözhető állományt is ezzel a rendszerrel védik, kellemetlen helyzetbe hozzák azt az olvasót, aki a könyvtárból kikölcsönzött könyvekkel a táskájában felkeresi valamelyik nagyáruházunkat, ahol a lopásgátló rendszer működik. Az áruházi rendszer kiszűri és jelezni fog a berendezés, ha a kijárat-hoz érkezik.

A kölcsönözhető állomány védelmére alkalmas rendszer a meglévő alapján továbbfejleszhető. A szövetkezet kalkulációja szerint a programozott érzékelőpár ára 12,— Ft. Az érzékelő csíkokat hatástalanító és ismét aktivizáló ún. programozó egység ára 30 000,— Ft. Az érzékelő csíkok mérete azonos az állandóan aktív tulajdonságú érzékelőkkel, továbbá azonos a központi egység és az antennapár is.

Az elektronikus könyvvédelem technikailag megoldható Magyarországon. A kérdés csupán az, hogy a jelenlegi könyvtárak mellett mennyiben gazdaságos a rendszer bevezetése, de leginkább a könyvtárak éves szintre lebontott, lopásból eredő vesztesége indokolja-e az elektronikus rendszer alkalmazását a hiány csökkentésére? (A hazai könyvtárak is jelentősen emelkednek és valószínűsíthető, hogy a kiadási példányszám is csökken.) Melyek az elsősorban védendő dokumentumok és állományrészek, a kölcsönözhető vagy a helyben használható?

Mi a teendő a beruházás előtt?

A biztonsági berendezés beruházását megelőző időszakban célszerű megfigyelni a könyvtárak alakulását. Az emelkedő tendencia valószínűsíti a könyvek iránti „igény” növekedését. Egy könyvtár állományán belül a védendő állományrészek körének meghatározásakor a kötetek egyedi ára is befolyásoló tényező, a beszerezhetőségen kívül. A beruházás előtt ismerni kell a könyvtári állomány éves veszteségét, továbbá azt, hogy az állomány mely részéből volt nagyobb a lopásból eredő veszteség, melyek az elsősorban védendő állományrészek, dokumentumok.

Az állományvesztesség számszerű meghatározásának legbiztosabb módszere a teljes körű ellenőrzés. Ez azonban milliós állomány esetében több éves munkát jelent, ezért az állományellenőrzések elterjedt gyakorlata a mintavételi állományellenőrzés. A Lewitton Public Library-ban például az eltűnt könyvek meghatározására a raktári katalógusból vettek mintát. Minden századik könyv céduláját a raktári katalógusból kiemelték és a polcra leellenőrizték. Ezt a reprezentációs mintát használták fel a további mintavételekhez. Összefüggést találtak a könyvek kiadási dátuma és az eltűnés gyakorisága között. A legújabb szerzemények 4,73%-a 60 nap múlva, további 3,78%-a fél év elteltével tűnt el a polcokról. A mintavétel alapján állapították meg azt is, hogy a referenz gyűjteményből 2,9%-os, a hanglezeményből 8,6%-os volt a hiány.²⁰ Más helyen a lefolytatott vizsgálat szerint is a legújabb kiadású könyvek voltak „kelendőbbek”.²¹

Szükség van a biztonsági berendezés beszerzésének eldöntéséhez költség/megtérülés számítására is. Általánosságban egy beruházás megtérülése alatt a beruházás kezdetétől számított azon időszakot értjük, amely alatt a beruházási költségek az éves eredmények alapján egyszer megtérülnek. Akkor gazdaságos a beruházás, ha rövid a megtérülés ideje.^{2 2}

Egy könyvlopást gátló biztonsági berendezés beruházása előtt a beruházási költségek megtérülésének kiszámításához a könyvtárból hiányzó dokumentumok értékét, az ismételt beszerzésekre fordítandó költségeket a berendezés bekerülési árával, az érzékelők árával és a szerelési költségekkel hasonlítjuk össze. A képzett hányados értéke a beinvestált költségek gazdaságossági mutatója, a megtérülés egységnyi része. A megtérülési időt időintervallumban kell vizsgálni, így számítható ki a beruházásokra fordított költségek megtérülési ideje.^{2 3}

A beruházást követő évektől a könyvtárat csak az új szerzeményekbe helyezendő érzékelők ára, a köttetés, valamint a berendezés fenntartási költségei fogják terhelni. A beruházás évében a legmagasabbak a költségek, miután a meglévő állomány egy részét is fel kell szerelni az érzékelőkkel. Az amerikai tapasztalatok szerint az induló évben az állományrész legalább 20%-ára kell hogy kiterjedjen a védelem.^{2 4} A későbbiekben az új szerzeményeknek is csak bizonyos hányadát védik. A védendő állomány körét a mintavételekkel határolják be. Szempont a dokumentum beszerezhetősége is.

Az elektronikus biztonsági berendezés beruházásának megtérülési ideje tehát a következőktől függ:

- a könyvtár éves veszteségétől, értékben kifejezve;
- a hiányzó dokumentumok pótlására fordított pénzüsszegtől, ami lehet ismételt beszerzés, vagy a könyv másolására fordított költség;
- a védett állomány nagyságától;
- a berendezés árától.

Az állományvesztesség meghatározása mintavétellel^{2 5}

Egy könyvtár állományában levő dokumentumok eltűnésének arányára relatív hatékony, olcsó és gyors módszer a mintavétel. A mintavételes felmérés eredményeként becsült értéket kapunk, hiány-határokat, azaz egy intervallumot, amelynél várhatóan nem nagyobb és nem kisebb a könyvtár hiánya. Ezek valószínűségi értékek, amelyek a minta kiválasztásától függenek.

Lényeges a minta nagyságának meghatározása; cél, hogy az ne legyen túl nagy – gazdaságossági megfontolások miatt – ugyanakkor a teljes állomány hiányára vagy állományrész hiányára mégis következtetni lehessen. Az egész sokaságra akkor lesz jellemző, ha a kiválasztás alapelve a véletlenszerűség. A mintasokaságot mindig nyilvántartásból választják ki, olyanból, amelyik minden egységet csak egyetlen egyszer tartalmaz. A könyvtárban erre a célra a legmegfelelőbb a raktári katalógus. A katalógusból való kiválasztást a minta sokaságának meghatározásával kell kezdeni, azután végezhetjük el a tényleges mintavételt. A mintavétel történhet a véletlen számtáblázat alapján, vagy a megfigyelendő alapsokaság és a mintanagyság osztásával kapott szám alapján. Például 100 000 dokumentumból álló állomány és 1000 darabos minta

esetén az osztás eredményeként kapott 100 azt jelenti, hogy minden századik cédulát választjuk ki a mintába. Ez a minta az egész sokaságra jellemző tulajdonságokkal bír, hiszen a minden századik kiválasztás véletlenszerűen tartalmazza a különböző dokumentumokat, így a könyvtárban való meglétük, illetve hiányuk is véletlenszerű.

Tekintettel arra, hogy az ilyen mintavételes módszer eredménye becslésen alapszik, fontos figyelembe venni a megfigyelésnél fellépő véletlen hibát. A hibahatár meghatározásánál egy intervallumot kapunk, ez a konfidencia intervallum, amely az igény szerint adott valószínűséggel fedi le a sokasági átlagot.

Vizsgálat a Közgazdasági Egyetem Könyvtárában

A mintavételes módszer alkalmazására kísérletet végeztünk a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárában. A központi könyvtárban az új épületbe költözéssel egyidőben az eddig zárt raktárban levő kölcsönözhető állomány egy részét szabadpolcra helyezték. A könyvtár állománya az 1983 decemberi adatok szerint: 515 679 könyvtári egység, amiből a könyvállomány 445136 kötet. A szabadpolcos állományt a kölcsönözhető könyvek belső raktárának egy részéből alakították ki. A kihelyezéskor ezt az állományt nem ellenőrizték le, teljes körű állományellenőrzés a könyvtárban 1965-ben volt. A földszinti teljes szabadpolcos állományt 1983 nyarán a polcokról leszámllták, majd ezután figyelemmel kísérték az állomány gyarapodását. Az 1983 nyarától 1984 október végéig gyarapodott 1481 kötetrel együtt a földszinten 20 239 kötet van jelenleg. Ebből a *Karvasy* teremben levő szakanyag 15 481 kötet (1984 októberi állapot szerint), amit az ETO-ra épülő szakrend szerint tartanak nyilván. Az állomány főként magyar nyelvű, az idegen nyelvű anyag összesen 680 kötet.

Az új központi könyvtár teljes szabadpolcon levő állománya kb. 50 000 kötet. Területi megoszlás szerint a földszinten elhelyezett kölcsönözhető állományon kívül a prézens gyűjtemény az első emeleti *Antos* teremben, a kézikönyvek a második emeleti *Erdei*-teremben található. Az olvasók az egész könyvtár területén szabadon közlekedhetnek, de a szolgálati helyiségek felé nem mehetnek. Kötelező a ruhatár használata. Minden olvasónak be kell mutatnia saját jegyzeteit az ellenőrző pontnál ülő könyvtárosnak, aki a behozott jegyzeteket darabszám szerint feljegyzi. Távozáskor az olvasóknak ismét be kell mutatni az elvitt könyveket.

A könyvtárban az állományvédelem érdekében végrehajtott intézkedések mellett kérdés, hogy a szabadpolcos állományrészek milyen biztonságban vannak, mennyi a könyvtár teljes szabadpolcra kihelyezett állományának hiánya egy évben, a hiányzó kötetek idegen vagy magyar nyelvűek, régebbi vagy újabb kiadások?

A szabadpolcon levő állomány ellenőrzésére, a hiány becslésére mintavételes módszert alkalmaztunk. Ugyanazon állományrészről három különböző szempont szerint vettünk mintát és ezek elemzésével vontunk le következtetést a könyvtári hiány várható százalékára. A kívánt valószínűség 90% volt, azaz ilyen biztonsággal kell meghatározni azt a hiányszázalékot, ami a könyvtárban várható.

A vizsgált állományrész, a Karvasy terem szakanyaga

Az első mintánál a könyvtár által végzett ellenőrzést vettük alapul. A 3/1975. (VIII.17.) KM–PM sz. könyvtári ellenőrzésről kiadott rendelet 7. § értelmében a részleges ellenőrzés kritériumának nem felel meg, a mintavétel szempontjainak azonban igen.

A 8926 könyvet a polcra leemelték, egyeztették az állomány-nyilvántartó kártyákkal, majd a kölcsönzésben levő könyvek nyilvántartásával is egyeztették. Ez a Karvasy terem állományának 57,7%-a, a könyvtár egész szabadpolcos állományának pedig 17,9%-a. Meglehetősen nagy arányban képviseli ez az állomány a szabadpolcon levő dokumentumokat, ezért valószínű, hogy az egészre jellemző következtetéseket vonhatunk le belőle.

A 8926 darabból 214 darab volt a hiány. A minta és a hiány nagysága alapján az adott mintára jellemző hiány százaléka tehát 2,4%, értékben kifejezve 8374,50 Ft.

A várható hiányhatárok meghatározásához szükség van az eltűnt könyvek hányadának szórására és a hibahatár kiszámítására. A szórást a következő képlettel számíthatjuk ki:

$$\sigma = \frac{p(1-p)}{n}$$

ahol p az eltűnt könyvek valószínűsége a mintában és n a minta elemeinek száma. Véletlen mintavétel esetén mindig számolnunk kell a véletlen hibával, vagyis meg kell határozni azt a hibahatárt, amit megengedünk

$$\Delta = u \cdot \sigma$$

ahol u a kívánt valószínűségi szinthez (90%) tartozó érték. A hibahatár segítségével a konfidencia, vagyis megbízhatósági intervallumot egy egyenlőtlenséggel becsülhetjük:

$$p - \Delta < P < p + \Delta$$

ahol P az eltűnt könyvek várható értékének valószínűsége, illetve százaléka.²⁶

Jelen mintánkban a szórás 0,0016 volt, a 90 százalékos megbízhatósági szint mellett a várható hiány 2,1 és 3,5% között mozgott. Mivel szabadpolcra helyezéskor nem ellenőrizték ezt az állományrészt, nem minősíthető egyértelműen a szabadpolcos állományrendezés, illetve tárolás eredményeként jelentkező hiánynak. Ez az állományrész 1982-ig zárt raktárban volt és a raktárból is eltűnhettek a könyvek.

A második minta elemeit a betűrendes leíró- és a szakkatalógus cédulái alapján határoztuk meg. A leíró katalógusból minden ötszázadik, a szakkatalógusból minden századik cédulát emeltük ki, ez összesen 153 dokumentum céduláját jelentette. A cédulákon szereplő könyveket a polcon és a kölcsönzésben levő nyilvántartásban is ellenőriztük. Ez a dokumentum mennyiség a vizsgált szabadpolcos állománynak csak kb. 1%-a, a könyvtár teljes szabadpolcon levő állományának pedig csak 0,3 százaléka. Ez nagyon kicsiny minta, előrevetíti annak valószínűségét, hogy a minta eredményeiből nem általánosíthatunk, eredményeink a többi eredménytől nagyon eltérőek lesznek. A hiány 23 darab volt, ami 15 százalékos hiányt jelent. Az előzőekben ismertetett számítás alapján

90 százalékos biztonsággal e mintát figyelembe véve 10,3 és 19,7 százalék között várható a hiány.

A leíró- és a szakkatalógusból a könyv raktári jelzete, a szerző, cím és szákszám mellett a kiadás évét is kigyűjtöttük. A mintavételből hiányzó műveket a kiadás éve és a szak szempontjából megvizsgáltuk. Kigyűjtöttük a meglévő könyvek árát is. Az eredményeket vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az 1971–81 között kiadott könyvekből 7 darab, az 1981–83 között kiadott művekből 20 darab hiányzott. A szákszámokat vizsgálva a legtöbb hiány a hármas szakban mutatkozott. Feltételezzük, hogy a szabadpolcon levő kölcsönözhető állományból leginkább a friss információt tartalmazó könyvek hiányoznak.

A harmadik minta elemeinek meghatározására az ötletet a második minta eredménye adta. A minta elemei legyenek a Karvasy terem szakanyagának 1983-ban kiadott művei, de azok közül is csak az egyes, kettős, hármas és hatos szakcsoportba tartozók. Tétéles ellenőrzést akartunk végezni, ezért a szakkatalógusból minden 1983-ban kiadott mű raktári jelzetét, szákszámát, címét, szerzőjét és a polcon levő darabszámát, valamint a könyvön szereplő árakat is kigyűjtöttük. A könyveket a polcon és a kölcsönzés nyilvántartásában is leellenőriztük. A szakkatalógusból 48 darab cédulát emeltünk ki, ami 422 kötet ellenőrzését jelentette. Ez a Karvasy terem állományának 2,9 százaléka, a teljes szabadpolcos állománynak pedig 0,9 százaléka. Az ellenőrzött állományrészből 14 darab könyv hiányzott, azaz a mintára vetített hiány 3,2 százalék volt. Kilencven százalékos biztonsággal e minta alapján a várható hiányt 1,8 és 4,6 százalék közöttinek becsülhetjük.

Az elemzéshez felhasználtuk az Antos terem állományán végzett ellenőrzés eredményeit is. Az új épületbe költözés után az Antos teremben a helyi nyilvántartás alapján ellenőrzést tartottak 1983-ban, majd 1984-ben. Az 1984. augusztusi állapot szerint a könyvállomány 21 283 kötet volt. Ebből az ellenőrzéskor 592 kötet hiányzott. A hiány százalékban kifejezve 2,8 volt, ami az olvasótermi szabadpolcos állomány egy éves hiányként kezelendő. Kilencven százalékos biztonsággal az éves hiány 2,6 és 2,9 százalék között várható. Ez az állomány a könyvtár egész szabadpolcos állományának 42,6 százaléka, ezért úgy gondoltuk, hogy elemzéseinkhez, illetve a következtetések levonásához felhasználhatjuk.

Az eredményeket elemezve arra a következtetésre jutottunk, hogy a második minta adatai annyira kiugróak a többi adathoz képest, hogy ezt az elemzésből célszerű kihagyni. Statisztikai számítások nélkül, pusztán tapasztalati úton is érezhető, hogy az egész szabadpolcos állomány 42,6 százalékát adó Antos terem, továbbá az első és a harmadik minta eredményei közel vannak egymáshoz, ezért közelítik az általánost.

Statisztikai számításokkal is bizonyíthatjuk, hogy ha az első és harmadik minták, valamint az Antos terem hiányát és szórását átlagoljuk, akkor egy átlagos hiányt és szórást kapunk, amivel – a fenti mintákat alapul véve – átlagos, az egész gyűjteményre jellemző hiányhatárok becsülhetők. Mivel a rendelkezésre álló mintanagyságok igen eltérőek, a hiba lehetőségét minimálissá tesszük, ha súlyozott átlagolást alkalmazunk a számításnál.

Átlagos hiányként 2,8 százalékot kapunk, nagy valószínűséggel pedig azt mondhatjuk, hogy a hiány várhatóan 2,6 és 3 százalék között mozog. A második minta eredmé-

nye ettől az intervallumtól messze van, a minta túl kicsi volt (1% alatti) és túl sok hiány adódott benne, ami a fenti számítások szerint nem lehet jellemző az egész gyűjteményre. Hasznos volt viszont abban a vonatkozásban, hogy kimutatta azt az állományrészt, amelyből feltételezhetően nagyobb a lopásból eredő hiány. Ezt a mintát azonban célszerű megismételni megfelelő nagyságú mintával, vagyis 2 százalékos mintavételt alapul véve, a 15 481 kötetből álló állományból 310 kötetet leellenőrizve, a szakkatalógusból minden ötvenedik cédula kiemelésével és leellenőrzésével. Ennek eredményeként – nagy valószínűséggel – a fenti hiány százalékot kell kapni.

A könyvtár teljes szabadpolcon levő állománya kb. 50 ezer kötet. A minták és az Antos terem állományára nyert becslést erre az állományra is kiterjeszthetjük. A 3 százalékos éves hiányt kiterjesztve a teljes könyvtári szabadpolcos állományra, a hiány évenként 1500 kötet elvesztése lehet. Ezt a hiányt pótolni kell ismételt beszerzéssel vagy másolással.

A harmadik minta vételekor kigyűjtöttük az 1983-ban kiadott könyvek árát. A mintából 51 könyvből 24 darab ára ötven forint felett volt, ezek átlagárát nyolcvan forintnak vehetjük. A becsült érték meghatározásakor tételezzük fel, hogy a hiányzó könyvek fele ötven forint, a másik fele nyolcvan forint, ekkor a teljes szabadpolcos állományból hiányzó három százalék, azaz ezeröttszáz kötet forintban kifejezett vesztesége 97 500 Ft.

Költségmegtérülés számítása

Ha a könyvtár teljes szabadpolcos állományának védelmére, vagyis az olvasóterem és a kézikönyvtár védelmére is kiterjesztjük a biztonsági rendszert, kombinált biztonsági rendszer alkalmazása jöhet számításba. A nem kölcsönözhető állományrészt az állandóan aktív érzékelőkkel, a kölcsönözhető szakanyagot programozható érzékelőkkel szereljük fel. A beruházás első évében nem szereljük fel a teljes állományt, annak csak az 50%-át védjük. A kiválasztás alapja lehet a következő:

- 50,- forint feletti könyvek védelme,
- 50,- forint alatti, de beszerezhetetlen könyvek védelme,
- nagyság szerinti kiválasztás.

A beruházást követő években sem terjed ki a védelem a teljes gyarapodásra, annak csak az 50%-ára. A berendezést, vagyis az antennapárokból kialakított kaput a földszinti ellenőrzési pontnál célszerű felállítani. A forgalom miatt nem egy, hanem két kapupár felállítása indokolt.

A beruházás első évében kell megvásárolni a központi egységet, a két kaput, a kölcsönözhető könyveket kölcsönzéskor hatástalanító, visszahozatalkor aktivizáló, ún. programozó egységet, valamint fel kell szerelni a védendő könyvállomány 50%-át, vagyis meg kell vásárolni az érzékelőket és azokat a könyvekbe be kell kötni.

Az Antos és az Erdei termék könyvállományának felét szerelik fel az állandóan aktív érzékelőkkel, vagyis 15 000 kötetet.

$$\text{Költsége: } 15\,000 \times 5,- \text{ Ft} = 75\,000,- \text{ Ft}$$

A Karvasy terem kölcsönözhető szakanyagának is a felébe helyezik el az érzékelőket, vagyis 10 000 kötetbe.

$$\text{Költsége : } 10\,000 \times 9,- \text{ Ft} = 90\,000,- \text{ Ft}$$

A berendezés ára induláskor: (a szövetkezet 1984 októberi ajánlata szerint)

1 db elektronikus központi egység:	300 000,- Ft
2 db antennapár á 30 000,- Ft	60 000,- Ft
2 db elektronikus vezérlésű kijáratú akadály á 3000,- Ft	6 000,- Ft
2 db programozó egység (hatástalanító és aktivizáló) á 30 000,- Ft	60 000,- Ft
összesen:	426 000,- Ft

A könyvek felszerelése az érzékelőkkel (csak az érzékelők ára) 165 000,- Ft

A berendezés és az érzékelők ára tehát összesen: 591 000,- Ft

(Ebben az árban nem szerepel a berendezés telepítése és a könyvek kötésével járó költségek.)

Ha a felszerelést követő években az új szerzeményeknek csak a felét szerelik fel érzékelőkkel (1500 kötet/év), és feltételezzük, hogy a földszinti kölcsönözhető állományból csak 650 kötetet, az emeleti könyvanyagból 100 kötetet, akkor a költségek egy évben:

$$650 \times 9,- \text{ Ft} = 5850,- \text{ Ft}$$

$$100 \times 5,- \text{ Ft} = 500,- \text{ Ft}$$

$$\text{összesen: } 6350,- \text{ Ft}$$

Tehát a biztonsági berendezés felszerelését követő években 6350,- Ft-ot kell a könyvtárnak költeni az érzékelők megvásárlására.

A költségmegtérülés számítását háromféle közelítésben végeztük el:

1. A teljes szabadpolcos állomány egy éves veszteségének becsült értékét hasonlítottuk össze a beruházás első évének költségével.
2. A biztonsági berendezés felszerelésének első évében a költségek igen magasak, a megtérülést ezért 10 éves időintervallumban vizsgáltuk.
3. Feltételezzük, hogy a könyvtárból évenként eltűnt 1500 kötetből, annak felét ismételtlen megvásárolják, a fennmaradókat pedig lemásolják.

1. megközelítés:

A teljes szabadpolcos állományvesztesség becsült értéke 97 500,- Ft.

A beruházás első évében a költségek; 591 000,- Ft

$$\frac{\text{állományvesztesség/év}}{\text{beruházás/év}} = \frac{97\,500,- \text{ Ft}}{591\,000,- \text{ Ft}} = 0,16 \text{ Ft}$$

A mutatószám szerint a beruházás első évében minden beinvestált 1,- Ft-ból 0,16 Ft térül meg.

2. megközelítés:

A beruházást 10 év alatt vizsgáljuk

$$\frac{\text{állományveszteség/év} \times 10 \text{ év}}{\text{beruházás/év} + 10 \text{ év} \times \text{érzékelők ára}} = \frac{97\,500 \times 10}{591\,000 + 10 \times 6350} = 1,42 \text{ Ft}$$

A mutatószám szerint a beruházást követő 10 év során a védett könyvek becsült értékét összehasonlítva az első év, valamint a 10 év során a könyvek védelmére szükséges pénzüsszeggel, minden beinvestált 1,- forint 1,42 forintban megtérül.

3. megközelítés:

Feltételezzük, hogy az 1500 kötetből 750 kötetet 90,- forintért (14%/év áremelkedéssel számolva), tudnak ismételten beszerezni, a többi 2,- Ft/oldal összegben lemásolják. Könyvenként átlag 200 oldalt tételezünk fel.

$$\begin{array}{r} \text{Költségek; } 750 \times 90,- \text{ Ft} = 67\,500,- \text{ Ft} \\ 750 \times 400,- \text{ Ft} = 300\,000,- \text{ Ft} \\ \hline \text{összesen:} \qquad \qquad \qquad 367\,500,- \text{ Ft} \end{array}$$

$$\frac{\text{az állományveszteség pótlására fordított összeg}}{\text{a beruházás költsége az első évben}} = \frac{367\,500,- \text{ Ft}}{591\,000,- \text{ Ft}} = 0,62 \text{ Ft}$$

Ha tehát feltételezzük azt, hogy a hiányzó könyveket pótolják, akkor az első évben a védett állomány becsült értékét összehasonlítva a beruházás költségével, minden beinvestált 1,- forintból 60 fillér térül meg.

Az eredmények értékelése

A megközelítések alapján megállapíthatjuk, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárában a szabadpolcos állomány védelmére az elektronikus biztonsági berendezés felszerelése hasznos, de a beruházásra fordított költségek belátható időn belül nem térülnek meg. Költségszámításokat lehet és kell is végezni, de forintban kifejezni nem lehet azokat a felbecsülhetetlen értékeket, amit a gyűjtemény megcsonkításával veszít a könyvtár. Nem lehet azonos elbírálás alá helyezni az elektronikus biztonsági berendezés beruházását egy ipari beruházás költségeinek megtérülési számításával.

A mintavételekkel megállapított 3%/év hiány a könyvtár költözését követő első év hiánya. Feltételezhető, hogy a következő években nőni fog a könyvtár vesztesége. A feltételezés helyességének elbírálása érdekében további mintavételes vizsgálatok elvégzésére van szükség.

Természetesen a biztonsági berendezések hasznossága másképpen érvényesül szakkönyvtárakban és másképpen közművelődési könyvtárakban. Ahhoz, hogy a biztonsági berendezések szükségességét el tudjuk dönteni, átfogó állományveszteség vizsgálatokra és elemzésekre lenne szükség. A könyvtárak forintban mérhető vesztesége nem mindig mutatja a tényleges veszteséget, hiszen vannak szép számmal beszerezhetetlen vagy csak

nagy költséggel újra beszerezhető könyvek. A szellemi, kulturális veszteség, ami a könyvtárakat éri, nem mérhető az áruházi lopások veszteségéhez.

Napjainkban a könyvtárak gyors növekedése előrevetíti a könyvtárak szabadpolcon tárolt könyveinek eltűnéséből származó növekvő veszteséget. Szükséges a jelenséggel és annak megelőzésével is foglalkozni, ez azonban nem megy átfogó elemzés, illetve az elemzéshez szükséges módszer kidolgozása nélkül. Ehhez szerettünk volna csekély tapasztalatainkkal hozzájárulni.

JEGYZETEK

1. BAHR, A. H.: Book theft and library security systems 1981–[19]82. White Plains. New York, Knowledge Industry Publ. 1981. 157 p. (Professional librarian series)
2. REVILL, Don: The theft problem in libraries. = *New Library World*. 76.vol. 1975. 900. no. 123–124. p.
3. LINCOLN, Alan J.: Patterns of crime and security in U.S. public libraries. = *Library and Archival Security* 4.vol. 1982. 4.no. 1–11.p.
4. KIGLICSNÉ KATONA Rita: Technikai felszerelések Dánia könyvtáraiban. = *Könyvtáros*. 34. évf. 1984. 9. sz. 543–546. p.
5. WIRTH, Eberhard: Elektronisches Buchsicherungssystem. = *Mitteilungen aus dem Wissenschaftlichen Bibliothekswesen der Deutschen Demokratischen Republik*. 21.Jg. 1984. 314.H. 40.p. – Az olvasótermi állományt állandóan aktív érzékelőkkel védik. A berendezés ára: 10 000 Márka. A könyvbe helyezhető érzékelő ára 0,11 Márka/darab.
6. Védőberendezés könyvek lopása ellen. (Ism.: TÖRÖK Sára). = *Könyvtári Figyelő*. 22.évf. 1976. 3.sz. 299–300.p.
7. KIGLICSNÉ KATONA Rita: Szervezéstechnika – állománybiztonság. = *Könyvtáros*. 34.évf. 1984. 12.sz. 741.p.
8. Ld. az 1.sz. jegyzet 3.p.
9. MARKS, P.: The development of book and periodical price forecasts for 1984. A report prepared by the New Zealand Institute of Economic Research for the National Library new Zealand. Wellington, The National Library, 1984. (National Library Bulletin. 23.)
10. MÁNDY Gábor: A nemzetközi könyv és folyóiratpiac néhány tendenciája. OSZK–KMK, 1983. 40.p. (Kézirat.)
11. BEACH, Allyne – GASPEN, Kayne: Library book theft. A case study. = *College and Research Libraries*. 38.vol. 1977. 2.no. 118–128.p.
12. MOFFET, William: Some librarians steal books. = *Library Journal*. 109.vol. 1984. 4.no. 451.p. A *Bulletin of the New York Public Library* 1944. évi számában közölt adatok szerint a nyilvánosságra hozott könyvlopások elkövetői között a könyvtárosok jártak élen, szorosan az egyházi személyek és a tudósok előtt.
13. Ld. a 12.sz. jegyzetet. (A szerző megemlíti, hogy a Los Angeles-i Public Library könyvtárosának lakásán 10 000 kötetet találtak a könyvtár állományából.)
14. BAHR, A. H.: Book theft and library security systems 1978–79. White Plains. New York, 1978. 128 p.
15. KNIGHT, N.H.: Theft detection systems revisited. An updated survey. = *Library Technology Reports*. 15.vol. 1979. 3.no. 219–411.p.

16. Ld. az 1.sz. jegyzet 87–96.p.
17. Ld. a 11.sz. jegyzet 124.p.
18. BASKER, J.: Library security systems. = *New Library World*. 81.vol. 1980. 955.no. 19–21.p.
19. GANDERT, S. R.: Protecting your collection. A handbook, survey, and guide for security of rare books, manuscripts, archives and works of art. – *Library Archival Security*. 4.vol. 1982. 1–2.no. 1–144.p.
20. SHERIDAN, N. R.: Measuring book disappearance. How to evaluate the need for collection protection. = *Library Journal*. 99.vol. 1974. 15. no. 2040–2043.p.
21. SMITH, E. F.: Analytical approaches used in library security study. = *Library Archival Security*. 5.vol. 1983. 4.no. 53–67.p. – A tanszéki és központi könyvtár állományát 1977–1981 között ellenőrizték le. Ezt követően specifikus vizsgálatokkal, mintavételekkel állapították meg a veszélyeztetett állományrészeket. Elemezték a legújabb szerzeményeket, a leggyakrabban kölcsönzött műveket és a könyv kiadása szerint vizsgálták a hiányokat.
22. Vezetési, szervezési, információs és számítástechnikai értelmező szótár. [Közread. a] KGMTI Bp. 1974. 543.p.
23. Ld. az 1. sz. jegyzet 73–77.p.
24. Ld. az 1. sz. jegyzet 75.p.
25. KÖVES Pál – PÁRNICZKY Gábor: Általános statisztika. Bp. Tankönyvkiadó, 1979. 612.p.
26. Ld. az 1. sz. jegyzet 7–18.p.

AZ IFJÚSÁG VESZÉLYEZTETÉSE címén bocsátották el és jelentették fel egy nyugatnémet kisváros könyvtárosát; a város vezetősége által kiküldött bizottság ugyanis 40 pornógyanus könyvet talált a könyvtár katalógusában. Az ügyészi vádiratban már csak 3 szerepelt, mert a többi gyanús cím között olyanok is akadtak, mint a „Bikini vagy az angolombombázása”, amelyről kiderült, hogy az USA bikini atomkísérleteiről szól. Végül felmentették a könyvtárost, mert a három könyv közül is csak egy bizonyult valóban erotikusnak, ezt viszont az íróasztala fiókjában tartotta, műértők számára.

DBI Pressespiegel, 1985. nov.

A MARX KÁROLY KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA KÖLTÖZTETÉSÉNEK FŐBB TAPASZTALATAI

CRAVERO RÓBERTNÉ

Az 1983 márciusában felavatott Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának új épületéről, a működési feltételekben történt ugrásszerű változásokról, az épület használatának tapasztalatairól a szakajtóban több írás is megjelent. (Többek között a *Könyvtári Figyelő* 1981. 4. és 1984. 1. számaiban.) Ezért ez a tanulmány csak a költözés előkészítéséről és végrehajtásának főbb tapasztalatairól kíván számot adni.

A költözés előkészítése

Az előkészítő munkálatok már 1981-ben megkezdődtek, mert nemcsak a könyvek átszállításáról kellett gondoskodni, hanem egy szervezetében is korszerűbb, új olvasótermekkel, szolgáltatásokkal bővült könyvtár működését kellett előkészíteni. E feladat jellegének és mennyiségének érzékeltetése indokolja a régi és új könyvtár néhány adata közötti különbség ismertetését:

A könyvtár alapterülete 2400 m²-ről 6726 m²-re növekedett. Az új övezetekkel bővült, három szinten elhelyezkedő, háromszorosára bővült olvasói tér 2500 m² alapterületén jelentősen növelhető volt a szabadpolcon elhelyezett könyvek és folyóiratok száma. Az olvasói terekben és a raktárban az állomány állagának védelmét, a friss levegőt, a temperált hőmérsékletet és az állandó megfelelő páratartalmat klímaberendezés biztosítja. A régi, betelt, korszerűtlen raktár helyett az új épületben 1500 m² területű, 10 000 polcfolyóméternyi, korszerű vasállványokkal felszerelt raktár áll rendelkezésre. A műhelyek területe 73 m²-ről 260 m²-re nőtt, új műhelyek kialakítása is lehetővé vált. A dolgozószobák területe megkétszereződött és a szociális létesítmények (zuhanyozók, teakonyhák) is javították a dolgozók munkakörülményeit.

A *költözést előkészítő munka* időszakában tájékozódunk a hazai és külföldi könyvtárak költözési tapasztalatairól, az igénybevehető eszközökről. Kijelöltük a lebonyolítás felelőseit, a költöztetés útvonalát, elkészítettük ütemtervét. Meghatároztuk az új könyvtár különböző termeinek és övezeteinek funkcióját, döntöttünk arról, hogy az egyes olvasói terekbe milyen jellegű állomány kerüljön és milyen legyen annak elrendezése: hogyan jelezzük a könyveken és a katalóguscédulákon a különböző termekben elhelyezett könyvek helyét. Felmértük az egyes állományrészek nagyságát, kijelöltük költöztetésük sorrendjét.

Az előkészítő munkák közül a leghosszabb időt a *szabadpolcra* kölcsönözhető könyvek övezetének megtervezése, kialakítása igényelte, mert ilyenrel a könyvtár korábban nem rendelkezett. Az övezetet a forgalmi raktár állományából a több példányban meglévő, elsősorban magyar nyelvű szakkönyvekből alakítottuk ki. Az első elgondolás

szerint a közel 600 folyóméteres állományrészt – az elavult könyvek selejtezése, a főleges példányok kivonása után – felére csökkentve helyeztük volna szabadpolcra. Az állomány teljes körű selejtezése azonban a rendelkezésre álló idő alatt nem volt elvégezhető, ezért a válogatásnál időhatárt alkalmaztunk, azaz csak az 1968 – a gazdasági reform éve – után beszerzett szakkönyveket helyeztük szabadpolcra. E könyveket tematikus rendben, azon belül szerzői betűrendbe rendezve helyeztük el.

A munka a szakrend elkészítésével kezdődött. Több szakrendszer tanulmányozása után az Egyetemes Tizedes Osztályozás alkalmazását ítéltük a legcélszerűbbnek. Kiindulásul egy száz fogalmat felölelő ETO-kivonatot készítettünk, és kiválogattuk a helyrajzi katalógusból a szabadpolcra kerülő könyvek kísérőlapjait (melyeken a könyv tartalmát feltáró valamennyi részletes ETO-szám megtalálható). Meghatároztuk a könyvek helyét a szabadpolc szakrendjében. Ezekről rövidített címléírást készítettünk annyi példányban, amennyi a szerző és cím szerinti katalógushoz, a leltári katalógushoz elegendő, továbbá egy munkapéldányt. Az elkészült cédulákat egyelőre a raktári jelzetek sorrendjében hagytuk. Mikor elkészült a könyvek besorolása, a munkapéldányt a szakcsoportok szerint rendeztük, felülvizsgáltuk, elvégeztük a szükséges korrekciókat, összevonásokat, ami jelentősen csökkentette a szakcsoportok számát. (A részletesebb tagolás elhagyása egyszerűbb ETO-számok alkalmazását tette lehetővé, általában 2–3 számjegyet.)

A szükséges javítások elvégzése után az olvasószolgálat dolgozói „áttapoló” munkarendben (fedő-időben) a raktári elhelyezés sorrendjében haladva elvégezték a könyvek jelzetelését, amit összekötöttünk az övezet *leltári katalógusának* felállításával is. A megmaradt cédulákból megszerkesztettük a szabadpolcra kölcsönözhető könyvek betűrendes katalógusát.

A könyvek raktári sorrendben maradtak a költözésig, de a rajtuk levő szakcsoport jelzet már jelölte helyüket a könyvtár új, szabadpolcos övezetében.

A marxizmus klasszikusainak munkáit is könnyebben hozzáférhetővé kívántuk tenni. Ezért e műveket a katalógusból kigyűjtöttük és a raktárban (zöld szalaggal) megjelöltük, költözés előtt elkülönítettük és az átköltöztetett állományrészt az új épület földszintjén betűrendbe rendezve szabad polcra helyeztük.

Közművelődési célokat szolgáló állományrész szabadpolcra helyezésére is gondoltunk, a teljes szépirodalmi gyűjteményünk azonban túl nagy területet (281 fm) vett volna igénybe, ez a szabadpolcra kerülő szakkönyvek rovására történhetett volna csak meg, ezért úgy határoztunk, hogy csak a magyar klasszikusok műveiből válogatunk és az utolsó két évben beszerzett szépirodalmi és ismeretterjesztő műveket, valamint a könyvtár állományában levő útikalauzokat helyezzük szabadpolcra. A raktárban őrlap, a kölcsönzőrészlegben katalógus jelzi a szabadpolcra kiemelt művek helyét.

Az **olvasóterembe** kerülő szabadpolcos állományt a korábbi olvasóterem állományából állítottuk össze, kiegészítve az ún. „kiskraktár” tartalék állományával és raktárból átvett kiadványokkal. Bővítettük szakrendjét, mely párhuzamos a földszinti szabadpolcos övezetével. A sakszámok kiírása helyett azonban itt kísérleti jelleggel fenntartottuk a szakcsoportok jelölésére korábban alkalmazott és már megszokott zínicsíkokat, mert a svéd rendszerű boxos elhelyezés nehezíti a szoros szakrend alkalmazását.

Az első emeleti Antos terembe (ez a legnagyobb olvasótermünk) kerülő prézens állomány elhelyezésére, telepítésére külön terv készült. Ebben arra törekedtünk, hogy a

leggyakrabban használt kiadványok (segédkönyvek, szótárak stb.) központi helyre kerüljenek, ugyanakkor az összetartozó szakcsoportokat logikai rendben helyezzük el.

A **kutatószoba** költöztési előkészületeivel összefüggő feladatok lényege abban foglalható össze, hogy fel kellett készülnünk az új épületben a mintegy 500 m² területű 150 férőhelyes Erdei Ferenc nevét viselő terem kézikönyv állományának jelentős bővítésére és a folyóiratolvasó övezet kialakítására. Arra törekedtünk, hogy a raktárban és a dolgozószobákban szétszórtnak található – elsősorban idegen nyelvű – segédkönyveket ezen övezetbe koncentráljuk, hogy itt kedvező feltételeket biztosítsunk a kutatómunkát végzők számára. A munka 1981-ben kezdődött a teljesen új szakrendszer kidolgozásával, a könyvek átszakozásával, átszámolásával és az ehhez kapcsolódó katalógusmunkák elvégzésével.

Az előkészítés fontos teendője volt, hogy 1981-ben felmérést végeztünk a kutatók által leggyakrabban használt folyóiratok megállapítására. E tapasztalatot figyelembe véve jelöltük ki a könyvtár különböző övezeteibe kerülő folyóiratok helyét és alakítottuk ki az Erdei teremben a 860-féle, elsősorban külföldi folyóiratokat tartalmazó övezetet. Így vált lehetővé a könyvtár folyóiratállományának szabadpolcos elhelyezése. (E munkát átmenetileg technikai nehézségek zavarták, mert a berendezési tervben szereplő ötpolcos állványok helyett hárompolcosokat szállítottak, amelyeket azonban sikerült négy- polcosra kicserélni és a folyóiratállványok számát is növelni.)

A **raktár** költöztetésének előkészítése, az 1981. évben végzett, az egyes állományrészek nagyságára, méretére, súlyára vonatkozó felmérésekkel kezdődött. Több változatú számítás készült a 7000 folyóméteres állomány költöztetésének módjára, eszközeire és időtartamára. Ezen információk szolgáltak alapul az egyetem számára a szállító vállalat kiválasztására és a szerződés megkötésére.

Az egyes állományrészek súlyára vonatkozó mérési adatok

Megnevezés	Gerincmagasság cm	Fajlagos súly kg/fm	Állományrész aránya, %
kisalakú könyvek	17	13–14	2
közepes méretű könyvek	18–24	20–25	28
nagyalakú könyvek	25	37–44	11
átlagos méretű folyóiratok	22	35–37	30
közepes méretű folyóiratok	23–25	40–42	7
nagyalakú (hírlapok)	31 felett	82–85	3
vegyes, nem méret szerint rendezett állomány	38–42	38–42	19
átlagsúly 34–37 kg/fm-ként			

Az egyes állományrészek nagyságát, gyarapodásának mértékét, használatának gyakoriságát ismerve készült el a raktártelepítési terv. Mivel ennek adatai csupán közvetlenül a költözés előtt álltak rendelkezésünkre, el kellett végezni 820 vaspolc átállítását a szükséges polctávolságra, ezután kijelöltük az egyes állományrészek helyét a polcokon. A költözés előtt a korábban nem méret szerint tárolt, ún. numerus currens állományrészből a továbbpusztulás megakadályozása végett kiemeltük és őrlappal jelöltük a nagyalakú (30 cm feletti) kiadványokat. A küszöbön álló költözés miatt meggyorsítottuk a régi könyvtár alagsori *duplumraktárában* 1978 óta folyó munkákat. A költözésig elkészült a tanszékek által leadott fölőspéldányok válogatása, rendezése, behasonlítása, törlése, kiajánlása.

A **dolgozószobák** költözési előkészületeinek fontos része volt a berendezési tervek elkészítésében való közreműködés és kivitelezésének ellenőrzése. A könyvtár a régi épületből ugyanis csak a célbútorokat és célgépeket vitte magával, a dolgozószobákat az ALFA bútorcsalád bútoraival rendezték be. A szobánkenti berendezési tervek elkészítéséhez pontos információkat adtunk a tervezőknek a könyvtári munkafolyamatokról és a különböző nyilvántartások, iratok helyigényéről. A költözés előtt a berendezési terveket azonban át kellett dolgozni, mert a könyvtár szervezeti felépítésének módosulása, létszámának növekedése, területének átmeneti csökkentése a tervezetthez képest (az egyetem néhány dolgozószobát igénybevesz a rekonstrukció alatt) szükségessé tette a személy szerinti elhelyezési terv módosítását.

A **műhelyek** részben régi bútorokkal költöztek, részben új berendezési tárgyakkal gyarapodtak. A költözés előtt meg kellett rendelni a gépek szét- és az új épületben összeszerelését.

A költözés megszervezése és végrehajtása

A költözés megszervezésekor két alternatíva előnyeit és hátrányait mérlegeltük: a kevesebb ember és eszköz igénybevételével végrehajtott lassú ütemű költözését, vagy az átköltözés gyors lebonyolítását több élő és technikai erő igénybevételével. Az új épület készültségi foka 1982. december 15-től tette lehetővé a költözés megkezdését, amelyet 1983. február 14-ig be kellett fejezni, mert a régi könyvtár helyiségeit ekkor át kellett adni az egyetemi rekonstrukciót végző építőknek.

A költözést gyorsan kellett lebonyolítani azért is, hogy a könyvtár, mint országos közgazdasági információs központ, a legrövidebb ideig korlátozza szolgáltatásait és ne hátráltassa az egyetemen folyó oktató munkát, különös tekintettel az 1983. január 26-ig tartó vizsgaidőszakra. Eddig az időpontig ugyanis fenn kellett tartanunk az olvasóterem zavartalan használatát, a kölcsönző-szolgálatot, nem kezdődhetett meg a tananyagok költöztetése és fenn kellett tartani a raktári kiszolgálást. A költözés gyors elvégzése mellett biztosítanunk kellett az állomány védelmét, rendjét, az átköltöztetett állományrészek azonnali helyerakását, hogy azok az átköltözés után mindjárt kezelhetők legyenek. Fenti feltételek, illetve behatároló tényezők figyelembevételével készítettük el a költözési *ütemtervet*.

Számításokat végeztünk az egyes állományrészek költözésének időigényére, a könyvek fel- és lerakásának munkaidőigényére, melyet próbacsomagolással tettünk megala-

pozottabbá. Becsléseket végeztünk a katalógusok, műhelyek, dolgozószobák költöztetésének időigényére is. Meghatároztuk az egyes állományrészek költöztetésének és felállításának sorrendjét, időtartamát, felelőseit. A költözést a könyvtári főosztály vezetője irányította az egyes részlegek költözési felelőseivel, valamint az egyetem megbízottjával együttműködve.

A költözést három szakaszra bontva terveztük:

- az első szakaszban 1982. december 15. – 1983. január 26-ig a raktári állomány,
- a második szakaszban 1983. január 27–február 9-ig az olvasóterem és a forgalmi raktár,
- a harmadik szakaszban február 10–14-ig pedig a műhelyek és dolgozószobák költözését terveztük, mert a könyvtár Zsil utcai dolgozószobái övezetében ekkor még folytak a szerelési munkák.

Az ütemterv elfogadása után tájékoztattuk a dolgozókat elhelyezésükről az új épületben, valamint a költözés módjáról és várható idejéről. Olvasóinkat az egyetemen elhelyezett feliratokon kívül újsághírrrel értesítettük a könyvtár költözéséről és szolgáltatásainak átmeneti korlátozásáról.

A költözés lebonyolítására az egyetem *egyösszegű szerződést kötött a Peröcsényi Vörös Csillag termelőszövetkezettel*. Ez előnyös volt, mert a szövetkezet érdekelt volt abban, hogy jól összehangolja a költözésben résztvevő szállító brigádok munkáját. E szerződést kiegészítette a költözés megkezdése előtt a könyvtár és a költöztető szövetkezet között rögzített feladatmegosztás.

A szövetkezet felelősével bejártuk a költözés útvonalát. Megállapítottuk, hogy az új épületben üzembehelyezett teherfelvonó alkalmas a költöztetés lebonyolítására. A régi épületben azonban új felvonót kellett építeni, amit a raktár hátsó harmadában levő ablakot megbontva a falon kívül épített fel a szövetkezet, valamint építeni kellett egy rámpát. Így vált lehetővé az I. emeleten levő raktárak, műhelyek és dolgozószobák állományának szállítása. A II. emeleten levő olvasói terek és dolgozószobák állományának szállítására a régi felvonót vettük igénybe. A termelőszövetkezet gondoskodott a költözéshez szükséges *szállítóeszközök*, konténerek beszerzéséről (melyek az egyetem tulajdonában maradtak az egyetemi rekonstrukció keretében folyó további költözési munkák lebonyolítására). A megvásárolt Universal 31 típusú szállító kocsikat azonban a költözés előtt át kellett alakítani, oldalait farostlemezzel borították, polctartók készültek a kocsihoz, melyek lehetővé tették két könyvtári vasállvány beakasztását. A konténer tartalmát farostlemez fedél és műanyagfólia védte.

Az építési, szerelési és könyvtári előkészítő munkák lehetővé tették, hogy 1982. december 16-án megkezdődjön a raktár költözése. Először az az állományrész került a konténerekbe, amely a külső felvonónál levő ablak előtt helyezkedett el, a szűk raktári közlekedő tér ugyanis nem tette lehetővé a konténerek tárolását, mozgatását. Az állomány konténerekbe rakása után a vasállványokat is folyamatosan lebontották a munkaterület bővítése érdekében. (Később az ELTE tulajdonába kerültek.)

A régi raktárakban az olvasószolgálat vezetője, két dolgozó segítségével szervezte a költözést az új épület két raktárszintjére. Az új épület III. emeletén a raktárvezető, a II. emeleten a műhelyvezető irányította a raktártelepítési munkálatokat.

A régi épületben a költöztető szövetkezet két rakodó brigádja dolgozott. Ők emelték le a könyveket a 3–3,8 m magas raktári állványokról, adogatták kézről-kézre és helyezték sorrendben a konténerekbe. A hézagokat hungarocellel tömítették, majd lezárták a konténereket.

Az állomány 89%-át oly módon lehetett szállítani, hogy egy konténerben 4 fm könyv fért el. (A konténerbe helyezett vaspolcokon alul 2 fm és a fölé beakasztott 2 vaspolcon további 2 fm.) Az állomány 6%-a esetében csak 2 fm, az állomány 5%-át kitevő nagyalakú hírlapok esetén 1 fm fért el egy konténerben. A megrakott, lezárt konténerekre műanyagtasakban fuvarlevelet helyeztünk el, amelyre a könyvtárosok felírták a konténer sorszámát, a pontos szállítási címet (épület, emelet, helyiség száma) a szállított mennyiséget (fm) és az első és utolsó könyv raktári számát. Ezután a szövetkezet dolgozói eltölték a konténereket a felvonóhoz. Gépkocsira rakásuk és elszállításuk sorrendjét a költözés irányítója határozta meg, gondoskodva arról is, hogy a konténerek megfelelő sorrendben érkezzenek mindkét raktárszintre.

Az új épületben a tsz diszpécserre fogadta a gépkocsikat. Azokról a szállító brigád tagjai egy rámpán keresztül gurították le a konténereket és szállították a fuvarlevélen megjelölt helyre. Az új épület mindkét szintjén dolgozott a tsz egy-egy rakodóbrigádja és végezte a könyvek – telepítési tervnek megfelelő – helyrerakását, a könyvtári dolgozók irányítása és ellenőrzése mellett. A raktári munkában nem gyakorlott tsz dolgozók hamar elsajátították a könyv felrakásának fogásait és az állományt kímélve, a sorrendre vigyázva végezték a munkájukat.

A tsz elegendő számú munkaerőt bocsátott rendelkezésre, ezért a szállítás ütemesen folyt és a gépkocsikat is jól ki lehetett használni. A mintegy fél kilométerre levő új épületbe átlag napi 9–10 fordulót végeztek, és folyamatos szállítással naponta 300 fm könyvet tudtunk elszállítani és helyrerakni.

A raktár költöztetése (a forgalmi raktárt kivéve) jóval a tervezett határidő előtt, 18 munkanap alatt, 1983. január 13-án befejeződött.

Különös gonddal történt a muzeális értékű dokumentumok szállítása. E művek tételes jegyzék kíséretében, kartondobozokba csomagolva kerültek a konténerekbe és a szállítmányt az egyetem rendesze kísérte. Tételes átvételükig először a raktár lezárfható belső helyiségében voltak, majd a könyvtár tanácstermében, tematikusan rendezve, zárható vitrinekben állítottuk ki azokat.

Az olvasói terek állományát 1983. január 14-én még nem lehetett elszállítani, ezért előbbre hoztuk az irattár, az írószerraktár, kiadványtár, a duplumraktár, a mikrofilm-tár és egyes katalógusok szállítását, valamint az állománygyarapítási osztály, az igazgatóság és a könyvkötészet költöztetését. Ez azt jelentette, hogy a többi részlegek átköltözéséig megszakadt a feldolgozási lánc. Az állománygyarapítási osztály már nem indított könyveket a szalagra, a könyvkötészet pedig már nem fogadta a kész kocsikat.

A *dolgozószobai övezet* költöztetését az igazgatási csoport vezetője irányította. A dolgozók konténereket kaptak irataik, kézikönyveik, munkaeszközeik, a munkában levő kiadványok és személyes tárgyaik becsomagolására. Minden részleg két felelőst jelölt ki, egyik irányította a konténereket a régi épületből, megelőelve ezeken és az elszállításra kerülő bútorokon a szállítási címet, a másik az új épületben fogadta a szállítmányokat és irányította a kirakodást és a bútorok elhelyezését.

A könyvtár katalógusainak költöztetése speciális feladat volt. Az olvasói terek és dolgozószobák berendezésének tervezésekor pontosan meg kellett határozni a különböző katalógusok új elhelyezési rendjét. Költöztetésük sorrendjét úgy állapítottuk meg, hogy a vizsgaidőszakban nélkülözhetetlen leíró katalógus mindvégig az olvasók rendelkezésére álljon. A katalógusok költöztetését az üres katalógusszekrényekkel, majd a vizsgaidőszakban kevésbé használt katalógusokkal lehetett kezdeni. A dolgozószobai övezetekben levő katalógusok (kísérőlapkatalógus, leltárkatalógus stb.) az azokat használó dolgozók kiköltöztetésével együtt történt.

Költözés előtt megszámoztuk a katalógustesteket és pontosítottuk a fiókok számozását. A katalógusokból kiemelt fiókokat konténerbe helyeztük. (Egy konténerben 24 fiók fért el.) A katalógustesteket felkészült brigádok szállították az új épületbe és a helyszínrajz szerint helyezték el, majd visszatették a fiókokat a katalógustestekbe.

A különböző időpontokban vásárolt, eltérő stílusú, méretű és színű katalógusszekrények azonban nem illettek az új környezetbe, lehetővé vált újakra cserélésük. Ekkor megszerveztük a 2400 fiókban levő cédulák átrakását és a fiókok újbóli feliratozását. (A főlegessé vált régi katalógusokat társkönyvtáraknak ajánlottuk fel.)

A vizsgaidőszak befejezése után megkezdődhetett a forgalmi raktár állományának portalanítása, átköltöztetése az új épület földszintjére és a könyvek szakrendbe és betűrendbe rendezése a rajtuk levő jelzet alapján, és így a szabadpolcra kölcsönözhető könyvek övezetének kialakítása.

Elköltöztettük az olvasóterem állományát, a kutatószoba és a referenz könyvtár kézikönyv gyűjteményét.

Tételes átadás-átvétel után szállítottuk el a folyóiratcsoport kezelésében levő kurrens folyóiratállományt és alakítottuk ki az új folyóiratolvasó övezeteket.

Az olvasói terek állományának szállítását a teremfelelősök egy-egy munkatárs segítségével irányították. 1983. február 1-2-án átköltözött az információs főosztály, február 7-én a feldolgozási osztály, február 8-án a kölcsönző és az olvasószolgálat vezetője.

Személygépkocsival szállítottuk át az érzékeny műszereket, mikrofilmolvasó készülékeket, írógépeket. A költözés befejezése előtt ellenőriztettük, hogy minden költöztetésre kijelölt bútor, személyes holmi elszállításra került-e és gondoskodtunk az elmaradtak költöztetéséről.

1983. február 9-én a költözés befejeződött, s ugyanezen a napon megjelent az első olvasó is annak ellenére, hogy még nem volt teljesen kész az új olvasószolgálati övezetek állományának rendezése, a feliratok elhelyezése és még nem voltunk eléggé felkészülve az új körülmények közötti működésre. A könyvtár ünnepélyes megnyitására 1983. március 11-én került sor.

Összefoglalva megállapítható, hogy

- a költözést az állomány védelmének maximális biztosítása mellett a megadott határidőnél 5 nappal korábban, összesen 35 munkanap alatt végeztük el, a második félévi tanítás megkezdéséig a könyvtár átköltözött;
- az eredményes munkát a könyvtári előkészítés, a jó szervezés, az egyetemmel, valamint a szövetkezettel összehangolt együttműködés tette lehetővé;

- a folyamatos, ütemes munkát csak időnként hátráltatták műszaki hibák: tíz esetben a liftek meghibásodása és javításuk elhúzóda, egy esetben áramszünet, amikor nem lehetett a rendelkezésre álló munkaerőt és a gépkocsikat megfelelően kihasználni;
- a rakodóbrigádok létszáma a raktár költöztetésének első szakaszában túlméretezett volt, később a szövetkezet más területeken (takarítás, tanszékek költöztetése stb.) foglalkoztatta a felszabaduló munkaerőt;
- a raktártelepítés felelősségteljes munkája, a kezdeti hibákat (a könyvek túl szoros felrakását a polcokra és az egy alkalommal előforduló sorrend cserét) leszámítva, zavartalanul folyt. Az átköltöztetés után azonnal megkezdődhetett a raktári kiszolgálás;
- a költözés a megkötött egyszögű szerződésnek megfelelően mintegy 5 millió Ft-ba került, beleértve az anyagköltségeket és a konténerek árát (kb. 1 millió Ft), amelyek az egyetem birtokában maradtak;
- az előkészítő munkák elvégzését és a költözés szervezését a kedvezőbb személyi feltételek is segítették: 1982 második félévében az olvasószolgálat létszáma 4 fővel emelkedett. A könyvtár mintegy 30 dolgozója vett részt, – a napi munkaköri feladatok maradéktalan ellátása mellett – az érdemi előkészítő munkában és a gyakorlati végrehajtásban, ha kellett, munkaidőn túl, szombaton és vasárnap is. Becslésem szerint a könyvtár dolgozói mintegy 400–500 munkanapot fordítottak a költözés szervező és végrehajtó munkájára.

A költözés részletes krónikáját az arról adott napi jelentések örökítették meg.

IRODALOM

- [1] EWALD, Gustav – FRAUENFELD, Karl Heinz: Ein Bücherumzug von 700 000 Bänden der Universitätsbibliothek Heidelberg. – DFW, 25.Jg. 1978. Heft 1. 27–37.p.
- [2] Költöztetési napi jelentések.
- [3] Az MKKE könyvtárában a költözés előkészítésével kapcsolatban készült felmérések, feljegyzések, vitaanyagok.
- [4] PAPP István: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának új épületéről. – Könyvtári Figyelő, 30. évf. 1984. 1. sz. 34–43. p.
- [5] WALLESHAUSEN Gyula: „Olvasószolgálat – szabadpolc”-modell a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárában. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 1. sz. 29–33.p.
- [6] WALLESHAUSEN Gyula – MÁNYI István – PÁL Katalin: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának épülő otthonáról. – Könyvtári Figyelő, 27. évf. 1981. 4. sz. 262–268. p.

KITEKINTÉS

A Szovjetunió új könyvtári alapjogszabályáról a *Könyvtáros* 1984. 4. számában (218–221. p.) és a *Tudományos és Műszaki Tájékoztató* 1984. 12. számában (508–510. p.) jelentek meg írások. Több helyről érkezett igénynek teszünk most eleget, amikor a szabályzat teljes szövegét közöljük a *Sovetskoe bibliotekovedenie* 1984. 4. sz. (3–15. p.) közlése alapján. (A szerk.)

SZABÁLYZAT A SZOVJETUNIÓ KÖNYVTÁRÜGYÉRŐL

Jóváhagyta a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1984. márciusi határozata

A könyvtárügy szervezetére vonatkozó lenini elvekkel összhangban a Szovjetunióban létrejött és folyamatosan fejlődik az állami könyvtárak és a társadalmi szervezetek által fenntartott könyvtárak széles körű hálózata. A könyvtári ellátás kiterjed az ország lakosságának többségére. A szocializmus jelenlegi építésének időszakában fokozódik a könyvtárak ideológiai, kulturális-közművelődési és tudományos-tájékoztatói szerepe.

A könyvtárak fontos társadalmi funkciót töltenek be – lehetővé teszik a szovjet állampolgároknak a képzéshez, a kulturális eredmények használatához, a pihenéshez, a tudományos-technikai és művészeti alkotások szabadságához fűződő alkotmányos jogaik gyakorlását, elősegítik a szovjet emberek politikai öntudatának növekedését, helyes életszemléletének kialakítását és nevelését a munkához való kommunista hozzáállásra, az ideológiai meggyőződésre, a burzsoá ideológia iránti hajthatatlanságra, a szovjet patriotizmusra, a szocialista haza védelme iránti készségre, az internacionalizmusra, a népek közötti barátságra és testvériségre. A könyvtárak segítséget nyújtanak a tudományos-műszaki ismeretek széles körű terjesztéséhez, a tudomány és a technika eredményeinek gyakorlatba való átültetéséhez.

A könyvtárak állományának gondos kezelése, az állományvédelemről való gondoskodás minden állami és társadalmi szerv, vállalat, intézmény, szervezet feladata, a Szovjetunió minden állampolgárának kötelessége.

I. Általános rendelkezések

1. §. A Szovjetunió könyvtárai

A Szovjetunió könyvtárai ideológiai, kulturális-közművelődési és tudományos-tájékoztatói intézmények, amelyek lehetővé teszik a könyvek, más kiadványok, kéziratok, videofelvételek, hangfelvételek és a könyvtárak állományában levő más dokumentumok széles körű használatát.

A könyvtárak arra hivatottak, hogy biztosítsák állományuk minél teljesebb és hatékonyabb igénybevételét a szovjet társadalom további gazdasági, társadalmi-politikai és szellemi fejlődése, valamint az állampolgároknak a fejlett szocializmus normái és elvei szellemében történő nevelése érdekében.

2. §. A könyvtárak alapvető feladatai

- A marxizmus-leninizmus, a Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet állam politikájának és történelmének, a szocialista rend és a szovjet életmód előnyeinek népszerűsítése;
- a szovjet állampolgárok ideológiai-politikai, munkára való, erkölcsi, esztétikai nevelésének, tudományos, marxista-leninista világnézetük, ideológiai meggyőződésük kialakításának, általános, kulturális és szakmai műveltségük emelésének elősegítése;
- nyújtson segítséget a tudomány, a termelés és a társadalmi élet szféráinak fejlesztéséhez, a tudományos ismereteknek a népgazdasági termelés és az állami vezetés gyakorlatába történő bevezetéséhez, az ország termelési, tudományos-technikai kapacitása hatékonyabb kihasználásához.

3. §. Az SzSzSZK és a szövetségi köztársaságok könyvtárügyének jogi szabályozása

- Az SzSzSZK és a szövetségi köztársaságok könyvtárügyre vonatkozó jogi szabályozása a jelen szabályzathoz – amely meghatározza a könyvtárügy szervezetének, a könyvtári állomány kialakításának és védelmének alapelveit – és az SzSzSZK és a szövetségi köztársaságok ezzel összhangban kiadott más rendelkezéseiből áll.

4. §. A könyvtárügy szervezetének alapelvei a Szovjetunióban

- Az ország könyvtárai egységes rendszerbe való tömörítése;
- a könyvtári hálózat tervszerű fejlesztése, a könyvtárak ésszerű telepítése, figyelembe véve az egyes régiók és népgazdasági ágak sajátosságait, fejlődését;
- a könyvtárak egységes szervezeti és módszertani irányításának biztosítása;
- a könyvtárosképzés állami tervezése;
- a könyvtárak nyilvánossága, az általános hozzáférhetőség és az ingyenes használat biztosítása;
- társadalmi szervezetek, munkáskollektívák és állampolgárok részvétele a könyvtárak munkájában.

5. §. A Szovjetunió könyvtárügyének irányítása

A szovjet könyvtárügy irányítását a szovjetek, azok végrehajtó és szakigazgatási szervei, valamint olyan más állami és társadalmi szervek végzik, amelyek felügyelete alatt könyvtár működik.

A Szovjetunió kulturális minisztériuma a könyvtárak hovatartozásától függetlenül irányítja és koordinálja a könyvtárak általános módszertani munkáját, állami felügyeletet gyakorol a minisztériumok, állami bizottságok és hatóságok felügyelete alatt álló könyvtárak tevékenysége felett, továbbá a jelen szabályzattal és a Szovjetunió más jogszabályaival összhangban egyéb könyvtárügyi kérdéseket is szabályoz.

A minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok a társadalmi szervezetek központi szervei az alájuk rendelt könyvtárak irányítását végzik.

A helyi tanácsok és végrehajtó bizottságaik a hozzájuk tartozó könyvtárakat irányítják, biztosítják ezen könyvtárak hálózatainak fejlődését, anyagi és műszaki bázissal, képzett személyzettel való ellátását, koordinálják és ellenőrzik a területükön működő más könyvtárak tevékenységét, intézkedéseket hoznak a könyvtárak ésszerű telepítésére.

6. §. Az egységes könyvtári állomány

Az állami és a társadalmi szervezetek által fenntartott könyvtárak állománya egységes könyvtári állományt képez, amely szocialista tulajdon és az állam védelme alatt áll.

7.§. A könyvtárhasználat joga

A könyvtárhasználat joga minden állampolgárt, vállalatot, intézményt és szervezetet megillet. E jog gyakorlása a könyvtárak általános hozzáférhetősége, hálózatuk széles körű fejlesztése, a könyvtárközi kölcsönzés és a könyvtári szolgáltatások más formái révén valósul meg.

A könyvtárak használata ingyenes. A könyvtárak által nyújtott térítéses szolgáltatások fajtáit (másolás, sokszorosítás és egyebek), a térítés mértékét a Szovjetunió Minisztertanácsa határozza meg.

8. §. A könyvtárak létesítésének és nyilvántartásának rendje. A könyvtárak statisztikai adatszolgáltatása.

Könyvtárak létrejöhetnek mint önálló intézmények, (jogi személyek), mint minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok, vállalatok, intézmények és szervezetek egységei és mint a központi könyvtárak fiókkönyvtárai a központositott könyvtári rendszerben. Könyvtárak létesítése, átszervezése és felszámolása meghatározott rendben történik.

Könyvtár létesítéséhez minimális könyvtári állomány, helyiség, felszerelés és személyzet megléte szükséges. A könyvtár létesítéséhez szükséges minimális könyvtári állományt a minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok és a társadalmi szervezetek központi szervei a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának egyetértésével állapítják meg.

A könyvtárakat a helyi tanácsok végrehajtó bizottságai nyilvántartják.

A könyvtárak statisztikai adatszolgáltatása a Szovjetunió Statisztikai Hivatala által, a Kulturális Minisztérium egyetértésével meghatározott egységes formában és módon történik.

9.§. Társadalmi szervezetek, munkáskollektívák és állampolgárok részvétele a könyvtárak munkájában

A társadalmi szervezetek, munkáskollektívák és az állampolgárok segítséget nyújtanak a könyvtáraknak az állomány alakításához, a könyvek népszerűsítéséhez, az olvasószolgálat formáinak és módszereinek tökéletesítéséhez.

A könyvtárak tevékenységének segítése érdekében az olvasókból, a társadalmi szervezetek és munkáskollektívák képviselőiből álló társadalmi tanácsot választanak.

II. A Szovjetunió egységes könyvtári rendszere

10. §. A Szovjetunió egységes könyvtári rendszere

A Szovjetunió könyvtárai hovatartozásuktól függetlenül egységes könyvtári rendszert alkotnak, amelyet alapvető feladataik és tevékenységi elveik közössége határoz meg.

Az egységes könyvtári rendszerbe tartoznak:

- a Kulturális Minisztérium rendszerének könyvtárai;
- a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának és a szövetségi köztársaságok tudományos akadémiáinak könyvtárai;
- a Felső- és Középfokú Szakoktatási Minisztérium, a Szovjetunió Közoktatási Minisztériuma, a Szovjetunió Műszaki Szakképzési Állami Bizottsága, a Szovjetunió Egészségügyi Minisztériuma, a Szovjetunió Mezőgazdasági Minisztériuma, más minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok, valamint állami vállalatok, intézmények és szervezetek könyvtárai;
- szakszervezetek, kolhozok, más szövetkezetek és társadalmi szervezetek könyvtárai.

Az olvasótábortól, az állomány összetételétől, a tevékenység jellegétől függően a könyvtárak lehetnek általános és szakkönyvtárak. Az állampolgárok kulturális és szakmai szükségleteinek, valamint a népgazdaság információs igényeinek minél tökéletesebb kielégítése érdekében közművelődési könyvtárak, ezen belül gyermek és ifjúsági könyvtárak, tudományos, tudományos-technikai és műszaki könyvtárak, valamint vakok könyvtárai és más típusú könyvtárak jöttek létre.

Szerepük és más könyvtárakhoz kapcsolódó funkcióik szerint a könyvtárak lehetnek össz-szövetségi vagy köztársasági (szövetségi vagy autonóm köztársasági), határterületi, megyei, kerületi, központi járási és központi városi, valamint regionális könyvtárak. A könyvtárak fenti kategóriába sorolását az illetékes minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok és a társadalmi szervezetek központi szervei a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának egyetértésével végzik.

A tudományos, tudományos-technikai és a műszaki könyvtárak a Szovjetunió állami tudományos-technikai tájékoztatási rendszerének tagjai.

11. §. Az egységes könyvtári rendszer szervezetének, fejlesztésének és működésének alapelvei

Az egységes könyvtári rendszer szervezése, fejlesztése és működése az alábbi elvek szerint történik:

- a könyvtárak felügyeleti (ágazati) vagy tárcaközi (ágazatközi) központosított könyvtári rendszerekbe való tömörítése, melyeknek élén az illetékes központi könyvtár áll;
- az ország, a különböző régiók és népgazdasági ágazatok egészét illetően a könyvtárak központi állománygyarapításának, a könyvek és más kiadványok központi feldolgozásának megvalósítása, a tudományos-technikai tájékoztatási szervekkel közösen egységes információs állomány létrehozása;
- a könyvtárak állományalakításának, a tudományos-módszertani, a bibliográfiai-tájékoztató és a tudományos kutatómunka közös szervezése, a technikai eszközök közös használata, az együttműködés és a koordináció más formái megvalósításának összehangolása a könyvtárak hovatartozásától függetlenül a városra, járásra, autonóm körzetre, autonóm területre, megyére, határterületre, autonóm köztársaságra, szövetségi köztársaságra, az ország egészére, valamint a népgazdaság egyes ágazataira kiterjedően;

- a könyvtárak együttműködése más kulturális-közművelődési és tudományos intézményekkel a tudományos-technikai tájékoztatás, a népművelés, a sajtó, mozi, televízió és rádió szerveivel és intézményeivel, a könyvbarátok köreivel, művészeti szövetségekkel és más társadalmi szervezetekkel.

12. §. Az Állami Tárcaközi Könyvtári Bizottság

A minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok, valamint a könyvtárügy irányításával foglalkozó társadalmi szervezetek központi szervei tevékenységének összehangolása érdekében a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma mellett Állami Tárcaközi Könyvtári Bizottság működik, amely vizsgálja a könyvtárügy fejlődésének alapvető irányait, meghatározza a könyvtárak telepítésének elveit és a Szovjetunió Minisztertanácsa által jóváhagyott alapító határozattal összhangban más kérdéseket is megold.

Az Állami Tárcaközi Könyvtári Bizottság határozatai kötelezőek azokra a minisztériumokra, állami bizottságokra, hatóságokra és más szervezetekre, amelyek irányítása alatt könyvtárak működnek.

13. §. A Szovjetunió Állami Lenin Könyvtára

A Szovjetunió Állami Lenin Könyvtára az ország vezető könyvtára, amely állományát a lakosság széles tömegeinek rendelkezésére bocsátja. Az egységes könyvtári rendszerben az egész országra kiterjedően ellátja a könyvek általános megőrzését, össz-szövetségi koordinációs központja hovatartozásától függetlenül minden könyvtárnak, össz-szövetségi vezető tudományos-módszertani központja a könyvtárügy, a bibliográfia és a bibliológia területén folyó tudományos-módszertani és tudományos kutatómunkának, továbbá az ajánló bibliográfia és a könyvtárközi kölcsönzés központja.

14. §. A könyvtárak mint tudományos-módszertani központok

A könyvtáraknak a tudományos-módszertani központokként működő könyvtárak nyújtanak módszertani segítséget. Az egységes könyvtári rendszerben a tudományos-módszertani központok szerepét az illetékes össz-szövetségi, köztársasági, határterületi, megyei, kerületi, központi járási és központi városi, valamint a regionális könyvtárak töltik be.

A tudományos-technikai és műszaki könyvtárak össz-szövetségi (ágazatközi) tudományos módszertani központja a GPNTB (Szovjetunió Állami Nyilvános és Tudományos Műszaki Könyvtára); a szövetségi köztársasági tudományos akadémiák könyvtárai vezető módszertani központja a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára; a felső- és középfokú szakoktatási intézmények módszertani irányítója a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetem Gorkij Tudományos Könyvtára.

A gyermek- és ifjúsági könyvtáraknak a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma rendszerében működő tudományos-módszertani központok nyújtanak módszertani segítséget.

A tudományos-módszertani központokként működő könyvtárak meghatározott rend szerint kiadnak bibliográfiai és módszertani segédanyagokat, a könyvtári munka előremutató tapasztalatairól szóló anyagokat.

III. A könyvtárak állományának alakítása és az állományvédelem biztosítása

15. §. A könyvtári állomány gyarapítása

A könyvtáraknak hovatartozásuktól függetlenül joguk van a gyűjtőkörükbe tartozó könyvek, más kiadványok és egyéb dokumentumok meghatározott rend szerinti elsődleges beszerzésére.

A könyvek és más kiadványok beszerzése a könyvelosztó központokon, más könyvkereskedelmi szervezeteken, a „Souzpečat” fiókjain, valamint egyéb szervezeteken és intézményeken keresztül történik.

A Szovjetunió Kiadói, Nyomdaipari és Könyvkereskedelmi Állami Bizottsága a könyvtárak igényeinek kielégítése érdekében ellátja a könyvelosztó központokat nyomtatott kiadványokkal és nyomtatott könyvtártechnikai eszközökkel, valamint biztosítja a könyvtári tárgyú könyvek kiadását, a kiadványok központi feldolgozását. A kiadványok példányszámát a könyvtárak igényei szerint állapítják meg.

16. §. A könyvtárak ellátása ingyenes és térítéses kötelezpéldányokkal

A könyvtárak ingyenes és térítéses kötelezpéldányokkal való ellátásának rendjét a Szovjetunió Minisztertanácsa határozza meg.

17. §. A könyvtári állomány gyarapítása külföldön kiadott könyvekkel és egyéb kiadványokkal

A könyvtárak állományát külföldön kiadott könyvekkel, más kiadványokkal és egyéb dokumentumokkal meghatározott rend szerint, vétel és csere útján gyarapítják.

18. §. Kiadványok és egyéb dokumentumok könyvtári állományból történő térítésmentes átadásának rendje

A Szovjetunió állami archív állományába nem tartozó könyvek, más kiadványok és egyéb dokumentumok meghatározott rend szerint, a könyvtárak hovatartozásától függetlenül, térítésmentesen átadhatók egyik könyvtár állományából a másikéba.

19. §. A kiadványok letéti őrzése

A könyvtárak állományának célszerű szervezése érdekében a könyvtárak – hovatartozásuktól függetlenül – kötelesek a kevésbé használt, de tudományos és művészi szempontból értékes könyveket és más kiadványokat átadni a tárolókönyvtárakba.

Az említett kiadványok tárolókönyvtárakba történő átadásának rendjét a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma a Szovjetunió Állami Tudományos és Műszaki Bizottságával, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájával, a Szovjetunió Közép- és Felsőfokú Szakoktatási Minisztériumával és a Szakszervezetek Összszövetségi Központi Tanácsával együttesen határozza meg.

20. §. A könyvtárak állományában levő kiadványok és egyéb dokumentumok nyilvántartása, tárolása és használata

A könyvtárak állományában levő könyvek, más kiadványok és egyéb dokumentumok nyilvántartása, tárolása és használata az állomány megőrzését, ésszerű használatát biztosító szabályoknak megfelelően történik. A tartalmuk szerint elavult, régi vagy elveszett könyvek és egyéb dokumentumok törlése a könyvtári állományból csak a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma által meghatározott és a Szovjetunió Állami Tudományos és Műszaki Bizottságával, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájával, a Szovjetunió Pénzügy-, Közép- és Felsőfokú Szakoktatási-, Közoktatási-, Egészségügyi-, és Mezőgazdasági Minisztériumával, valamint a Szakszervezetek Össz-szövetségi Központi Tanácsával egyeztetett rend szerint eszközölhető.

A könyvtárak állományában levő történeti vagy kulturális emléket képviselő könyvek és egyéb dokumentumok nyilvántartása, tárolása és használata során a Szovjetunió és a szövetségi köztársaságoknak a történeti és kulturális emlékek védelmére és használatára vonatkozó jogszabályait be kell tartani.

A könyvtárak dolgozói kötelesek a könyvtári állomány nyilvántartására, tárolására és használatára vonatkozó szabályokat betartani, a szabályok megsértéséért felelőséggel tartoznak.

21. §. Országos bibliográfiai számbavétel és a kiadványok központi katalogizálása

A Szovjetunióban kiadott könyvek és más nyomtatott művek országos bibliográfiai számbavételét és központi katalogizálását meghatározott rend szerinti az Össz-szövetségi Könyvtári Központ, a szövetségi köztársaságok könyvtári központjai, az autonóm köztársaságok könyvtári központjai vagy a köztársasági könyvtárak végzik.

22. §. Felelősség a könyvtári állományban okozott kárért.

Elveszett könyvek, más kiadványok, egyéb dokumentumok pótlása

Azokat a személyeket, akik a könyvtári állományban kárt okoznak, a Szovjetunió és a szövetségi köztársaságok jogszabályai szerint anyagi, büntetőjogi vagy egyéb felelősség terheli. Azok az állampolgárok, vállalatok, intézmények, szervezetek, akik könyvtári állományból könyveket, más kiadványokat, egyéb dokumentumokat elveszítenek, vagy azokban helyrehozhatatlan kárt okoznak, kötelesek ugyanolyanokkal, vagy a könyvtár által egyenértékűnek minősített kiadványokkal vagy más dokumentumokkal pótolni azt, ha ez nem lehetséges, akkor az értékük tiszteresét kell megtéríteniük.

A jelen paragrafusnak megfelelően befolyt pénzeszközöket a könyvtári állomány pótlására, a kiadványok és egyéb dokumentumok restaurálására, illetve a védelmüket szolgáló más intézkedésekre kell fordítani.

IV. A könyvtári ellátás

23. §. Az olvasók jogai és köteleességei

Az olvasók jogosultak: a könyvtár állományába tartozó könyvek, más kiadványok és egyéb dokumentumok időleges használatára, a könyvtári bibliográfiai és tájékoztató szolgálat, továbbá a könyvtár által nyújtott más szolgáltatások igénybevételére; olvasói

konferenciákon és más könyvtári rendezvényeken való részvételle; a könyvtár társadalmi tanácsának választására és a tagként való választhatóságra.

Az olvasók kötelesek gondosan kezelni a könyvtárból kikölcsönzött könyveket és egyéb dokumentumokat, meghatározott időben visszahozni azokat és a könyvtárhasználatra vonatkozó egyéb szabályokat megtartani.

24. §. A könyvtárak olvasószolgálati kötelezettségei

A könyvtárak kötelesek:

- biztosítani az olvasók számára az állomány használatát; tanulmányozni és minél teljesebb mértékben kielégíteni az olvasók igényeit;
- a könyvtári feladatoknak megfelelően közreműködni az olvasási igények alakításában, a lakosság különböző rétegeit megnyerni könyvtárhasználónak;
- fejleszteni a könyvtári, bibliográfiai, tájékoztató szolgálatot és a könyvpropagandát; e cél érdekében az olvasókkal egyénileg és csoportosan foglalkozni.

A gyermek- és ifjúsági könyvtárak hivatottak irányítani a gyermekek és fiatalok olvasását, felkelteni a könyv iránti szeretetet, elősegíteni a felnövekvő nemzedék kommunista meggyőződésre, tiszta erkölcsre, munkaszeretetre, tudásvágyra, cselekvő életszemlélet kialakítására való nevelését. Az ifjúság olvasáskultúrára való nevelésében az oktatási intézményeknek és tömegtájékoztatási eszközöknek segíteniük kell a könyvtárakat.

25. §. Könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárak, ha az olvasó által igényelt könyv, más kiadvány vagy egyéb dokumentum hiányzik az állományukból, könyvtárközi kölcsönzés útján kérik be más könyvtáraktól, amelyek kötelesek a kért kiadványt vagy egyéb dokumentumot illetve annak másolatát az előírt módon elküldeni.

26. §. A könyvtárhasználat rendje

A könyvtárhasználat rendjét a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma által jóváhagyott és a Szovjetunió Állami Tudományos és Műszaki Bizottságával, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájával, a Szovjetunió Közép- és Felsőfokú Szakoktatási Minisztériumával, a Szakszervezetek Össz-szövetségi Központi Tanácsával egyeztetett típuszabályzat határozza meg.

A minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok és a társadalmi szervezetek központi szervei a típuszabályzatok alapján hagyják jóvá az alárendelt könyvtárak könyvtárhasználati szabályzatát.

27. §. Az állampolgárok személyi tulajdonában levő kiadványok társadalmi használatra történő átengedése.

Társadalmi alapokon működő könyvtárak.

Az állampolgárok személyi tulajdonában levő könyv- és más kiadványgyűjtemények tulajdonosaik beleegyezésével társadalmi használatra bocsáthatók. Az állampolgárok által társadalmi használatra bocsátott gyűjteményekről a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának könyvtári rendszere ad tájékoztatást az olvasóknak.

Állampolgári kezdeményezésre saját könyv- és más kiadványgyűjteményeikből társadalmi alapokon működő könyvtárak is szervezhetők. E könyvtáraknak segítséget nyújtani és tevékenységüket ellenőrizni a helyi tanácsok feladata, amelyek a jelen szabályzat 8. §-ának megfelelően nyilvántartják az említett könyvtárakat. A társadalmi alapokon működő könyvtárak számára a Szovjetunió Kulturális Minisztériumának könyvtári rendszere nyújt módszertani segítséget. A társadalmi alapokon működő könyvtárak tevékenységének szabályait a szövetségi köztársaságok jogszabályai határozzák meg.

V. A könyvtárak anyagi-technikai ellátása. Könyvtárosképzés

28. §. A könyvtári hálózatok fejlesztésének tervezése

A közművelődési könyvtári hálózatok fejlesztését a Szovjetunió gazdasági és társadalmi fejlesztésének állami tervei írják elő. Más könyvtári hálózatok fejlesztését az illetékes minisztériumok, állami bizottságok, hatóságok, társadalmi szervezetek központi szervei tervében írják elő.

29. §. A könyvtárak finanszírozása

A könyvtárak finanszírozását az állami költségvetésből, a könyvtárral rendelkező állami vállalatok, szervezetek, továbbá szakszervezetek, kolhozok, egyéb szövetkezetek és más társadalmi szervezetek anyagi eszközeiből e célra fordított összegek biztosítják.

A vállalatok és szervezetek az SzSzSzK jogszabályai által meghatározott rendben jogosultak anyagi eszközöket fordítani a könyvtárak állománygyarapításának, szükséges berendezéseik megvásárlásának, valamint a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos egyéb beszerzéseinek támogatására.

30. §. Könyvtári helyiségek és berendezések biztosítása

Az állami és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények és szervezetek kötelesek a fenntartásukban működő könyvtárak számára a célnak megfelelő tervek alapján épült épületet vagy az olvasószolgálat és az állományvédelem követelményeinek megfelelő, jól berendezett helyiségeket, modern gépesítési és automatizálási eszközöket, sokszorosítási berendezést, más felszereléseket és fuvarozási lehetőséget biztosítani. Szükség esetén a könyvtárak és könyvelosztó központok lakóházak földszintjén is kaphatnak helyiségeket. Az erre fordított költségeket abból a lakásépítési beruházási keretből esz- közölt levonásból kell fedezni, amelyet a kiskereskedelmi, köztisztviselési és lakossági közszolgáltatásokat ellátó üzemek építésére irányoztak elő.

31. §. Könyvtáros szakemberek

A könyvtári szakembereket megfelelő felső- és középfokú speciális oktatási intézményekben képezik.

A felső- és középfokú könyvtárosi végzettségű vagy egyéb megfelelő képzettségű személyek előjogot élveznek a könyvtári főhivatású állások betöltésénél.

Az állami és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények és szervezetek intézkedéseket tesznek a fenntartásukban működő könyvtárak személyi feltételeinek biztosítására,

a könyvtárosok továbbképzésére, segítséget nyújtanak a könyvtáraknak a káderek elhelyezéséhez és neveléséhez, gondoskodnak a könyvtárosok lakás- és életkörülményeinek javításáról, anyagi és erkölcsi ösztönzéséről.

VI. A könyvtárak nemzetközi kapcsolatai

32. §. A könyvtárak nemzetközi kapcsolatai

A kulturális csere kiszélesítése, a népek közötti kölcsönös megértés és együttműködés fejlesztése, a külföldi könyvtártudomány és könyvtári gyakorlat eredményeinek tanulmányozása, a szovjet könyvtárügy eredményeinek népszerűsítése érdekében a könyvtarak meghatározott rend szerint részt vesznek a megfelelő nemzetközi szervezetek tevékenységében és nemzetközi kapcsolatokat tartanak fenn a külföldi könyvtárakkal.

(A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Közlönye 12. sz. 173. p.)

(Ford. KENYÉRI Katalin)

* * *

ÚJ JOGSZABÁLY A KÖNYVTÁRÜGYRŐL

SEROV, V. V.

V. V. Serov, szovjet kulturális miniszterhelyettes *Novyj zakonatel'nyj akt o bibliotečnom dele (Sovetskoe bibliotekovedenie. 1984. 4. no. 3–24. p.)* c. elemzését KENYÉRI Katalin tömörítette

A Szovjetunió könyvtárügyének helyzetéről szóló 1984. évi szabályzat jelentőségét egy sorba lehet állítani olyan fontos párt- és kormánydokumentumokkal, mint az 1920-as lenini dekrétum Oroszország könyvtárügyének centralizálásáról, a SZU Központi Végrehajtó Bizottságának 1934-es határozata a könyvtárügyről, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1959-es és 1974-es könyvtárakról szóló határozatai. E fontos dokumentumok mindegyike új korszakot nyitott meg, meghatározta a könyvtári munka tartalmát és feladatait, a könyvtári hálózatok szervezetének elveit, állománygyarapításukat, az állami irányítás és a módszertani segítségnyújtás rendjét.

Az új dokumentum elfogadása egybeesett az 1974-es könyvtárakról hozott párt-határozat tízéves évfordulójával. A párthatározat végrehajtásának eredményei a könyv-

tárak tevékenysége iránt a párt és állami szervek, valamint társadalmi szervezetek részéről megnyilvánuló megnövekedett figyelemről tanúskodnak.

A könyvtárak kitartóan keresik és sikeresen alkalmazzák a politikai, kulturális, szakmai nevelés új formáit és módszereit, tökéletesítik a különböző olvasói csoportok differenciált kezelését, céltudatosan befolyásolják az olvasás jellegét és tartalmát.

A könyvtárak sokat tettek az ipari és mezőgazdasági termelési szakemberek és munkások információs szolgáltatásainak javításáért; néhány helyen területi információs bankot hoztak létre. Érdeklődést keltettek Litvániában a mezőgazdasági szakemberek és a könyvtárosok együttes köztársasági szemináriumai is.

Az 1974-es párthatározat egyik vitathatatlan vívmánya a kulturális és művészeti információs rendszer létrehozása, amelynek szervezetében a könyvtárak jelentős helyet foglalnak el.

A közművelődési könyvtári hálózatok centralizációja a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak szolgáltatásainak minőségi javulását eredményezte. 1983-tól célirányos könyvkiadás kezdődött a falusi könyvtárak számára a hiánypótlás és az irodalommal való tervszerűbb ellátás érdekében. Az utóbbi években létrehozott tárolókönyvtári rendszer 320 könyvtárat fog össze, amelyek a könyvek ezreit adták át állományukból.

Az elért eredmények mellett még nem kevés hiányosság maradt fenn. Nem minden könyvtár vesz részt az ideológiai harc problémáit érintő irodalompropagandában, és nem minden könyvtár reagál operatívan a nemzetközi élet fontosabb problémáira. A könyvállomány gyarapításának, hathatós kihasználásának és megőrzésének szervezésében is sok még az eldöntetlen kérdés. A Szovjetunió népi ellenőrzési bizottságának 1982. végén lefolytatott vizsgálata rámutatott, hogy az állami könyvtárak állományának mintegy negyven százalékát csak egy alkalommal vagy egyáltalán nem kölcsönzik ki Oroszországban, Kazahsztánban, Ukrajnában és Kirgíziában. A hiányosságok megszüntetésére eddig nagyon kevés intézkedés történt. A közművelődési könyvtári állomány kihasználatlansága arra is rámutat, hogy sok centralizált könyvtári rendszerben gyarapítanak az ajánlások figyelembevétele nélkül.

A könyvtárak nem mindig élnek jogaikkal (pl. a visszatérítéssel) olyan esetekben, ha például a könyvtári központok meg nem rendelt műveket, vagy a megrendelt műveket, de nagyobb példányszámban juttatják el a könyvtáraknak, az érintett könyvtárak nem küldik vissza azokat. A könyvtári állományok színvonalát ugyanakkor rontják a gyűjtőkörbe nem tartozó, ritkán használt kiadványok.

Az egységes könyvtári rendszer létrehozásával kapcsolatosan sok probléma igényel halaszthatatlan döntést. Megállapítható, hogy a könyvtárügy továbbfejlesztése azért visszafogott, mert a könyvtári szervezeti alapelvek nem bírnak kötelező jogi erővel.

Az új határozat elfogadásáig nem volt pontosan meghatározva, az olvasók felelőssége a társadalmi könyvgyűjtemények megőrzéséért, lassan haladtak a könyvtárak anyagi-technikai bázisainak megerősítésével, a könyvtártechnikai eljárások gépesítésével.

Az új dokumentum jelentősen eltér a meglevő szabályozástól és sok, elvileg is új szabályt tartalmaz. Megfogalmazását az tette lehetővé, hogy elméletileg tisztázódtak a könyvtárügy szervezetének alapelvei, a könyvtárak tipizálásával, az adminisztratív és módszertani irányítás rendszerével, a könyvállományok gyarapításával és megőrzésével kapcsolatos kérdések. A jogszabály háttéréül szolgáló problémák tudományos kidolgo-

zása a könyvtári építkezés lényeges átalakításának perspektíváját nyitotta meg. Ezzel együtt azonban még sokoldalú elemzéseket kell végezni, a tudományos következtetéseket pedig át kell ültetni a mindennapi gyakorlatba.

Most kapott először külön hangsúlyt az, hogy a szocializmus tökéletesítésének körülményei között a könyvtárak, mint a legtömegesebb ideológiai, kulturális és tudományos-tájékoztatói intézmények szerepe növekszik. „A könyvtárak – emeli ki az 1. paragrafus – arra hivatottak, hogy biztosítsák állományuk minél teljesebb és hatékonyabb igénybevételét a szovjet társadalom további gazdasági, társadalmi-politikai és szellemi fejlődése, valamint az állampolgároknak a fejlett szocializmus normái és elvei szellemében történő nevelése érdekében.”

Jogsabályi rögzítést nyert az ország könyvtárügyének össztársadalmi irányítása. Növekedett a tanácsok szerepe a területükön működő könyvtárak irányítása, koordinációja és felügyelete terén.

A Szovjetunió Kulturális Minisztériumára hárul az összes könyvtár módszertani irányítása, a könyvtárak munkájának koordinációja és tevékenységük tárcaközi felügyelete. A minisztériumok, hatóságok és társadalmi szervezetek kötelesek lesznek határozottabban irányítani az alájuk rendelt könyvtárakat. Rendezték az új könyvtárak nyilvántartásának kérdését a helyi tanácsok végrehajtó bizottságainál és meghatározták a statisztikai adatszolgáltatás egységes formáit is.

Megnövekedett a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma mellett működő állami tárcaközi könyvtári bizottság szerepe, amelyre a következő kötelezettségek hárulnak: a könyvtárügyet irányító minisztériumok és hatóságok munkájának koordinálása, a könyvtárügy alapvető fejlődési irányainak megvitatása, az ország könyvtártelepítési elveinek meghatározása. A bizottság határozatai ezután kötelezők lesznek a könyvtárral rendelkező minisztériumokra, állami bizottságokra és más szervezetekre.

Az új dokumentum jogi formában megerősíti a centralizáció elveit, azaz a könyvtárak egyesítését ágazati és tárcaközi centralizált rendszerekbe, ezeken belül a központi állománygyarapítást és feldolgozást, a különböző felügyeleti szerveknek alárendelt könyvtárak koordinációját és együttműködését.

A könyvtári állomány gyarapítása érdekében nagy jelentőségű a könyvtárak elővételi jogának biztosítása. A tárolókönyvtári rendszer jogi megerősítése lehetővé teszi a szakirodalmi állományok egyenletes elosztását az ország minden területére.

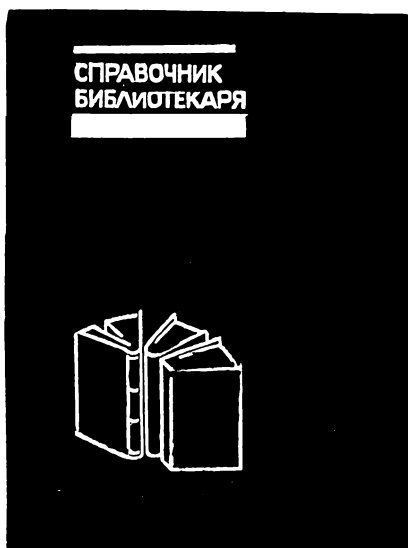
Szigorúbb szabályokat ír elő a Szabályzat azokkal az olvasókkal szemben, akik nem tartják be a könyvtárhasználati szabályokat és kárt okoznak a könyvtári állományban. Növekszik az anyagi és büntetőjogi felelősség mértéke a késedelmes visszahozatalt és a dokumentumok elvesztését illetően. A vissza nem adott vagy elvesztett könyvért az olvasótól most az eltűnt kiadvány értékének tízszeresét lehet követelni. A könyvtár dolgozói pedig felelősséggel tartoznak az állománynyilvántartási, őrzési és használati szabályok betartásáért.

Kijelölte az új dokumentum a módszertani segítségnyújtás rendszerének fejlesztését is. Megerősítette, hogy az Állami Lenin Könyvtár a vezető össz-szövetségi tudományos-módszertani központ és a tudományos-módszertani és tudományos-kutatómunka koordinációs központja. Kijelölte az egyes szakterületek központi könyvtárát és a műszaki könyvtárak tárcaközi központját.

Intézkedések sorát tartalmazza a jogszabály a könyvtárak helyiséggel, felszereléssel, technikai eszközökkel való ellátásának biztosítására. A könyvtári hálózatok fejlesztése mostantól szerepelni fog az állami tervekben és az illetékes minisztériumok, főhatóságok, központi társadalmi szervezetek terveiben is.

A könyvtárosi szakképesítéssel rendelkező személyek előjogot kapnak a megüresedett állások betöltésére.

A könyvtári szakemberekre és a könyvtárügyet irányító szervekre nagy és felelősségteljes munka vár a szabályzat reális megvalósítása érdekében. Mielőbb ki kell dolgozni a végrehajtási szabályokat, például az állományalakítási szabályzatot, új könyvtárhasználati szabályzatokat, a különböző típusú könyvtárak együttműködésének és koordinációjának elveit stb. A további szabályzatok kidolgozásában aktív szerepet kell játszani a vezető könyvtári-bibliográfiai intézeteknek, a legnagyobb könyvtáraknak, kulturális intézeteknek, amelyeknek nemcsak a tudományos előkészítésben, hanem az új megoldások széles körű propagálásában is részt kell venniük.

(*Spravočnik bibliotekarâ*) [sost. S.G. Antonova, G. A. Semenova] [izd. Gosudarstvennâ . . . biblioteka SSSR imeni V.I. Lenina. Moskva. Kniga, 1985. 302.p.]

A Szovjetunió Állami Lenin Könyvtára „*Spravočnik bibliotekarâ*” címmel gyakorlati kézikönyvet adott ki 1985-ben. A kötet tartalmazza az 1984-ben hatályba lépett szovjet könyvtári törvény szövegét, ismerteti a Szovjetunió könyvtári rendszerének felépítését, majd összefoglalja azokat az ismereteket és gyakorlati tudnivalókat, amelyek nélkül a könyvtáros nem boldogulhat (az egyes munkafolyamatok, módszertani munka, könyvtári munkaszervezés, személyzeti, képzési és munkaügyi kérdések, a könyvtárépítés és -gépésítés alapkérdései stb.). Hasonló jellegű

kézikönyv a szovjet könyvtári könyvkiadásban eddig még nem jelent meg. (R. Á.)

ÉPÜLETEK ÁTALAKÍTÁSA KÖNYVTÁRI CÉLRA

Nemzetközi építési szeminárium Budapesten és Békéscsabán
(1985. június 3–7.)

KISS JENŐ

Hogy hogyan változott a nemzetközi szakmai (építész és könyvtáros) közvélemény vélekedése a régi, vagy inkább meglévő épületek könyvtári célra való alkalmasságáról, arról az tudna igazából számot adni, aki részt vett mind a hat megelőző tanácskozáson (volt ilyen az alcímben említett szeminárium résztvevői között). Az idén Magyarországon – az *IFLA Könyvtárépítési és Berendezési Szekciója* és a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* által közösen – rendezett – sorrendben a hetedik – szemináriumon tulajdonképpen már nem volt vitatéma, hogy alkalmas-e, egy meglévő esetleg műemlék épület a könyvtári célú átalakításra, vagy még inkább leegyszerűsítve a kérdést: elfogadható-e a könyvtáros egy régi épületet?

A hatvanas és a hetvenes években a szakértők még arra esküdtek, hogy a könyvtár sajátos igényeinek csak új, erre a célra emelt épület képes megfelelni. Mi, magyarok ugyan akkor sem „tartottuk magunkat” mereven ehhez az elvhez (inkább kényszerűségből ugyan, mint szakmai megfontolásból), mostanra pedig világszerte változott a helyzet. Az *NSZK*-ban 1980 és 1982 között kétszáz 300 m²-nél nagyobb alapterületű könyvtári terv 20%-a vonatkozott új épületre, 30%-a átépítésre, 17%-a műemléki épület átalakítására és 25%-a más intézménnyel közös elhelyezésre. *Hollandiában* 1980-ban 33, 1981-ben 41, 1982-ben 44, 1984-ben pedig 52%-ot tett ki a zömében régi épületek átalakítása a könyvtári tervek között. Az *NDK*-ban az átalakítás hagyományosan igen elterjedt megoldás a könyvtárak elhelyezésére és az átalakítandó épületek 40–50%-a műemlék. *Spanyolországban* 1983-ban a Kulturális Minisztérium 20 jóváhagyott könyvtárépítési terve közül 5 esetben történeti értékű épület felújítását határozták el. Az *angliai* helyzetről nincs ugyan számszerű áttekintésünk, de a szemináriumon ismertetett példák ott is az adaptálás térhódítását bizonyítják. A *magunk gyakorlatát* mindnyájan ismerjük: pontos számbavétel nélkül is állíthatjuk, hogy a meglévő, gyakran műemlék épületek átalakítása a leggyakoribb útja a könyvtárak új otthonhoz juttatásának. Mindenütt az anyagi források beszűkülése és az értékes régi épületek megmentésének szándéka együttesen ösztönzi ezt a megoldást.

A szakma (mindkét érdekelt szakma) tehát nem vitatkozott, hanem a helyzetet tudomásulvéve kereste a legjobb megoldásokat. Illetve vitatkozni vitatkozott, de nem azon, hogy elfogadható-e egy régi épület könyvtári célra, hanem inkább azt mérlegelték, hogy milyen típusú épületek alakíthatók át könnyebben, milyen kritériumoknak feleljen meg egy felajánlott épület, milyen hatással van ez az irányzat a könyvtárépítésre. A szemléletváltozás történeti áttekintését leginkább *Papp István* és *Franz Kroller* adta.

A lényegében pozitív megközelítésen belül a nézetek skálája nagyon széles volt. Némelyek (pl. Klaus *Bock*) óvatosan szögezték le, hogy a régi épület önmagában „nem feltétlenül hátrány”, mások a gazdasági előnyökre tették a hangsúlyt, 25–30%-os megtakarítást is lehetségesnek tartottak (pl. Franz *Kroller*) az új épületekhez képest. *Papp István* akkor tartotta elfogadhatónak a felajánlott régi épületet, ha a mindenképpen kötetendő kompromisszumok egyenlege pozitív. Ugyancsak ő jelezte, hogy a régi épületek adaptálása hozzájárul a könyvtári modell (a „futballpálya-könyvtár”) megújításához. *Michael Dewe* ment talán a legmesszebbre: ő egyenesen gúnyosan beszélt a „cipődoboz-könyvtárról”, a modulszerkezetű könyvtár hátrányait összegezte. Nem véletlen, hogy ő idézi *Hugh Casson*-t: „Az az igazság, hogy a régi épületeket manapság gyakran nem annyira építészeti értékük miatt őrzik meg, mint inkább azért, mert félnek, hogy mi kerül a helyükbe”. Ez persze már az ellenkező véglet, hiszen ismerjük el, hogy az új épület is lehet alkalmas és szép. A tanácskozáson mindenki aki megszólalt, érintette e témát, így vagy úgy, de mindenképpen pozitív előjellel. Ez persze érthető kiindulási pont egy olyan tanácskozáson, amelyet e célból szervezett az illetékes nemzetközi szervezet.

Mikor *Francois Reiner* jelentkezési lapján tervezett előadása címeként azt olvastam, hogy „*Miként alakítsunk át egy vágóhidat könyvtárrá?*” meg voltam győződve, hogy a szervező bizottság a maró gúny céltáblája. (*Reiner* kollégánk egyébként valóban arról beszélt, hogy a párizsi La Villette vásárcsarnokot és benne a marhavágóhidat hogyan alakítják át többek között könyvtárrá is.) Az előadásokat, vitákat végighallgatva már nem csodálkozom semmin: miféle és hányféle épületből csináltak könyvtárat a világ különböző országaiban. De nem a példákat szeretném felsorolni. *Klaus Bock*, *J. Boot*, *Michael Dewe*, *Peter Günzel* – *Gerhard Schwarz*, *Harry Faulkner-Brown* és *Robert Jopp* véleménye alapján a legfontosabb elvek, amelyeket az átalakításra kijelölendő épületeknél figyelembe kell venni: jó helyen levő, tágas, nagy terekkel, nagy belmagassággal, erős födémmel rendelkező épület legyen. Nem baj, ha nem túlzottan védett régi műemlék, hiszen a kevésbé értékes épületet jobban át szabad alakítani. Hogy addig milyen célokat szolgált majdnem mindegy, de a felsorolt kritériumoknak leginkább a raktárak, csarnokok, üzemek, mozik, áruházak, irodaházak, parkolóházak, kastélyok, kolostorok, templomok, felelnek meg. Persze mindegyiknek megvan a maga sajátossága, a templomok például viszonylag kis alapterülettel rendelkeznek a légtérhez képest, vagy pl. az áruházak és az üzemeépületek könnyen átalakíthatók, de üzemeltetésük sokba kerül.

A szeminárium az adaptálással kapcsolatban felvetődő kérdéseket mindig két szempontból: az építés és a könyvtáros szempontjából tárgyalta, és nem minden esetben jutott szükségszerűen azonos nézetre. Így például az egyik legfontosabb kérdésben, az átalakítás kivitelezhetőségének vizsgálata tekintetében *Robert K. Jopp*, aki építész és könyvtáros az összes eddigi kísérletet az előzetes felmérés módszereinek kidolgozására sikertelennek minősítette és azt hangsúlyozta, hogy az átalakítás nem képleteken és számításokon, hanem az építészek és könyvtárosok fantáziáján és alkotóképességén múlik. Ezzel szemben *Harry Faulkner-Brown*, aki gyakorló építész és számos sikerült átalakítás tervezője volt, (egyébként a szeminárium talán legaktívabb résztvevője) az előzetes kivitelezhetőségi tanulmányokat szükségesnek és eredményesnek minősítette,

ismertette saját idevágó módszereit, valamint a gyakorlatban kialakított ezzel kapcsolatos „tízparancsolat”-át.

Hasonlóan kétoldalú megközelítés jellemezte az olyan kérdések vizsgálatát, mint az építészeti előírások és a műemlékvédelem szempontjainak összeegyeztetése (Robert K. Jopp), az új technika alkalmazásának problémái a régi épületekben (J. Boot, Peter Schweigler, F. Reiner.) a szolgáltatások szervezésének nehézségei, illetve sajátosságai az átalakított épületben működő könyvtárakban (Klaus Bock, Kiss Jenő) vagy a belső építészet sajátos problémái az átalakítás során (Wim Renes, B. Rook). A megközelítés kétoldalú volt, de nem az éles viták inkább az egymás szempontjainak kölcsönös figyelembe vétele jellemezte az eszmecseréket.

A tanácskozásnak helyszínt adó – ugyancsak átalakított épületben működő – Országos Széchényi Könyvtáron, az új épületbe költözött békéscsabai megyei és szegedi Somogyi Könyvtáron kívül a szeminárium résztvevői megtekinthették az Állatorvostudományi Egyetem és a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárát, valamint három csoportban, három különböző útvonalon Békés megye alábbi községi és városi könyvtárait: Nagyszénás, Pusztaföldvár, Tótkomlós, Mezőhegyes, Medgyesbodzás, Kétegyháza, Doboz, Békés, Mezőberény, Biharugra, Mezőgyán. Ezeknek többsége ugyancsak átalakított épületben működik. A szeminárium rendezésével a Magyar Könyvtárosok Egyesületének az is célja volt, hogy megmutassa a könyvtárépítésben elért eredményeinket. A felsorolt könyvtárakon kívül ezt szolgálta az a kiállítás is, amelyet az OSZK épületében rendezett a KMK azokról az átalakított könyvtárakról, ahova nem jutottak el a szeminárium résztvevői.

Az elismerő szavak mellett, amellyel vendégeink sehol sem fukarkodtak, kritikai észrevételeket is tettek. Így például, hogy a nemzeti könyvtárban kevesebb márvány és több gép hasznosabb lett volna, a Békés megyei közművelődési könyvtárakban nem oldották meg a mozgássérültek közlekedését, könyvtáraink nem eléggé kihasználtak, nem megfelelő a könyvtárak reklámozása, kicsik a tájékoztató táblák, feliratok, stb. stb. Noha jólestek az elismerő szavak, inkább a kritikai észrevételekre kell figyelniünk, hiszen az idegen szem jobban észreveszi az általunk már megszokott és „elfogadott” hibákat.

A szeminárium programjában megtervezett előadások mellett arra is volt lehetőség, hogy a résztvevők kiselőadásokban mutassák be saját gyakorlatukat, illetve ismertessenek esettanulmányokat. (Az összes elhangzott előadásról e beszámoló végén jegyzéket adunk). Az IFLA azt tervezi, hogy a tanácskozás anyagát egy kötetben közreadja. Bizonyára hasznos könyvvel gyarapítja ezáltal a könyvtárépítés szakirodalmát. A tanulmányok azonban ennek megjelenéséig is hozzáférhetők az OSZK–KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban, a FSZEK-ben és a Békés megyei könyvtárban (ez utóbbi a *Könyvtári Jegyzékek* c. periodikum 1985/2. sz.-ban tömörítvényeiket is közreadta.) Tanulmányozásuk nemcsak a leírt módszerek, elvek és következtetések miatt, hanem azért is igen hasznos minden könyvtárosnak, aki épületátalakítás előtt áll, mert szinte mindegyik közül leírást, alaprajzokat néhány épületátalakításról, a legkülönbözőbb típusú épületekről és a különböző országokból. Ily módon egy sor átalakított épületben működő angol, holland, NSZK-beli, spanyol könyvtár terve tanulmányozható és tanulságaik közvetlenül hasznosíthatók.

A témából következően a szemináriumra a szervezők egyaránt hívtak és vártak építészeket és könyvtárosokat. Ez a kettős érdekeltség érvényesült is a külföldi résztvevők összetételében (összesen 38 külföldi és 10 magyar résztvevője volt a rendezvénynek). Nem mondhatjuk el ugyanezt a hazaiakról. A résztvevők számát erősen korlátozta, hogy a szeminárium nyelve az angol volt. De ez sem magyarázhatja a hazai építész-társadalom érdektelenségét. Csak azok az építészek jelentek meg, akik a meglátogatott épületeket tervezték, de ők is megmaradtak saját munkájuk kommentálásánál, a tanácskozás szakmai vitáiban nem vettek részt. Pedig neves külföldi kollégákkal és könyvtáros szakemberekkel való találkozás számukra sem lett volna felesleges.

A szemináriumra beadott előadások jegyzéke a szerzők betűrendjében:

BOCK, Klaus (NSZK):

Problems of functioning and management. (*A működés és vezetés problémái*)

BOOT, J.: (Hollandia):

New technics in old buildings. (*Új technika régi épületekben*)

CSOMAY Zsófia–HEGEDŰS Péter–KERECSENYI Zsuzsa (Mo):

County Library, Békéscsaba. Architectural description. (*Megyei Könyvtár, Békéscsaba. Építészeti leírás*)

DEWE, Michael (Anglia):

Flexibility and open plan versus narrow spaces, immovable walls, fixed structure. (*Flexibilitás és nyitott térszerkezet egyfelől, szűk terek, mozdíthatatlan falak és merev szerkezet másfelől.*)

FAULKNER–BROWN, Harry (Anglia):

Feasibility studies before adaptation. (*Kivitelezhetőségi vizsgálatok az átalakítást megelőzően.*)

FEJES Mária (Mo.):

Protection, utilization our monument buildings. (*A műemlék épületeink védelme és hasznosítása*)

GÜNNEL, Peter (NDK): – SCHWARZ, Gerhard (NDK):

Adaptationsfragen im Bibliotheksbau der DDR. (*Az átalakítás problémái az NDK könyvtáráépítésében.*)

JOPP, Robert K. (NSZK):

Regulations and guidelines and the adaptation of existing buildings to library use. (*Építési előírások, és az épületek könyvtári célra történő adaptálása.*)

KISS Jenő (Mo.):

Problems of functioning and management. (*A működés és igazgatás problémái átalakított épületekben.*)

KROLLER, F. (Ausztria):

Libraries facing accommodation in old buildings adapted to library purposes. (*Átalakított régi épületekben elhelyezett könyvtárak.*)

LYLLOFF, Elisabeth – PLOVGAARD, Sven (Dánia):

Library buildings 1984 – a new Danish guide to the planning of premises for public libraries. (*Könyvtáráépületek 1984 – új dán útmutató a közművelődési könyvtárak tervezéséhez.*)

NWAFOR, B. U. (Nigéria):

Adaptation of buildings to university library use: a view from the Third World. (*Épületek átalakítása egyetemi könyvtár számára; a harmadik világ szempontjai.*)

PAPP István (Mo):

Can a librarian accept an old building? (*Elfogadhat-e a könyvtáros egy régi épületet?*)

POMSÁR János (Mo.) – PÉTERFIA Borbála (Mo.):

Somogyi Library, Szeged. Architectural descripton. (*Somogyi könyvtár, Szeged. Építészeti leírás.*)

REINER, Francois (Franciaország):

New media in old buildings. (*Új mediák a régi épületben.*)

RENES, Wim (Hollandia) – ROOK, L. B. (Hollandia):

Furnishing and decoration of adapted buildings. (*Átalakított épületek berendezése.*)

SCHWEIGLER, Peter (NSZK):

New technics in old buildings. (*Új technika régi épületekben.*)

WELLISCH, Hans H. (USA):

Teaching library planning to library students. (*A könyvtár tervezés tanítása könyvtárszakos hallgatóknak.*)

ZHU Cheng-gong (Kína):

User's needs: The principal basis for designing buildings of college's or university's library. (*A használói igények, mint a főiskolai, illetve egyetemi könyvtáráépületek tervezésének fő alapja.*)

The conversion of five buildings into public libraries. (*Öt épület átalakítása közművelődési könyvtárrá*) (Spanyolország)

A továbbiakban két előadás tömörítvényét közöljük. Válogatásunk szempontja az volt, hogy a magyar könyvtárosok által kevésbé ismert két ország (Kína és Nigéria) szakembereinek véleményét tegyük publikussá. A konferencia egyéb előadásainak szövegét a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 1985. 10. száma publikálja. (A szerk.)

A FELHASZNÁLÓK IGÉNYEI MINT A FŐISKOLAI ÉS EGYETEMI KÖNYVTÁR-ÉPÜLETEK TERVEZÉSÉNEK ELSŐDLEGES MEGHATÁROZÓI

Zhu Cheng-gong: *User's needs – the principal basis for designing buildings of college's or university's library* c. előadását ORBÁN Éva tömörítette

Kínában a felsőoktatási könyvtárak gyors ütemben fejlődtek 1978 óta: 560 ezer négyzetméterrel nőtt 105 főiskolai és egyetemi könyvtár alapterülete. Ez az 1956-os állapothoz képest 240%-os, az 1980-as adatokhoz mérten pedig 42,4%-os bővülést jelent. A könyvtárak összes alapterülete jelenleg – a közeljövőben megvalósítandó terveket is figyelembe véve – 1 250 000 négyzetméter. A fejlődés olyan gyors és nagymérvű, hogy az új épületek tervezésében és a meglévők korszerűsítésében felhasználható tapasztalatokat külön vizsgálat keretében gyűjtötték össze. A szerző harminc, az utóbbi hét évben épült felsőoktatási könyvtárat vizsgált meg, s arra az eredményre jutott, hogy e könyvtárak elhelyezési körülményei csaknem kielégítőek.

A vizsgált könyvtárak működési feltételei – elsősorban az alapterület megnövekedésével – nagy mértékben javultak. Nagyobb gondot fordítottak az épület flexibilitására, és arra, hogy a felhasználói igényekhez jobban alkalmazkodjék a könyvtár elrendezése. A nyilvános szolgálat tereit például több övezetre osztották: hallgatói, tanári, szabadpolcos stb. olvasótermet alakítottak ki az igényeket követve. A tervezéskor igyekeztek figyelembe venni a szolgáltatások bővülését és a munkaszervezés új igényeit is. Általában szoros együttműködés alakult ki az építészek és a könyvtárosok között, és modern, a külföldi tapasztalatokat követő, sajátos arculatú épületeket hoztak létre, amelyek eltérnek a hagyományos kínai modelltől.

Az eredmények ellenére sok könyvtár panaszodik arra, hogy a megnyitás után kerülnek felszínre különböző funkcionális hibák. Az épület elsősorban a kölcsönzésre alkalmas; kevés az olvasóterem, így a hallgatók nemigen dolgozhatnak a könyvtárban. Kevés a szabadpolcos tér. Alig van vagy egyáltalán nincs megoldva az információszolgáltatás, a technikai szolgáltatások sora stb. Jóformán kizárólag nyomtatott dokumentumokat – könyveket, folyóiratokat – gyűjtenek. Az olvasótermek kialakítása formálisan, a könyvek típusa, a folyóiratok nyelve vagy a használói csoportok szerint történik, ahelyett, hogy a szakterületi felosztást követné. Ennek megfelelően a szervezet is hagyományos: kölcsönző részlegre, folyóirat és referenz részlegre, szerzeményezési és katalogizáló részlegre, valamint az igazgatásra oszlik a legtöbb könyvtárban. A könyvtárak többségében az épület tereit funkciókhoz kötve alakították ki.

Ugyanakkor a régi könyvtárápületeknek is vannak olyan előnyei, amelyeket nem szabad számításán kívül hagyni: kihasználják a természetes fény és szellőzés lehetőségét, a teljes légkondicionálás és mesterséges világítás helyett; igyekeznek elválasztani a hangos

és csendes tereket, a könyvek (és más dokumentumok), illetve az olvasók útját; az olvasóterem és a raktárak között horizontális szállítási kapcsolatot nyújtanak. E banálisnak tűnő tapasztalatok összegzése Kína jelenlegi fejlettségi szintje miatt nem közömbös, és arra figyelmeztet, hogy a hagyományos szolgáltatási és szervezési modellekkel többé nem elégíthetők ki a használók igényei.

Összefoglalva megállapítható, hogy az új könyvtárakban a megnyitás után jelentkező gondok nagy része két okra vezethető vissza: először is nem vizsgálták meg a – megváltozott – használói igényeket, és nem vették számításba a könyvtári szolgáltatások fejlesztésének igényeit, vagyis a tervezés nem volt körültekintő és megalapozott; másodsorban hiányzott a könyvtárosok és az építészek szoros együttműködése.

Nyilvánvaló, hogy a hagyományos szolgáltatások és vezetési módszerek már nem kielégítőek; a kérdés csak az, mit jelent a modernizálás? A fejlesztésnek három irányban kell haladnia: 1. az anyagi feltételek és a technika, 2. a vezetés és a szervezés. 3. a szolgáltatások modernizálása.

Az anyagi feltételek és a technika megújításához tartoznak a teljes légkondicionálás és mesterséges világítási rendszer kiépítésének, valamint a modern technológia és berendezés alkalmazásának kérdései. A légkondicionálás különösen a dél-kínai könyvtárakban fontos az állomány védelme szempontjából. Természetesen a modern berendezések és eszközök (számítógépek stb.) elhelyezéséről is dönteni kell az épület tervezésekor, de egyelőre mégsem ez a legfontosabb tényező a felsőoktatási könyvtárak tervezésekor, és a vezetési-szervezési módszerek megújítása is csak másodlagos. A legfontosabb szempont a szolgáltatások korszerűsítése, ami azonban az imént említett két másik terület fejlesztését is maga után vonja. A könyvtárak tervezésekor tehát a szolgáltatások alapvető szempontjait kell szem előtt tartani. A fejlettebb országok tapasztalatai közül is elsősorban a használói igények szerinti tervezést kell figyelembe venni.

A kínai felsőoktatási könyvtáraknak az oktatás és a kutatás dokumentumokkal való ellátásának hagyományos feladatán belül új szolgáltatásokat is vállalniuk kell. Ezek megállapításához pedig fel kell mérni a használók igényeit és szokásait, ezek szabályszerűségeit, tendenciáit. A Tsinghua Egyetemen szerzett tapasztalatai alapján megállapítja a szerző, hogy a használói igények egyre nőnek és differenciálódnak. Az egyetemi hallgatók mellett egyre több a doktori vagy magasabb tudományos fokozat megszerzésére készülők száma, akik a hallgatókétól eltérő igényekkel jelentkeznek. Számukra nem az alapművek nagy példányszámú beszerzéséről, hanem magasabb szintű és a határterületeket is felölelő állományról kell gondoskodni. A hallgatókkal ellentétben ez az új felhasználói csoport hosszú időt tölt el a könyvtárban, és a dokumentumokon kívül különféle információs és technikai szolgáltatásokra is igényt tart. A gazdasági fejlesztés és a „négy modernizáció” nyomán a tanárok igényeinek skálája is bővült, és függően attól, hogy elsősorban oktatási vagy kutatási feladatokkal foglalkoznak, más-más követelményeket támasztanak a könyvtárral szemben. Egyre nagyobb mértékben igénylik a külföldi szakirodalmat, illetve a szakosított olvasótermek kialakítását. Nem elhanyagolható az az általános, bár főként a hallgatókra jellemző igény sem, hogy a könyvtár segítségével fejlesszék általános műveltségüket. Mind az oktatók, mind a diákok ragaszkodnak a szabadpolcos használati módhoz.

A fenti példák is jól szemléltetik az utóbbi években végzett változásokat. Az igények további módosulása várható az oktatási rendszer fejlesztésétől, amely az előadások mennyiségének csökkenését, az önálló tanulásra szánt idő növekedését, az individualizált oktatási módszerek bevezetését, az egésznapos könyvtári nyitvatartás megvalósítását (jelenleg naponta két hosszabb szünetet tart a könyvtár) stb. eredményezheti. Ilyen körülmények között a használói igények változásának alapos ismeretére és az épület rugalmasságának növelésére van szükség. Ezzel kapcsolatban pedig a következő feladatokat kell teljesíteni:

1. a felhasználói igények alakulásának rövidebb és hosszabb távra szóló felmérése;
2. a különböző használói csoportok különböző szolgáltatásokkal és olvasótermekkel való aktív és differenciált kiszolgálása;
3. a könyvtárépületek flexibilitásának megvalósítása annak érdekében, hogy a használat növekedését a legkevesebb zavarral tudják követni (a raktári és az olvasói terek kölcsönösen átalakíthatók legyenek, az olvasótermek mérete és berendezése rugalmasan változtatható legyen).

A könyvtárépületek tervezésének kulcsa a használói igények ismerete. Ezen alapul a könyvtáros felelőssége az épület funkcionalitásáért. A tervezés folyamatában ezért elengedhetetlenül szükséges a könyvtáros és az építész együttműködése.

* * *

HOGYAN ALAKÍTANAK ÁT ÉPÜLETEKET EGYETEMI KÖNYVTÁRAK SZÁMÁRA A HARMADIK VILÁGBAN

NWAFOR, B. U.: *Adaptation of buildings to university library use: a view from the third world.* c. előadását HEGYKÖZI Ilona tömörítette.

A nemrégiben kezdődött gazdasági recesszióig Nigériában nagy becsben álltak az építészek, sok új létesítmény épült. A nigériai gyakorlat, úgy érzem, jól példázza a fejlődő országok helyzetét.

A fejlett és a fejlődő országokban lényegesen eltérő a könyvtári célú átalakítás háttere. A fejlett országokban az építési igényeket már jórészt kielégítették, s a régi épületek is viszonylag korszerűek. A fejlődő országok viszont csak most kezdik megfogalmazni építési igényeiket, s a legtöbb meglévő épület alkalmatlan az átalakításra. Elmondhatjuk, hogy az iparilag fejlett országokban az átalakítás többnyire átgondolt, hosszú távú fejlesztési terv eredményeként valósul meg, és tartós, nem pedig átmeneti célt szolgál. Az esetek túlnyomó részében ennek ellenkezője jellemző a fejlődő országokra.

Mindebből talán az következne, hogy az állandó könyvtárépület kezdetben való felépítésének alternatívájaként az átalakítás inkább a fejlett országokban merül fel, mint a harmadik világban. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a fejlődő országok összes egyetemi könyvtára könyvtári célra tervezett épületben kezdte tevékenységét, vagy hogy a könyvtárak nem kényszerültek átalakított épületeket elfogadni. Nigéria kb. 23 egyetemi könyvtára közül egy sem kezdte működését állandó épületben, valamint egyiknek sem (különösen a régebbieknek) lett végleges otthona a számára átalakított épület.

Tény azonban, hogy az átalakítás előkészítése jelentősen eltér a fejlett és a fejlődő országokban, voltaképpen azért, mert mások a célok.

Vizsgáljuk meg részletesebben a fejlődő országok helyzetét! Egy nigériai mondás szerint, ha ki akarjuk deríteni egy gyilkosság körülményeit, akkor legjobb először a kovácshoz fordulni (tudniillik ő készítette a tett elkövetéséhez szükséges fegyvert). Az átalakítások okait a kapkodva készülő országos fejlesztési tervekben kell keresni. Még az is előfordul, hogy egy tollvonással egyetemet alapítanak, a szükséges infrastruktúra teljes hiányában! Az intézmények tehát ideiglenes helyen kezdik meg működésüket és sok-sok idő elteltével kerülnek végleges telephelyükre.

Leggyakrabban iskolákat, lakóépületeket, sőt repülőtéri épületeket és kaszárnyákat alakítanak át könyvtárrá. Ha átalakítható épület nem áll rendelkezésre, hamarjában felhúznak egy átmeneti épületet, amely a végleges helyre költözésig fogadja be a könyvtárat. A gazdasági bizonytalanságok miatt azonban senki sem tudja megjósolni, meddig tart az átmeneti elhelyezés. Könyvtárépületeinket így inkább „tartósan átmenetinek”, mint átmenetinek nevezhetjük.

Az átalakított iskolaépületekben a külső falak gyakran csak félmagasak, a válaszfalak pedig nem mobilisak. Gyakran nincs az épületben villany és víz, sok kívánni valót hagy maga után a mennyezet és a padlózat. – A lakóházak átalakításánál a sok kis helyiség válaszfalait le kell bontani. – Az áruházak és a kaszárnyák néha könnyen átalakíthatók; máskor viszont speciális adottságok akadályozzák az átalakítást.

A gyakorlatban az átalakítás előrehaladásával párhuzamosan már tervezik a végleges könyvtárépületet is. Az átalakítás ideiglenessége miatt minél kevesebb változtatásra törekszenek: a megfelelő szellőzés biztosítása; a páratartalom normalizálása; a természetes fény hasznosítása; védelem a por, a rovarok, az eső ellen; az állomány biztonságos elhelyezése; megfelelő belső utak létesítése; a falak és a födémegek megerősítése, hogy elbírják a könyvraktár súlyát, illetve ellenálljanak a természeti viszontagságoknak.

A rendelkezésre álló anyagi eszközöktől függően prioritásokat állapítanak meg. Ha az átalakítást megelőzően ismert az épület későbbi rendeltetése, az segít eldönteni, hogy milyen mérvű legyen az átalakítás. Legtöbbször ez az információ sajnos nem áll rendelkezésre. Egyes mozdítható elemeket (polcokat, olvasói asztalokat, légkondicionáló berendezéseket stb.) igyekeznek azért úgy kiválasztani, hogy azokat később az állandó épületben is lehessen használni.

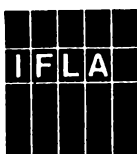
Az igazat megvallva: bármilyen jól sikerül az átalakítás, egy ilyen épület sohasem funkcionálhat olyan jól, mint amelyet könyvtári célra terveztek. Az átalakításból eredő kényelmetlenségek különösen előnytelenek nálunk, mert szeretnénk az embereket a könyvtár használatára buzdítani, s ebben a vonzó épület is szerepet játszik, akár átmeneti, akár állandó. Lehetőleg el kell kerülni, hogy olyasmire kerüljön sor, mint amit a josi egyetemi könyvtár 1979–80-as jelentése tartalmaz:

„Mivel reménykedtünk abban, hogy az ígért állandó épületet nemsokára megkapjuk, vállaltuk, hogy a szembetűnő hiányosságok ellenére beérjük az ideiglenes elhelyezéssel. A helyzet ma már kezd elviselhetetlenné válni. Az újabb és újabb állványok felszerelése miatt csökken az olvasók és a személyzet számára rendelkezésre álló tér. A tő sok helyen beázik, a lyukacsos külső falak beeresztik a port és a zajt. Emellett a

rozoga régi bútor miatt igen nyomasztó a könyvtár hangulata, s ez elriasztja a használókat.”

Tanulságos közelebről is szemügyre venni a josi egyetemi könyvtár tapasztalatait. A josi egyetem 1971-ben, az ország első, Ibadanban működő egyetemének részeként létesült, négy év múlva lett önálló. Jelenleg 5000 hallgatója van. Első otthona egy áruháza épülete volt, 1973-ban a város külterületén kapott egy másik épületet is. A könyvtár tíz hónappal az egyetem alapítása után létesült. Az évek során négy alkalommal alakították át (falakat húztak fel és bontottak le, újra kifestették az épületet, irodákat és kutatófülkéket alakítottak ki, mellékhelyiségeket létesítettek, korszerűsítették a világítást, padlócsempét raktak fel, mennyezeti ventilátorokat és légkondicionáló berendezéseket alkalmaztak. 1978-ban építettek egy korszerű fiókkönyvtárat, amelyet kétszeri bővítés után 1984-ben az egyetem központi könyvtárává nyilvánítottak. A régi épületben csak az orvostudományi gyűjtemény és a kötészet maradt. 1981-ben megkezdődött egy új, 16 400 m²-es korszerű könyvtár építése (négyzetes, légkondicionált épület, amely félmillió kötetet és 2000 olvasót tud befogadni). A külső falak felhúzója után azonban egy éve – pénz hiányában – az építkezés leállt.

A nigériai tapasztalatok azt mutatják, hogy a harmadik világ országai főként a gyenge nemzetgazdaság és a tervszerűtlenség miatt kényszerülnek régi épületeket könyvtárrá átalakítani. Az átalakítás sikerességét rontja az, hogy a könyvtárosok számára nem hozzáférhető a tervezéshez szükséges legfontosabb információk (pl. az ideiglenes elhelyezés valószínű tartama, az épület későbbi sorsa). Ebből, amellett, hogy a ráfordított jelentős pénz, energia és idő kárba vész, a használók és a könyvtárosok számára sok kényelmetlenség és bosszúság adódik. Az adott viszonyok között nemigen lehet az átalakításkor ésszerűsége törekedni, a vezérlő szempontnak továbbra is a hasznosságnak kell lennie.

International Federation
of Library Associations and Institutions
Fédération Internationale des
Associations de Bibliothécaires et des Bibliothèques
Internationaler Verband
der bibliothekarischen Vereine und Institutionen
Международная Федерация
Библиотечных Ассоциаций и Учреждений

Association of the
Hungarian Librarians
Association des
Bibliothécaires Hongrois
Общество венгерских
библиотекарей
Verein der
Ungarischen Bibliothekare

ADAPTATION OF BUILDINGS
TO LIBRARY USE

7th Seminar on Library Building

organized by the
Section on Library Buildings
and Equipment

jointly with the
Association of Hungarian Librarians

June 3-7, 1985
Budapest - Békéscsaba
Hungary

INFORMÁCIÓ A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK SZOLGÁLATÁBAN A MISZON harmadik tudományos konferenciájáról (Budapest, 1985. május 23–25.)

BÍRÓ JÚLIA

A szocialista országok nemzetközi együttműködésén alapuló Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer (MISZON) működéséhez tartozik, hogy immár tíz éve a rendszeres tanácsuléseken kívül tudományos konferenciák szervezését is vállalja. Az első tudományos tanácskozás székhelye 1978-ban Várna volt, a következőnek 1982-ben Tallinn adott otthont. 1985-ben az MTA könyvtára szervezésében Budapest volt a házigazda mind a 10. tanácsülés, mind a harmadik tudományos eszmecsere számára.

Mint a konferencia választott témájának címe: „A tudományos információ szerepe a társadalomtudományok társadalmi, gazdasági és ideológiai funkcióinak megvalósításában” is mutatja a tagországok szakemberei – Bulgária, Magyarország, Vietnám, NDK, Mongólia, Lengyelország, Szovjetunió, Csehszlovákia főleg akadémiai és más társadalomtudományi információval foglalkozó intézeteiből – igen komplex témát elemeztek, s cseréltek véleményt a legfontosabbnak ítélt elvi és módszertani kérdésekben.*

A tudományos tanácskozás tartalmilag a következő fő témák köré csoportosult:

1. Az információ növekvő jelentősége a szocialista társadalomban;
2. A társadalomtudományi információ szerepe korunk ideológiai harcában;
3. A társadalomtudományi információ helye a társadalomtudományok ideológiai funkciójának megvalósításában;
4. A MISZON szerepe a társadalomtudományi információ fejlesztésében a szocialista országokban;
5. Analitikai-szintetikai információk felhasználása a tudományos, a politika és a gazdasági döntések előkészítésében. (A MISZON és tagországi információs kiadványaiból helyi kiállítás adott ízelítőt.)
6. A társadalomtudományi információ automatizálása a MISZON és tagországi nemzeti információs rendszerének kompatibilitása. (Ennek illusztrálására online bemutatóra is sor került.)

A társadalomtudományok hármass funkciórendszerében – a tudatformálás, a valóságfeltárás és döntéselőkészítés – kiemelkedő jelentősége van az információnak – hangsúlyozta bevezető előadásában *Rózsa György*. Tulajdonképpen e funkciók mind jobb

* A háromnapos konferencia plenáris ülésein 31 előadás és hozzászólás hangzott el. Jelen ismeretetés nem vállalkozhat teljeskörű bemutatásukra. Felmentést ad ez alól az is, hogy a tudományos tanácskozás anyagait az MTAK közös kötetben megjelenteti orosz nyelven, angol rezümével ellátva.

betöltését szolgálja a társadalomtudományi szakinformatika, amely problémaérzékenységéből, jellegéből adódóan a többi tudományágtól eltérő információs technológiát igényel. Megállapította, hogy a MISZON, mint multidiszciplináris bibliográfiai adatbázis még nem használta ki azokat a lehetőségeket, amelyek egy hatékony információs szolgáltatástól várhatók. Súlyos akadályozó tényező egyebek mellett a primer dokumentum-ellátás, valamint a műszaki és hírközlő berendezések hiánya. Más oldalról viszont arra is felhívta a figyelmet, hogy az információtovábbítás mind korszerűbb eszközei a jelenleginél intenzívebb reagálást is követelnek. Ennek szolgálatába kellene állítani – az általa indítványozott – további módszertani tapasztalatcseréket.

A társadalomtudományi információ fejlesztésében *Ligeti* Lajos akadémikus – aki a tudományos tanácskozást mint az MTA Könyvtári Bizottság elnöke nyitotta meg – megkülönböztetett jelentőséget tulajdonított a nemzetközi kapcsolatoknak, s hangsúlyozta, hogy a magyar fél ennek szellemében törekszik a tagországokkal való mind sokoldalúbb és hatékonyabb, a kor követelményeinek mindjobban megfelelő együttműködés gazdagítására.

Krause, M. (NDK) a társadalmi-gazdasági és technikai-technológiai szempontok számbavételére és az információs technológia társadalmi hatásainak vizsgálatára hívta fel a figyelmet. Az NDK társadalomtudományi információjának fejlődését vázolta ismertette a 80-as évektől funkcionáló „*Társadalomtudományi információs és dokumentációs tanács*” fő feladatait. Ezek:

- a társadalomtudományi információ és dokumentáció tudományos alapú kutatásának tervezése,
- a nemzetközi szervezetekben való részvétel koordinálása a társadalomtudományi információ területén (többek között a MISZON rendszerben).

A második problémakör elemző előadását *Igrickij*, J. I. (SZU) tartotta meg.

Az ideológiai harc különböző megnyilvánulásait, a 70-es–80-as évek antikommunista kampányait vizsgálva, az ellenpropagandát közvetlenül segítő operatív információ szerepét tisztázta. Az ellenpropaganda három szintjén, stratégiai-taktikai-operatív az utóbbi kettő hatékonyságát és a tudományos információs tevékenység hatékonysága közötti szoros kapcsolatot mutatta be bőséges példákkal. Megállapította egyebek között, hogy az időbeni operativitásnak az információ előkészítési szakaszában kell érvényesülnie, felgyorsítva ezáltal a döntéshozatal folyamatát. Az operatív ellenpropagandát szolgáló tudományos információ külön „dossziét” igényel. Célszerűnek tartotta ilyen dossziék készítését és cseréjét, vagy ezzel kapcsolatos tapasztalatcserét a szocialista országok tudományos információs intézetei között. Nem utolsósorban felhívta a figyelmet az információs anyagválogatás jobb szelekciójára; fel kell használni a különböző irányzatokat képviselő nem marxista ideológusok kritikáit is. Szerinte a MISZON a propaganda fejlesztése érdekében rendszeresen megjelenő közös kiadványokat készíthetne, továbbá az ideológiai harc információellátását segítő adatbank létrehozását is javasolta.

Sach, J. (Lengyelország) a társadalomtudomány ideológiai funkcióinak megvalósulását elemezve összevetette a MISZON és a tőkés országok információs szolgálatának szerepét. Utalt arra, hogy a nemzetközi helyzet támasztotta követelményekkel, a szocialista országok társadalomtudományi ideológiai feladatainak erősítésével egy, a rendszer-

tanács tagjai által publikált MISZON kötet foglalkozik. Az információ a tudományos kutatásnak nemcsak segédeszköze, hanem alkotó része is. Vitára invitáló kérdésként felvetette, hogy a referálás mellett az analitikus-szintetikus információszolgáltatás egyre elterjedtebbé válik, vajon melyik információtípus a leghatékonyabb?

A *harmadik témakör* részletes áttekintését adta *Gabrovska, Z. és Zaharov, V.* (Bulgária) közös előadása, amely lényege, hogy az információs szervek szolgáltatata operatív, aktuális, pontos és társadalmilag jelentős információ nagyban hozzájárul a társadalomtudományok ideológiai funkcióinak hatékony és minőségileg magas színvonalú működéséhez. Kifejtették, hogy a MISZON fejlesztésében nagyobb hangsúlyt kell kapnia a *minőségi követelményeknek*, hogy valóban az aktuális témákra koncentráljanak a közös kiadványok, kerüljenek előtérbe a hasznosítható tapasztalatok és hívják fel a figyelmet a társadalomtudományi kutatások „fehér foltjaira”. A teljességét növelhetné a nem marxista és antikommunista irodalom szélesebb körű bemutatásával is. Az információ *operativitását* is minden lehetséges módon növelni kell, különben nem hat az információ a társadalomtudományi kutatások fejlődésére, csak utánuk kullog, felesleges munka szükségtelen termékeként. Egyik módjának az információs kiadványok megjelentetési ciklusának gyorsítását látja. A társadalomtudományi információ megoldatlan feladatai a felhasználói igényvizsgálatok azon módszereinek az érvényesítése, amelyek lehetővé tennék az információ pontosabb differenciálását. A tájékoztatást végző szakemberek képzettségét tudományterületi szakmai és informatikai irányban kell növelni.

A *negyedik témakör* fő előadását *Vinogradov, V. A.* akadémikus, az INION igazgatója tartotta. Elmondta, hogy a MISZON széles körű kiadványtevékenysége és az automatizált szolgáltatás a következő komplex feladatok megoldásához hivatott segítséget nyújtani:

- a társadalomtudományi kutatások információellátásához,
- a társadalomtudományok fejlődésének általános színvonala növeléséhez és az oktatáshoz,
- a létező szocializmus propagandájához, és az ideológiai harchoz.

A jelen ötéves terv 30 közös referáló és analitikus-szintetikus kötet kiadását irányozza elő. A kiadványoknak a teljességre kell törekedniük, vagyis a tudományos információnak a társadalomtudományok teljes spektrumát át kell fognia.

A sokoldalú együttműködés eredményeként létrehozott információellátásnak például a KGST komplex programjaira (28 program) is ki kell terjednie, szolgálva a tudományos-műszaki haladást, valamint a tudomány és a termelés kapcsolatát. De feladata a szocialista életmód – a kultúra, ifjúság, stb. problémáinak – új érdekeinek és értékeinek bemutatása is.

Az ideológiai harc terén a kritikát elméleti és propaganda szinten egyaránt elő kell segítenie. Rámutatott a propaganda és ellenpropaganda szoros kapcsolatára. Itt a MISZON és tagországai kettős információs feladatot oldanak meg: egyrészt szintetizálják, és akkumulálják a marxista-leninista gondolatok továbbfejlesztését, másrészt követik és elemzik a nem marxista vagy antimarxista irodalom termékeit.

Felhívta a figyelmet a társadalomtudományi információ komplex jellegére. A komplexitás megmutatkozik egy tudományterület vagy egy ország, régió problémáinak komp-

lex vizsgálatában. Utalt arra, hogy a társadalomtudományi információ és a MISZON hatékonysági problémáival a MISZON 2. tallinni tudományos konferenciája részletesen foglalkozott. Szóvá tette, hogy az automatizálás, a MISZON AIR (Automatizált Információs Rendszer) fejlődésének üteme elmarad a kívánatostól.

Az ötödik témakör sokoldalú megvitatását kiváltó bevezető előadását *Földi Tamás* tartotta „Az információelemzés és a tudományos tájékoztatás fejlődésének mai szakasza” címmel. (A szerzőnek az itt elhangzott előadása alapján írt cikke lapunk 1985. 6. sz. 575–582. p. jelent meg, ezért ennek ismertetésétől eltekintünk. A szerk.)

A tudományos információellátás tapasztalatairól számolt be *Ehmke, G.* (NDK). Az analitikus-szintetikus információellátás feladataival kapcsolatban megállapította:

- összhangba kell hozni a központilag meghatározott feladatokkal, mivel a felhasználók intézményei, szervezetei is ezt teszik,
- az információszolgáltatás a felhasználói rétegeknek sajátosságától, társadalmi pozíciójától függően lehet a döntéselőkészítés, a folyamatirányítás és az ideológiai harc eszköze is.

Tapasztalata szerint a vezetői információellátást leginkább az analitikus-szintetikus speciális információs kötetek szolgálják. Referáló köteteket jelentetnek meg a külföldi felsőoktatási rendszerekről, de számítógéppel előállított referáló kiadvánnyal is próbálkoztak a mérnökképzés témakörében. Az információs szervek, központok minél pontosabban ismerik a kutatási eredményeket, a terveket, a vezetési munkastílust, annál célirányosabb és hatékonyabb az analitikus-szintetikus információs szolgáltatásuk. A szolgáltatott információ minőségi kritériumai: tartalmi és időbeni megfeleltetés, a vezetés igényeinek megfelelően kellően specifikus, tömör. Meghatározó tényező az információforrások minősége, pontossága, megbízhatósága. A minőséget befolyásoló mutatókkal – mint a társadalomtudományi információ eredményességét meghatározó egyik fontos tényezővel – *Lenart, J.* (Lengyelország) foglalkozott. A tudományos információ korszerű rendszere olyan szervezési megoldásokat, logikai eszközöket, információfeldolgozási technológiát és technikai eszközöket alkalmaz, melyek növelik az információs folyamatok jobb minőségét. Ezt szolgálják többek között a nemzetközi és országos szabványok. Különböző módszerekkel mérhető egy információs rendszer szervezettségi foka.

Az eredményesség ugyancsak fontos tényezője a felhasználói oldal. Rámutatott a felhasználói teaurusz és az adott információ fogalmi teaurusza közötti összefüggésre. Optimális esetben a befogadott információnak ún. újdonságértéke van, mely további alkotómunkára ösztönöz.

Az információs igények, s a felhasználók differenciálásával egyidejűleg kell végbe-mennie az információszolgáltatás tartalmi és formai differenciálódásának. Az eredményes-séget növeli az információszolgáltatás és azok felhasználóinak objektív és szubjektív jellegű szükségleteinek megfeleltetése. Az eredményesség nem utolsósorban függ az információk tevékenység céljától, a célok megválasztása pedig a hozzávezető út és eredményessége mértéke szempontjából gyakran nem kis dilemmát okoz.

Két szovjet szakember *Gerasimov, V. J.* és *Pančenko, A. I.* a referáló munka korsze-rűsítésének néhány kérdésével foglalkozott. A referáló kiadványokat nem a passzív információforrások, hanem a funkcionálisan hatékony kiadvány követelményrendszeré-

ben vizsgálta. Az általa kifejtett „fókuszos” referálás lényege a megszokott „tükröztetővel” szemben, hogy a referátum a primér információnak nemcsak jelzése, hanem maximálisan koncentrált formában tartalmi hordozója is. A referátum szemantikai szerkezetének moduláris jellegűnek kell lennie, olyan információ alkotó elemekkel kell rendelkeznie, mint tényszerű, módszertani és elméleti. A referátum jellegét befolyásolja tehát a primer dokumentum jellege, de a referáló folyóirat fejezete is, ahová bekerült. Az anyagválogatásban nem a mennyiségi, hanem a minőségi szempontoknak kell érvényesülniük. Csak az elméletileg érdekes, a tudományos kutatás dinamikus fejlődését szolgáló munkákat kell referálni. A referáló munka korszerűsítéséhez vezető úton nagy tartalmékek rejlenek a primer dokumentumrendszer és a referátum információs szerkezetének optimális egymáshoz rendelésében. Arra kell törekedni, hogy minden referátum a felhasználó megismerési érdekeit aktivizáló többcélú használatú bíró információt nyújtson.

A hatodik problémakör előadói a csehszlovák nemzeti szervek igazgatói *Zahradil, J.* (Prága) és *Kyselica, F.* (Pozsony) voltak. Az első, „Az információk automatizálása a társadalomtudományokban és a kompatibilitás a MISZON és tagországai nemzeti rendszerei között” című előadás történeti áttekintést adott az információk növekedéséről és az információs szolgáltatások fejlődéséről. A számítástechnika új médiumként „technikai forradalmat” váltott ki, mely hatásában a könyvnyomtatás felfedezéséhez hasonlítható. Megváltoztak az információfeldolgozás módszerei, tekintettel a sokrétű és többszöri felhasználás gépi lehetőségeire. Az információtovábbítás gyorsítására telekommunikációs technika ad lehetőséget. Általánosan elismert az új technika alkalmazásának célszerűsége, de továbbra is fennáll a ragaszkodás a mai helyzetnek nem megfelelő szervezeti struktúrákhoz. A közepes és kis országok nem vállalhatják nagy információmennyiségek jó minőségű számítógépes feldolgozását. A nyugati országokban működő automatizált információs rendszerek a francia *Bulletin Signaletique* kivételével – elvesztették nemzeti jellegüket, információszoigálató központok lépnek be a hagyományos rendszerekbe.

A szocialista országok integrációját a MISZON biztosítja. A társadalomtudományi információs szolgáltatás fejlettsége különböző az egyes tagországokban. Csehszlovákiában például két nemzeti információs rendszer létezik. Kérdés, hogy a tagországok többékevésbé kialakult nemzeti rendszerei hogyan tudnak kapcsolódni a nemzetközi rendszerhez? Megőrizhetik-e autonóm nemzeti tartalmukat? A nemzeti rendszereket a nemzetközi rendszer alkotórészeiként kell felfogni a nemzeti alrendszer funkcióját pedig a kijelölt Nemzeti Szervek (KNSZ-ek) az együttműködésben közvetlenül résztvevő akadémiai információs intézmények látják el együttműködő partnereikkel. Nyilvánvaló, hogy a nemzeti rendszereknek kell alapvetően a nemzetközihez igazodniuk. A KNSZ feladata megteremteni a feltételeket ahhoz, hogy a nemzetközi adatbázisokból információs szükségleteket elégítsenek ki és biztosítsák a nemzeti rendszer termékeinek szelektív továbbítását a központi adatbázis építéséhez. Nem eldöntött kérdés a bázisszervek és az osztott adatbázisok szükségessége. A MISZON központi adatbázisának kialakításában és működtetésében a Vezető Szervre (az INION-ra) hárul a munka nagyobb terhe, a KNSZ-eknek a nemzeti szintű intézmények sorával kell kooperálniuk.

Az előadás folytatásaként *Kyselica, F.* (Csehszlovákia) elemzi a kompatibilitás problémáit a nemzeti rendszer szintjén. A nemzeti információs rendszerek alapja a nemzeti bibliográfia, automatizálásuk szinte valamennyi szocialista országban megtörtént. Nem-

csak a MISZON-nal, hanem az NTMIR-rel való kompatibilitást is gátolják a nemzeti bibliográfiák már kialakított különböző rekordszerkezetei. Eltérés tapasztalható a dokumentumtipológiában is, különösen a tartalmi határok tekintetében. (Pl. a regionális jellegű irodalom kiiktatása a nemzetközi továbbítás folyamatából.)

A nemzeti bibliográfiák és a nemzetközi információs rendszerek közötti együttműködés egyik gondja a szervezeti kérdések megoldatlansága. Nem megoldott az osztályozási nyelvek (ETO, Rubrikátor-kompatibilitás) sem. Több probléma akadályozza a nemzeti bibliográfiák adatbázisaiból nemzeti inputként szolgáltatható mágnesszalag alkalmazását a MISZON számára. Kívánatos lenne, hogy a nemzeti bibliográfiák hasonló feldolgozási struktúrát alkalmazzanak; a tartalmi szelekció feladata pedig a KNSZ-re hárulna megfelelő hardver és szoftver birtokában. A megoldáshoz vezető egyik lehetőségnek tartja a nemzeti bibliográfiák együttműködését nemzetközi információs rendszer formájában. Ha nem találjuk meg a kompatibilitás biztosításának lehetőségeit, nem valósulhat meg az NTMIR-ben, a MISZON AIR-ben deklarált alapelv: az egyszerű feldolgozás és többszöri felhasználás. A nemzeti bibliográfiák közelítésében és szabványosításában (az ISBD, ISSN számok alkalmazásával) már vannak konkrét eredmények.

Az információs technika perspektíváiról az INION – MISZON AIR fejlesztési munkáiról tartott beszámolót *Hisamutdinov, V. R.* a MISZON AIR főkonstruktor. A számítástechnika egyre újabb eszközei (optikai lemezek, személyi számítógépek, stb.) lehetővé teszik információs és számítógépes hálózatok kialakítását, a szövegátvitelt. Legfőbb eredmény a MISZON Vezető Szervében az INION-ban kiépült és már működő adatbázis, amely online hozzáférhető az európai szocialista országok, és műholdon keresztül Kuba számára is. A legtöbb gyakorlati tapasztalatról a bolgár és a csehszlovák KNSZ-ek számolhatnak be. A több mint 250 ezer dokumentum adatait tartalmazó adatbázis megállja helyét a nemzetközi összehasonlításban. Van nyelvi és faktografikus adatbázisa, folyóiratokról számítógépes nyilvántartása, oktatóprogramja. 1985 végétől évi 200 ezer növekménnyel számolhat.

A jövő terveiről elmondta, hogy problémára orientált adatbázisok létrehozását tervezik az INION kiadványrendszerének megfelelően, és automatizálják a könyvtári folyamatokat.

Ezt követően a jelen néhány problémájával foglalkozott:

- a csomagkapcsolt online rendszer bevezetésével,
- az adatbázisba eljuttatandó leírások – rekordok formai-tartalmi kérdéseivel,
- a KNSZ-ek mint információs központok működési feltételeinek biztosításával,
- a szervezési és tervezési munkák operatívabb végzésére állandó nemzeti képviselők delegálását javasolta.

A párbeszéd online információkeresés tapasztalt előnyeiről és a szolgáltatással kapcsolatos elvárásokról *Machlitz, G.* (NDK) számolt be. A jelenlegi keresőrendszer tezauszus nélkül is jónak bizonyult, bár a nyelvi eszközök kidolgozásában a sokáig tartó egyeztetés helyett kompromisszumos megoldásokat lát reálisnak. A számítógépben tárolt információ minősége egyenes arányban függ az alkalmazott keresőnyelvtől és a feldolgozott dokumentumtól. Ez utóbbi minőségét a tagországok nemzeti irodalmának bevitelével lehetne szavatolni. Hatékony és ösztönző informálásra törekszenek, hiszen a „sok információ éppoly rossz, mint a kevés”. Célszerű lenne, hogy a kutatók maguk

végezhessék az irodalomkeresést. A primér irodalom kérdése meghatározóvá válhat a felhasználói érdeklődésben.

Az információs szakemberek képzésének és továbbképzésének jelentőségével foglalkozott *Jiráková V.* (Csehszlovákia). Az egyes tagországok KNSZ-ben a hiányzó műszaki-anyagi feltételeken kívül a szakemberhiányra panaszkodtak. A szakembereknek kulcsfontosságú szerepet kell betölteniük a rendszer fejlesztésében, a MISZON adta lehetőségek alkalmazásában. Ezért javasolta, hogy a MISZON munkaterveiben szerepeljenek oktatási programok, aspirantúra lehetőségek. A gyakorlati-szakmai képzésben a tagországok egymásnak is segíthetnek.

Az MTA Könyvtár részéről magam is úgy látom, hogy megnövekedett a kijelölt nemzeti szervek feladatköre, információközvetítő és koordináló szerepe. Szerintem a tagországok felelős szervei között tapasztalható egyenlőtlenségek a résztvevői intézmények eltérő jellegéből és feladataiból is származnak. Az európai szocialista országok akadémiai, könyvtári többségében nem országos társadalomtudományi információs központok, így a nemzetközi együttműködésben vállalt kötelezettségeiknek az egyes érintett intézmények együttműködésével tudnak eleget tenni. A koordinátori szerepkör kettőssége határozza meg a magyar KNSZ munkáját is. Egrészt szerveznie kell a MISZON magyarországi szolgáltatását, másrészt biztosítani kell a hazai szakirodalom egységes követelményeknek megfelelő feldolgozását és adatbázisba juttatását.

A feladatok ellátásában nélkülözhetetlennek tartom az egyes intézeteken kívüli, a nemzeti és nemzetközi szakmai körökkel kialakított kapcsolatrendszert. A koordinátori-közvetítői szerepkör hagyományokat nélkülöző új feladatok megoldására aktív, többek között elő kell segíteni a nemzeti rendszer kompatibilitását a nemzetközivel. A nyugati irodalomból ismert információközvetítővel összevetve ez több műhelymunkát igénylő komplex tevékenység.

A konferencia résztvevői megállapították, hogy a MISZON keretében végzett tudományos színvonalú eszme- és tapasztalatcsere elősegíti a társadalomtudományi információ elméleti-gyakorlati fejlesztését. A konferencia előadásai átfogóan elemezték a tudományos információ szerepét a társadalomtudományok társadalmi-gazdasági és ideológiai funkcióinak biztosításában. A fő hangsúly az információs tevékenység minőségi követelményeit biztosító feltételek, összefüggések vizsgálatára tevődött. Ideértve az operativitás és a korszerű számítástechnika alkalmazásának problémakörét is.

A résztvevők az eddigi tevékenységeket és a kutatási – tudományszervezési munkák perspektíváját felvázolva annak a meggyőződésüknek adtak hangot, hogy az informatika és a telekommunikációs eszközök területén elért eredmények alapján tovább korszerűsödik az AIR MISZON információs technológiája, s biztosítható lesz az információs folyamatok és rendszerek kompatibilitása a MISZON keretei között.

A tanácskozás zárónyilatkozata rögzítette: „Célszerűnek tartjuk, hogy a nemzeti információs központok és társadalomtudósaink ismerkedjenek meg a jelen konferencia anyagával”. A tudományos tanácskozás általam lényegesnek és hasznosnak vélt gondolatainak vázaltszerű bemutatása is figyelemfelkeltő szándékú. Osztozom ugyanis azzal a véleménnyel, hogy minden, – akár morzsányi – tapasztalatra is szükség van az információ területén is a minőségi tényezők – a szakmai színvonal, a szervezettebbé válás és anyagi racionalitás – előtérbe kerüléséhez.

MÓDSZERTANI FELÜGYELET A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN

ALEKSANDĀR KAZANDŹIEV *

A bolgár könyvtárügy vezetésméletében** nem találunk a szakfelügyeletre vonatkozó speciális kutatásokat. Az Egységes Könyvtári Rendszer alapidokumentuma, az 1970-es 2. számú határozat¹ úgy említi a felügyeletet, mint az egyes könyvtárak vezetésének alapvető feladatát. Ebből következően a felügyelet nem tekinthető a módszertani irányítás kötelező önálló funkciójának és gyakran egybeolvad a módszertani segítségnyújtással.^{2,3} A könyvtárügy fejlődésével párhuzamosan a módszertani felügyeletnek is számos formája alakult ki; a felügyelet tartalma és rendeltetése különböző volt az egyes szakaszokban.

Történeti fejlődésének vizsgálata iránt nagy az érdeklődés, ebben az írásban azonban csak az Egységes Könyvtári Rendszer 1970-ben történt létrehozása utáni módszertani felügyeleti tevékenységgel foglalkozunk. Ezt a korlátozást az a minőségi ugrás indokolja, amely a jelzett időpont után a Bolgár Népköztársaság könyvtárügyének fejlődésében és a módszertani irányítás követelményeiben bekövetkezett.

A felügyelet, mint az irányítási funkció sajátos fajtája, fontos helyet foglal el a könyvtárügy irányításában. Feladatai teljesítése érdekében módot ad az adott könyvtári rendszer lehetőségeinek meghatározására, stratégia és taktika kialakítására. A módszertani irányítás rendszerében a felügyelet biztosítja a visszacsatolást a könyvtári rendszer célja és tényleges állapota, minősége között, feltárja továbbá az előforduló eltérések megszüntetésének lehetőségét is.

Feltétlenül szükséges különbséget tennünk a technológiai fegyelem, a munka és a szervezet minőségi színvonalának fenntartására irányuló felügyelet és az ún. adminisztratív felügyelet között. Az Egységes Könyvtári Rendszer megszervezése során az egyes könyvtárakban végzett ellenőrzések esetét kivéve megtörtént az adminisztratív felügyelet elkülönítése a módszertanitól. Lényegében ez a megkülönböztetés összefügg a másik felügyeleti funkcióval, a szabályozással. A szabályozás feladata, hogy kiküszöbölje a könyvtári rendszerben előforduló eltéréseket. A módszertani irányításnak ezt a két funkcióját (felügyelet és szabályozás) egyes esetekben csak az illetékes módszertani szervek gyakorolják, máskor a módszertani és az adminisztratív szervek is. Ezért különösen

* A szerző a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár Tudományos Módszertani Központjának (Sofia) munkatársa.

** Megjegyzés a magyar fordításhoz: A bolgár *r'ukovodstvo* szó egyaránt jelenti az irányítás és a vezetés fogalmát, a *kontrol* szó pedig a felügyelet és az ellenőrzés fogalmát. A fordítás során a cikk egészének figyelembe vételével alkalmaztuk ezen szavak egyik vagy másik magyar jelentését, remélhetőleg a szerző szándékait megközelítő sikerrel.

fontos a helyes és teljes értékű irányítást biztosító koordináció. A módszertani felügyelet alapelve a társadalmirányítás egészével, az irányítás szocialista formáival való összhangra törekvés. Csak így lehet a felügyeleti formák és fajták gyakorlatát helyesen differenciálni.

A módszertani felügyelet helyes funkcionálásának minden szükséges eleme biztosított. Ezek közé tartozik elsősorban a könyvtári rendszer tényleges állapotát tükröző információs rendszer. Megkülönböztetett figyelem irányul a hitelességre nemcsak formailag, hanem az információs rendszer adattartalmát illetően. A jelenlegi információs rendszer alapja az állami statisztika és az Egységes Könyvtári Rendszer számára információkat szolgáltató szakosított rendszerek. Specifikussága szerint az állami statisztikai adatgyűjtés kiterjed az ország valamennyi adatszolgáltatásra kötelezett könyvtárra, de csak igen kevés mutatóra. A szakosított információgyűjtő rendszerek közül legműködőképesebbek és a legtöbb adattal a megyei könyvtárak és a cítalístelek adatbázisai rendelkeznek. Az állami statisztika szervezetileg kétszintű, megyei és országos, a szakosított rendszereknél a könyvtári hálózat struktúrájától függően egy vagy kétszintű lehet. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár Tudományos-Módszertani Központja folyamatosan dolgozik a jelenlegi információs rendszer fejlesztésén. Ebben az Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottsága is támogatja, az állami statisztikai adatgyűjtés fenntartójaként.

Második alapvető elem a ténylegesen megállapított helyzet összevetése a rendszer normatívájával. Ezen összevetés alapján pontos jellemzés adható a vizsgált tárgy minőségéről. Pillanatnyilag alapvető nehézség a normatíva pontatlansága, relativitása, sőt némely esetben hiánya. Mivel a könyvtárak nem öncélú intézmények, az alapelvnek megfelelően közvetlen összefüggésben állnak az adott időszak társadalmi igényeivel, felmerül a gyanú, hogy egyes esetekben nem előzték-e meg a társadalmi igényeket. Ez a kérdés még bonyolultabbá teszi a harmadik elem, a diagnosztika alkalmazását. A diagnosztika a megállapított eltérések okainak feltárását jelenti. A helyzet diagnosztizálása meghatározza a döntéseket. Jelenleg ez a tevékenység a legnehezebb, mert a korábbi döntéseket, és azok végrehajtásából eredő fogyatékoságokat is figyelembe kell venni, azokkal összeegyeztetve kell új döntést hozni. Nehezíti ezt az is, hogy gyakoriak a nem szabványos megoldások. Ezért a fő törekvés az, hogy a legjobb és legtapasztaltabb, nagy gyakorlattal és elméleti felkészültséggel rendelkező szakemberek végezzék ezt a tevékenységet. Ellenkező esetben a hibalehetőség túl nagy, amely a felügyeleti szerv autoritásának csökkenéséhez vezethet, ez pedig nem lehet közömbös.

A módszertani felügyelet kiválasztott elemei szakaszosan jelentkeznek, függetlenül a módszertani irányítás szintjeitől és formáitól. Összességében meghatározzák a módszertani felügyelet tartalmát.

A módszertani felügyelet szervezeti struktúrája megfelel a módszertani munka szervezeti struktúrájának. A már említett 2. számú határozattal összhangban a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár az Egységes Könyvtári Rendszer általános módszertani irányító szerve, következésképpen a felügyelet felelőse is. A felügyelet elsősorban a Tudományos-Módszertani Központ révén valósul meg, közvetlenül kiterjed a központi ágazati tudományos könyvtárakra, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságaira, a megyei könyvtárakra

és néhány önálló könyvtárra (például központi szervek, a Kulturális Bizottságnak alárendelt felsőoktatási intézmények, stb. könyvtáira).

A felsorolt szervezetek a saját könyvtári hálózatuk feletti módszertani felügyeletet két szinten gyakorolják. Kivételt képeznek az önálló könyvtárak, amelyeknél a módszertani irányítás egyszintű, valamint a megyei könyvtárak, amelyek szakemberekkel támogatják a Könyvtárak Megyei Igazgatóságait a felügyelet gyakorlásában. A Központi Ágazati Tudományos Könyvtárakban saját módszertani részlegeik végzik a felügyeletet, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságainál – amelyek a megyei könyvtárak 1979-ig meglévő módszertani részlegeire épültek – a felügyeletet saját szakemberek végzik.

A Könyvtárak Megyei Igazgatósága a szabályzat⁴ szerint egy, a Megyei Kulturális Tanács vezetése alatt álló speciális egység, amelynek joga van a (Bolgár Népköztársaságban alapvető területi egységként kezelt) megye területén található valamennyi könyvtár módszertani felügyeletére, függetlenül a könyvtárak tárca szerinti hovatartozásától. Ez a helyzet a hatáskör megkettőzéséhez vezet a Központi Ágazati Tudományos Könyvtár és a Könyvtárak Megyei Igazgatósága között, felvetődik a koordinálásuk kérdése, de nem a felügyelet fajtáját, hanem tartalmát, irányát és feladatait illetően. Az itt dolgozó szakemberek részt vesznek az említett módszertani szervek információellátásában csakúgy, mint a felügyelet gyakorlásában. Elvileg az említett hatóságoknak joguk van a felügyelet mindazon formájának gyakorlására, amellyel az alacsonyabb szintű hatóságokat is felhatalmazták. A gyakorlatban kialakult formákból kiindulva a felügyeletet meghatározott jegyek szerint az alábbiak szerint lehet csoportosítani:

Tárgy szerint

- A teljes Egységes Könyvtári Rendszer Módszertani felügyeletét a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár látja el. Munkája során az állami statisztikai információkra, valamint vizsgálati eredményeire támaszkodik.
E felügyeleti forma rendelkezik a leggazdagabb normatív bázissal, ezért szinte teljes összehasonlítást tesz lehetővé a valóságos helyzet feltárása érdekében. A diagnosztika itt is döntő jelentőségű, az esetleges hibák következményei súlyosak. Jelenleg folyamatban van a teljes Egységes Könyvtári Rendszer módszertani ellenőrzése, amelynek célja a normatív bázis alapvető átdolgozása. Ilyen ellenőrzés évente is szokott lenni, de azok kisebb mélységűek és volumennűek.
- Az Egységes Könyvtári Rendszer egyes részeinek módszertani felügyelete. Ide sorolható a főhatósági, területi és más szempont szerint egyesített könyvtári hálózatok felügyelete. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságai és a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak végzik. Jelenleg ez a módszertani felügyelet legkifejlettebb formája, ami főként annak köszönhető, hogy az adminisztratív felügyelet maximális közelségében helyezkedik el, sőt a két felügyeletet gyakran azonos szerv gyakorolja. Előnye, hogy szakosított információgyűjtő rendszerekkel rendelkezik, amelyek teljesebb képet nyújtanak a hálózat állapotáról. Az egyes hálózatok normatívái azonban eltérő színvonalúak, és ez behatárolja a diagnosztika lehetőségeit is. Legjobb

a megyei könyvtárak és citalistaék normatívái, legrosszabbak a vállalati és intézményi könyvtárakéi. Most folyik az egyes könyvtári hálózatokra vonatkozó normatívák kidolgozása, illetve kiegészítése.

- Az Egységes Könyvtári Rendszer egyes elemeinek módszertani felügyelete. Ebben a formában a felügyelet tárgya az egyes könyvtár mint egész vagy valamely tevékenysége. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságai, a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak és az egyes könyvtárak vezetése végzi szakirányú illetékessége szerint. Abból eredően, hogy közel áll a módszertani segítségnyújtáshoz, ez a leggyakoribb felügyeleti forma. Jellemzője az egyéb rendszerekből kapott információk felhasználása, ami lehetővé teszi a normatívák összevetését a sajátos körülményekkel, valamint a helyes diagnosztizálást. Komoly problémát jelent a határok megállapítása, amelyek között a normatívától el lehet térni. Az adminisztratív felügyelettől való elkülönítése gyakran nemcsak nehéz, de lehetetlen is. A gyakorlat azt mutatja, hogy ennek vannak pozitív és negatív oldalai, különösen, ha a könyvtár vezetője gyakorolja a módszertani felügyeletet.

Tervszerűség szerint

- Tervszerű módszertani ellenőrzés. Ebben az esetben a módszertani ellenőrzés elvégzése az illetékes módszertani szerv tervében szerepel. Ez a felügyelet teszi ki – a szocialista állam tervszerűségi követelménye következtében – a felügyeleti munka nagyobb hányadát. A különböző szinteken módszertani tevékenységgel foglalkozó szakemberek munkaidejük 20–40%-át fordítják erre.
- Soron kívüli módszertani ellenőrzés. Ezt a jelenlegi felügyeleti rendszer előírja, de nincs előírva a tervidőszakra (ami rendszert egy évet jelent). Erre a vizsgálatra a könyvtár vezetőjének változásakor, továbbá a könyvtár vezetőjének, illetve a felsőbb szervek vagy adminisztratív irányító szervek indokolt kérése alapján kerül sor. A módszertani felügyelet különböző szintjein a szakemberek munkaidejének 3–5%-át veszi igénybe.

A résztvevő szervek szerint

- Önálló módszertani ellenőrzés. A leggyakrabban előforduló forma, amelynél mint ellenőrző szerv csak a közvetlen módszertani irányító vesz részt.
- Együttes módszertani ellenőrzés. Két vagy több módszertani szerv részvételével, vagy az adminisztratív szervekkel együttesen történik. Elterjedtebb a két módszertani szerv együttes ellenőrzése, amelyből az egyik rendszert a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár. Sajnos még nem vált gyakorlattá a főhatósági és területi szervek együttes munkája. Ezt a hiányosságot a lehető legrövidebb idő alatt meg kell szüntetni. Az adminisztratív szervekkel való együttes ellenőrzés jelenleg csak az Állami és Népi Ellenőrzési Bizottsággal való közös munkát jelenti. Az információs rendszerrel kapcsolatban meg kell említeni az Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottságával és annak területi alosztályaival

végzett együttes módszertani ellenőrzést is. Nem teljes értékű a gazdasági szempontú ellenőrzési együttműködés a Pénzügyminisztériummal. A módszertani felügyelet során jelentős szempont a szabványok betartatása. Sajnos a felügyeleti funkcióit ezen a területen is csak a könyvtári módszertani szervek gyakorolják és távol maradnak az Állami Tudományos és Műszaki Fejlesztési Bizottság mellett működő Szabványosítási Főigazgatóság és alárendelt részlegei, az Állami Minőségfelügyelet és a megyei szabványosítási központok. Mint látható az együttes módszertani felügyelet még mindig a fejlődés alacsony szintjén áll, noha nagy a jelentősége az Egységes Könyvtári Rendszer és a szocialista állam egyéb rendszerei közötti kapcsolatban. Az adminisztratív és társadalmi szervekkel együtt történik az ellenőrzés a szocialista munkaversenyek esetében.

A vizsgálat helye szerint

- Felügyelet a módszertani felügyeleti szervnél. Elsősorban az ellenőrzött szervektől, intézményektől bekért dokumentumok alapján történik.
- Módszertani ellenőrzés a helyszínen. Fajtái:
 - *instrukciós* (amelyet a felettes szerv gyakorol);
 - *átadási* (személycserék alkalmából, a könyvtáron belül egyes személyek vagy szervezeti egységek között történik);
 - *folyamatos* (a könyvtár egyes szervezeti egységein belül folyik, többnyire csak a nagykönyvtárakban fordul elő).
- Összevont módszertani ellenőrzés. Ez az előző két formát együttesen alkalmazza, vagyis a módszertani szerv előzetesen ellenőrzi a dokumentumokat, majd helyszíni vizsgálatot tart.

A különböző szempontok szerint végzett ellenőrzés formáinak megkülönböztetése többféle módon is lehetséges. Úgy véljük, hogy a felsoroltakkal egy olyan tipológia alapjait vetettük meg, amely továbbfejleszhető és pontosítható. Ehhez azonban ezt össze kell vetnünk a gyakorlatban jelenleg alkalmazott formákkal. A kölcsönhatás alapján mind a tipológiát, mind a módszertani felügyelet jelenlegi formáit korszerűsíteni kell. Nézzük meg a jelenlegi gyakorlati formákat:

Komplex felülvizsgálat, amelyet eddig csak a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár Tudományos-Módszertani Központja végzett. Egyes esetekben bekapcsolódtak a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár más egységeinek munkatársai is. A terv szerint 3–5 komplex vizsgálatot kell lefolytatni, a könyvtári tevékenység különböző területeivel foglalkozó 5–8 szakember részvételével. Időtartama rendszerint 5 nap a helyszínen és 5–10 nap az előzetes felkészülés és diagnosztika készítés ideje (írásbeli jelentésekkel). A jelentéseket az eltérések korrekciójára vonatkozó javaslatokkal együtt a vizsgálat vezetője összegezi, és ez a felügyelő kollektívával történő megvitatás után átkerül az ellenőrzött hálózathoz, annak adminisztratív és módszertani irányítóihoz és azokhoz a szakemberekhez, akiknek tevékenységét vizsgálták. Ilyen vizsgálat tárgya lehet az Egységes Könyvtári Rendszer, a Könyvtárak Megyei Igazgatósága, a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak és a me-

gyei könyvtárak egysége. Az alacsonyabb szintű könyvtárakat csak kiegészítő jelleggel vizsgáljuk, vagy akkor, ha ezt az intézmény módszertani irányítói igénylik.

Speciális felülvizsgálat, amelyet minden módszertani vezető végez. Részt vehetnek benne az adminisztratív és társadalmi szervek képviselői (általában 1–3 szakember bevonásával folyik). Tárgyát képezhetik az Egységes Könyvtári Rendszer részei és elemei, lehet tervezett vagy terven kívüli. A vizsgálat eredményét nem kötelező közölni és írásban sem kell rögzíteni.

A területi felelősök ellenőrzése, amelynek során az egyes területeken működő szakfelügyelőket ellenőrzik. Ezt alapvető ellenőrzési formának tekinthetjük a Bolgár Népköztársaságban. A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár évi két látogatást tervez az egyes hálózatok, könyvtárak, megyék felügyeletére. A látogatások 5–10 napig tartanak és előkészítésből, valamint feladatmeghatározó javaslatok megfogalmazásából állnak. A Központi Ágazati Tudományos Könyvtárakban és a Könyvtárak Megyei Igazgatóságainál az ellenőrzés általában helyszíni és a javaslatokat a módszertanos füzetében rögzítik. (Ilyen füzetnek minden megyei könyvtárban kötelezően kell lennie.) A Cirill és Metód Nemzeti Könyvtártól eltérően a Központi Ágazati Tudományos Könyvtárak szakemberei az egyes könyvtárakat és tevékenységeket, a Könyvtárak Megyei Igazgatóságának szakemberei pedig az egyes hálózatokat, településrendszereket és tevékenységeket ellenőrzik. Amennyiben a felelős nem kompetens, felhasználják az illetékes szakember szolgáltatait akár a vizsgálandó egység, akár az ellenőrzést végző szerv munkatársai köréből. Külön figyelmet fordítanak az utóvizsgálatra, amelynél a felelős szakember az előző vizsgálata alkalmából tett javaslatok teljesítését ellenőrzi. Az ellenőrzés alapjául az előző jelentés és a módszertanos füzete szolgál. Ez az ellenőrzés az operatív visszacsatolás szerepét tölti be az egész felügyeleti rendszer és még inkább a diagnosztika vonatkozásában.

Következtetések

A Bolgár Népköztársaságban az Egységes Könyvtári Rendszer tevékenységének fejlett módszertani felügyeleti rendszere működik. A fejlődés jelenlegi szintjén – néhány objektív és szubjektív hiányosságtól eltekintve – a felügyeleti rendszer kielégíti a módszertani irányítás igényeit. Különösen nagy jelentősége van a koordináció fejlesztésének az adminisztratív és módszertani szervek, valamint az egyes módszertani szervek között is. Az Egységes Könyvtári Rendszer folyamatos korszerűsítése elválaszthatatlanul hozzákapcsolódik a módszertani felügyelet korszerűsítéséhez, minőségének javításához. Ehhez a problémák folyamatos és elmélyült vizsgálata szükséges.

(Pásztor Ilona nyersfordítása alapján töm.: KENYÉRI Katalin)

IRODALOM

- 1 2/1970. (I. 20.) MT sz. határozat az Egységes Könyvtári Rendszer megszervezése általános rendelkezéseinek jóváhagyásáról a Bolgár Népköztársaságban = Sb. postanovleniã i zaporezdaniã na Ministerskiã savet na NRB, 1970. No.2. 6–11. p.
- 2 PEJCEVA, P.: A szakkönyvtárak módszertani irányítása Bulgáriában napjainkban = Teoriã i praktika na metodičeskoto rakovodstvo. S., NBKM, 1977. 77–93. p.
- 3 DAFINOV, Z.: A megyei módszertani irányítás formáinak és módszereinek általános jellemzése = u.o. 97–103. p.
- 4 A könyvtárak Megyei Igazgatóságainak szervezetére, tevékenységére és feladataira vonatkozó szabályzat = Buletin Komitet za kultura, 1979. No.2. 20–22. p.

A TÖRÖK VENDÉGMUNKÁSOKNAK külön videotékát nyitott a bielefeldi és a salzgitteri városi könyvtár. A salzgitterieknek mintegy 200, a bielefeldieknek több mint 100 török nyelvű filmjük van videokazettán (ismeretterjesztő és gyermekfilmek is), de még 1986-ban 4–6000 kazettára akarják növelni az állományt mindegyik könyvtárban. A törökök kevés hasznát veszik a német tévéadásnak, ezért háztartásaik 90%-ában van képmagnó, szemben a német családok 20%-os arányával.

DBI–Pressespiegel, 1985. szept.

„CSATLAKOZZ KATALOGIZÁLÁSI LÁZADÁSUNKHOZ” címmel rendezett konferenciát az USA közművelődési könyvtárainak katalogizálási szükségleteivel foglalkozó bizottsága. Egy megyei könyvtár képviselője a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerének tudálékosságát bírálta és saját, az amerikai átlagember szóhasználatához igazodó tárgyszórendszerüket propagálta. A másik két előadó az ellen tiltakozott, hogy a Tizedes Osztályozás újabb revíziói súlyos nehézségeket okoznak a szakkatalogusok szerkesztőinek.

LC Information Bulletin, 1985. okt. 28.

HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL*

Az IFLA közössége új tagokkal szaporodott, közöttük az Etióp Könyvtáros Egyesülettel. Figyelemre méltó, hogy néhány skandináv országbeli és angliai IFLA-tag vállalta egy-egy fejlődő országban működő partner tagsági díjának befizetését; a holland könyvtári központ (NBLC) pedig mindjárt tizenegynek nyújtja ezt a támogatást.

A Végrehajtó Bizottság legutóbbi ülésén (Hága, 1985. március 21–22.) először is áttekintette a chicagói közgyűlés előkészületeinek állását. Megállapította, hogy az elnökségre csak egy jelölés érkezett be (Hans-Peter *Geh*), a megüresedő négy végrehajtó bizottsági helyre pedig hat (*Boissard, Kolárová-Palková, Mangla, Schoots, Tngren, Wedgeworth*). Rögzítette a soron következő konferenciák helyét (1986: Tokió, 1987: Brighton, 1988: Ausztrália), s regisztrálta az előzetes meghívásokat (Svédország 1990, Portugália 1990 vagy 1993, India 1990 vagy 1992). Napirenden szerepelt még az Unesco-val való kapcsolat, a közeljövőben megjelenő IFLA-kiadványok, a más szervezetekhez fűződő kapcsolatok, a szövetség pénzügyei, valamint az új főtitkár személyére kiírt pályázat.

A Szakmai Bizottság ugyancsak Hágában, 1985. március 18–19-én tartott ülésén olyan témákkal foglalkozott, mint az 1981–1985-ös középtávú program végrehajtásáról szóló jelentés, az állandó bizottságok levelező tagjainak felkérése, az IFLA regionális szervezeteinek fejlesztése, a tokiói és a brightoni konferenciához kapcsolódó szemináriumok előkészítése, a folyamatban levő szakmai programok 1986-os költségvetésének megállapítása és a pénzügyi lebonyolítás elvi szempontjainak meghatározása.

A Programirányító Bizottság 1985. március 20-ára tette Hágában ülését. Mindenekelőtt a könyvtári dokumentumok konzerválásáról a Nemzeti Könyvtárak Igazgatói Konferenciája, az IFLA és az Unesco támogatásával rendezendő nemzetközi konferenciával (Bécs, Osztrák Nemzeti Könyvtár, 1986. április 7–10.) foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy ezen ne csak a könyvtárigazgatók, hanem az érdekelt szakemberek is vegyenek részt, s ne csak a nemzeti könyvtárakból, hanem más intézményekből is. A meghívások személyre szólóan fognak kimenni, s a meghívottak száma nem haladhatja meg a százat. A résztvevők képviselni fogják a világ valamennyi földrajzi régióját. Egyébként sikerült a PAC magprogram (Preservation and Conservation – állományvédelem és konzerválás)

* Az IFLA Journal 1985. 3. számának hírvivata alapján.

házigazdájául a Kongresszusi Könyvtárat (Washington) megnyerni, ahol Merrily *Smith* lesz érte a felelős. Tárgyalások folynak a kanadai Nemzeti Könyvtárral, hogy vállalja-e a TDF magprogram (Transborder Data Flow – a határokat átszelő adatáramlás) házigazdájának a szerepét. Egyelőre még az anyagi alapokat keresik az ALP magprogram (Advancement of Librarianship – a könyvtárügy előmozdítása a Harmadik Világban) megindításához. Az International MARC Network (Nemzetközi MARC Hálózat) tanácsadó bizottságának hatáskörét a maga részéről jóváhagyta, s ugyanezt kéri a Nemzeti Könyvtárak Igazgatói Konferenciájától is.

A Kongresszusi Könyvtár bejelentette, hogy rendelkezésre állnak az UNIMARC formátumu, géppel olvasható rekordok, ugyanúgy, mint az USMARC formátumúak. Az UNIMARC formátumot az IFLA UBC programja keretében, az IFLA égisze alatt fejlesztették ki, s fő célja, hogy megkönnyítse a különböző és egymással nem kompatibilis nemzeti MARC formátumok cseréjét és terjesztését. Végső soron az UNIMARC lehetővé fogja tenni, hogy az egyes országok bibliográfiai szervei mindössze két konvertáló programmal elégedhessenek meg: egyik a nemzeti formátumról az UNIMARC-ra, a másik az UNIMARC-ról vissza a nemzeti formátumra konvertál. A következő lépés annak a programnak a kifejlesztése lesz, amely az UNIMARC-ot az amerikai USMARC formátumra konvertálja vissza; ez lehetővé teszi a Kongresszusi Könyvtár számára, hogy az osztott katalogizálás keretében felhasználhassa más nemzeti bibliográfiai szervek rekordjait.

A könyvtárközi kölcsönzés IFLA-irodája jelzi, hogy az utóbbi időben meglehetősen visszaesett a nemzetközileg elfogadott kéréslap iránti kereslet. Az iroda felsorolja, milyen előnyökkel jár e kéréslap használata; 100 db ára 6 angol font.

1985. április 1–4-én Tamperében tartotta első ülését az IFLA új, olvasáskutatói kerekasztala. Elnökéül Valeria *Stelmachot*, titkárául Robert C. *Usherwoodot* választotta. A kerekasztal elhatározta, hogy bekapcsolódik a Pozsonyban, 1986. októberében tartandó szemináriumba, amely a könyvtárak és könyvtárhasználat fejlődésére irányuló kutatásokkal fog foglalkozni, továbbá részt vesz azon a nemzetközi konferencián, amelynek témája az olvasási szokások vizsgálata lesz (Varsó, 1987.).

A fenti rendezvényhez csatlakozóan az IFLA Könyvtárelméleti és Kutatási Szekciója égisze alatt 1985. április 1–2-án, ugyancsak Tamperében zajlott le a könyvtár- és információtudomány oktatására irányuló kutatásokkal foglalkozó nemzetközi szeminárium. Nyolc országból negyvenen vettek részt a szemináriumon, amelyen a következő érdekesebb előadások hangzottak el:

Marjetta *Okko* (Tampere): A gyakorlat, a képzés és a kutatás kapcsolata a könyvtári-információs területen;

Klaus *Plötz* (Berlin): A könyvtártudományi kutatás szervezete az NDK-ban;

Mariam *Ginman* (Turku): Az információs folyamat modellje, mint a tanulmányi programok tervezésének eszköze;

Valeria *Stelmach* (Moszkva): Az olvasás- és könyvtárszociológia helyzete, problémái és perspektívái;

Robert *Usherwood* (Sheffield): Kutatások a politika és a közművelődési könyvtárak összefüggésének feltárására, s hatásuk az oktatásra.

A Regionális Tevékenységek Szakosztályának keretében működő Afrika Szekció negyedévenként megjelenő híradót fog kibocsátani. A szerkesztéssel Sally N'jie-t (Gambia, Banjul) és Raphael Ndiaye-t (Szenegál, Dakar) bízták meg.

A Nemzetközi Könyvbizottság (International Book Committee) 1985. május 25-én gyűlt össze San Francisco-ban. A könyvek nemzetközi terjesztését érintő határozatok mellett egyhangúan Boldizsár Ivánnak ítélte az 1985. évi Nemzetközi Könyvdíjat (International Book Award).

PAPP István

Alice könyvtárszágban

1)

– A keresett tételt a polcon talárod, nézd meg a megfelelő jelzetnél!

2)

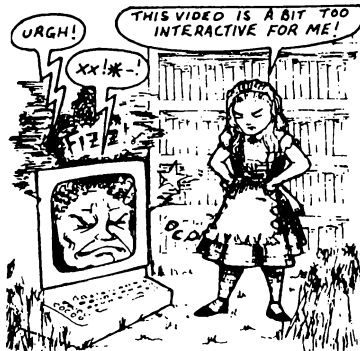
– Nem, nem ott a polc túloldalán!

3)

– Mi van veled? Nem látod, hogy ez nem az a könyv?

4)

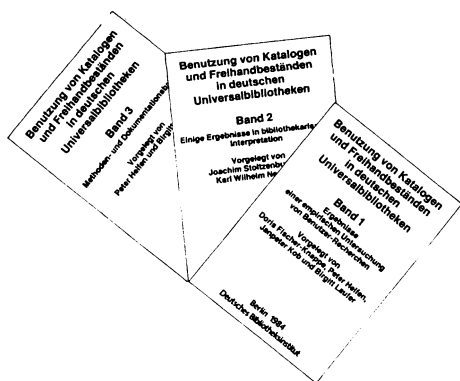
– Ez a video nekem túlságosan is személyes!

NEL

Alice könyvtárszágban

(A New Library World 1985. szeptemberi számának humorából.)

SZEMLE

Benutzung von Katalogen und Freihandbeständen in deutschen Universalbibliotheken. [Hrsg.] Deutsches Bibliotheksinstitut. Berlin. DBI, 1984. 3 db. (DBI-Materialien. 31.)

Bd. 1. Ergebnisse einer empirischen Untersuchung von Benutzer-Recherchen. 664 p.

Bd. 2. Einige Ergebnisse in bibliothekarischer Interpretation. 118 p.

Bd. 3. Methoden- und Dokumentationsband. 57, [200] p.

A katalógusok és a szabadpolcos állományok használata a német általános tudományos könyvtárakban

A Német Szövetségi Köztársaság általános tudományos könyvtáraiban 1974 és 1979 között egy nagyszabású kutatás keretében vizsgálták a könyvtárhasználókat. *A kutatás eredményeiről az 1979-ben elkészült három kötetes jelentés, a „Benutzerforschung II.”* a projekt második fázisáról ad bő tájékoztatást. A kutatás első szakaszában a könyvtárhasználók írásos kikérdezése történt meg, a tudományos könyvtárak valamennyi funkciójának figyelembe vételével, a másodikban az említett könyvtárak által az olvasók rendelkezésére bocsátott információs eszközök használatára koncentráltak. Előtanulmányként mintegy 8000 használói alkalom rejtett megfigyelése zajlott le, főként az egyes információs eszközök összekapcsolásának intenzitására, szekvenciáira vonatkozóan. Ennek eredményeként jelölték ki azokat az információs eszközöket, amelyeken azután a használói viselkedést, a keresési módokat, a stratégiákat vizsgálták. Mivel a teljes kép kialakításához mind a használói magatartásmódok objektív megfigyelésére, mind a használók kognitív folyamatainak felderítésére szükség volt, a vizsgálódás több módszer komplex alkalmazásával folyt: szerepelt benne nyílt megfigyelés, egyidejű és utólagos kikérdezés, valamint írásos ellenőrző megkérdezés. A munkálatok szociológus és könyvtáros munkacsoport együttműködésével folytak; a csoportok kölcsönösen megismerkedtek egymás tudományterületének alapvető sajátosságaival.

A nagy apparátussal, komoly anyagi kihatásokkal végzett kutatás fontosságát főleg az indokolta, hogy a tudományos eredményeknek a társadalmi gyakorlat széles területein egyre fokozódó érvényesülésével a hatvanas évek óta ugrásszerűen megnőtt a tudományos könyvtáraknak mint univerzális információs központoknak a társadalmi jelentősége. Megsokszorozódott a tudományos irodalom mennyisége, egyben a tudományos eredmé-

nyekhez való könnyű hozzáférést igénylő használók száma is. Ugyanezen idő alatt nagy fejlődésen ment át a könyvtárak szervezete s az általuk alkalmazott technika is. A könyvtári szolgáltatások további javítása érdekében szükségessé vált a könyvtár használói körében végzett kutatómunka.

A vizsgálatról három kérdéskörre vonatkozóan vártak az elmélet és a gyakorlat számára egyaránt fontos következtetéseket: 1) a különböző információs eszközök fontossága, kezelhetősége, ezek összehasonlítása, komplex vonatkozásaik (könyvtáros szempontból ez elsősorban a szabadpolcos és zárt raktáras könyvtárak jellemzőinek összevetéséhez adhatott adalékokat); 2. a könyvtári kínálat és a használói igények jobb összhangjának kialakítása érdekében annak felderítése, hogy mennyire képesek a különböző típusú, igényű használók az eltérő rendszerű könyvtárakban tájékozódni (e tapasztalatokat a könyvtárosok a későbbiekben a használók orientálása jobb módszereinek keresésénél kívánták felhasználni); 3) az összegyűjtött tényanyag alapján fogalom pontosítás a könyvtár – könyvtárpolitikai és szociológiailag egyaránt fontos – meghatározásának területén: az intézmény pusztá kölcsönzőhelye-e már ismert könyveknek, vagy a tudományos tájékozódást lehetővé tevő információs és bibliográfiai rendszer, a tudományos munkának és az irodalommal való érintkezésnek a jelentős színtere.

A kutatás színhelye hat általános tudományos könyvtár volt. A kijelölésnél figyelembe vették a könyvtár korát, az intézmény székhelyének nagyságát, a könyvtári környezetet, a könyvtári állomány nagyságát, a gyűjtőkör kiterjedését, a könyvtár szervezetét, különös hangsúllyal pedig információs eszközeit, katalógusainak rendszerét, szabadpolcos állományának nagyságát és elhelyezési módját. Így a vizsgálatot a braunschweigi Műszaki Egyetemi Könyvtárban, a frankfurti Városi és Egyetemi Könyvtárban, a göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtárban, a konstanzi Egyetemi Könyvtárban, a müncheni Bajor Állami Könyvtárban és a regensburgi Egyetemi Könyvtárban végezték.

Alapfunkciójukat tekintve a müncheni könyvtár kivételével valamennyi egyetemi könyvtárként (is) működik, az adott felsőoktatási intézmény igényei tehát meghatározóak tevékenységükben. A müncheni, göttingeni és frankfurti városi könyvtár régiója teljes anyagát gyűjti és teszi hozzáférhetővé. Belső rendszerüket tekintve a konstanzi könyvtár tisztán szabadpolcos modern könyvtár, vele ellentétben a göttingeni és a müncheni hagyományos zárt raktáras könyvtárak, amelyek állományuknak csak egy töredékét kínálják olvasótermeikben szabadpolcon, a másik három intézmény állománya kisebb-nagyobb arányban megosztva található szabadpolcon és zárt raktárban. Állományuk nagyságát és a kölcsönzési forgalmat tekintve a legnagyobb állomány és a legnagyobb kölcsönzési forgalom Münchenben és Göttingenben regisztrálható, ugyanakkor a kölcsönzött művek részesedése az összállományból itt a legkisebb. A kisebb könyvtárak alacsonyabb példányszámú állománya gyorsabban és intenzívebben forog, viszont egy-egy mű megtalálásának valószínűsége egy adott időpontban e helyeken kisebb.

A vizsgálat tárgyául szolgáló információs eszközök körébe tartozott egyrészt minden nyilvánosan hozzáférhető katalógus: betűrendes valamint tárgyi (tárgyszó- és szisztematikus) katalógusok (a speciális olvasótermi és a különleges szabadpolcos állományok anyagát tükrözők kivételével), másrészt a szisztematikus felállított szabadpolcos állományok (nem számítva a tankönyvgyűjteményeket, szemeszterapparátusokat, általános

bibliográfiákat, speciális olvasótermek anyagát – pl. kéziratokat –, valamint a nyitott raktárakban található numerus kurrens állományokat). Mind a katalógusok összetételét, mind a szabadpolcos állomány felállítását, rendszerét tekintve igen sokszínű a hat könyvtár által adott kép.

A megfigyelt könyvtárhasználók mintegy 90%-a egyetemi illetőségű volt (hallgatók és oktatók), a könyvtárban folytatott kutatásoknak több mint 80%-át hallgatók végezték. A műszaki és a természettudományi szakok hallgatói ritkábban, a társadalom-, illetve a humántudományi szakok hallgatói gyakrabban folytattak könyvtári kutatásokat. Az információs eszközök használatának vizsgálatakor azt kívánták felderíteni, hogy a használó milyen eszközöket ismer saját tapasztalatából; milyen gyakorisággal használja azokat, mennyire érzi magát rutinosnak használatukban; mi az oka annak, hogy egyes információs eszközöket ritkán vagy egyáltalán nem használ, s végül a használóról készült külső megfigyelés során rögzíteni kellett, hogy mely eszköz igénybevételekor történt a tényleges megfigyelés.

A kérdésekre adott válaszokból az egyes könyvtárak információs eszközei is értékelhetők voltak, sikerült azok pozitív és negatív vonásait is feltárni. Például a betűrendes katalógusoknál a naprakészség, a megjelenési forma, a teljesség, az utalórendszer, az alkalmazott szabályzat; a tárgyszó-katalógusoknál a tárgyszavak mennyisége, áttekinthetősége, a terjedelem, teljesség; a szakkatalógusoknál az áttekinthetőség, a használat során jelentkező nehézségek, az alkalmazott rendszer kritikája; végül a szabadpolcos állományoknál azok terjedelme, prézens jellege, az alkalmazott jelzetelés, az állomány áttekinthetősége, aktualitása volt.

Az információs eszközök használatát kétféle szempontból, a megfigyelt személyek mint használók, illetve a megfigyelt kutatások felől vizsgálták, melyek a könyvtári információs eszközök használatát szükségessé tették. E két alkotóelem megítélésében a vizsgálatban részt vett szociológusok és könyvtárosok között a több éves munkamegbeszélések során sem alakult ki egyetértés. A szociológiai vizsgálat a „használó és a könyvtári rendszer meghatározott részei közötti interakciót”, azaz a kutatást magát helyezte a középpontba, nem pedig az egyes használók információs viselkedését, tehát a kutatást annak pszichoszociális kontextusával együtt. A vizsgálat anyagának szociológus interpretációja ennek megfelelően az empirikusan szerzett adatok sokféle statisztikai módszer szerinti feldolgozását, kiértékelését adja. Az adatok értékelése során azonban számos ponton hiányosságok mutatkoztak a használók viselkedésmódjának leírásánál, magyarázatánál, különösen a használók a kutatás során szereplő előzetes információinak, kiegészítő információinak elbírálásakor.

A szociológusok e szubjektívnek, nem vagy nehezen mérhetőnek ítélt összetevők kiküszöbölése érdekében az értékelés során szigorúan elkülönítették az elsődleges (előismeretek nélküli) és a nem elsődleges kutatás (keresés) fogalmát és értékelésük során mindvégig ennek megfelelően jártak el. A könyvtárosok ugyanakkor bizonyos részfolyamatok értékelésénél továbbléptek e korlátokon, több ponton kiegészítő megállapításokat tettek.

A kutatási eredményekről készült kiadvány is magán viseli e szakmai nézeteltérések nyomát. A közel 700 oldalas első kötet a szociológus munkacsoport rendkívül alapos,

statisztikákkal, táblázatokkal gazdagon illusztrált és alátámasztott eredményértékelése. Ehhez járul második kötetként a könyvtáros munkacsoport összefoglalása, amely az előbbi kötet vitatott pontjaihoz készült kiegészítéseket öleli fel. A harmadik kötetben a vizsgálat módszereinek részletes ismertetése és a teljes dokumentáció tekinthető át.

A számítógépes elemzést 2180 teljes felvétel adataival végezték el, amelyekből 4991 tájékoztatási eszköz-kutatás ismérveit emelték ki. A feldolgozás OSIRIS-programrendszerben történt, a vizsgálat adatait a kölni Zentralarchiv für empirische Sozialforschungnál őrzik.

A vizsgálat eredményei információs eszközökre, az azokon végzett elsődleges és a kiegészítő információkkal induló, illetve cím-, valamint témakutatásokra, ezek tipikus és nem tipikus stratégiáira lebontva készültek el, figyelembe véve az információs eszközválasztás meghatározóinak (jártasság a kutatási problémában, rutin a megfelelő információs eszköz használatában, az adott könyvtár rendszere) érvényesülését.

A betűrendes katalógusokkal, azok használatával kapcsolatos vizsgálódások egyértelműen kimutatták, hogy a betűrendes katalógus a leggyakrabban használt, zártraktáras könyvtárakban egyeduralkodó, szigorúan formalizált információs eszköz. A megfigyelt irodalomkutatások 90 százalékában kizárólagos szerepe volt, kombinált eszköz-igénybevétel esetében a szabadpolccal közös használata volt tipikus. Szerepe természetesen a címkutatásoknál, főleg ismert nevű szerzők monográfiái kikeresésénél volt döntő, rutinos használók bizonyos témakutatásoknál is használják (bizonyos szerzőről, illetve szerzőtől készült publikációk összességének kigyűjtése esetében). Használatára csak másodsorban hat ki a katalogizálásnál alapul vett szabályzat, az ún. „nehezen fellelhető anyag” (pl. testületek publikációi) esetében jut szerephez ez a tényező. Az olvasó által a kutatásra fordított idő a betűrendes katalógus esetében alacsony. A használói rutin megszerzése mérhetően hatékonyabbá teszi a használói kereséseket. A tapasztalatok szerint a könyvtárosok által sok fáradsággal elkészített utalórendszert a használók nem, vagy alig veszik figyelembe, számukra a minél több „belépési lehetőség” a kényelmes, a szótár-katalógus-típust érzik a legkellēmesebben használhatónak. Fontos számukra, hogy a használt katalógus az állomány minél nagyobb részét, lehetőleg teljességét ölelje fel, s mielőbb tárja fel a könyvtárnak a használók igényeivel összehangolt új beszerzéseit. A betűrendes katalógusok használata az esetek túlnyomó többségét kitevő elsődleges keresések esetében is problémamentes, többé-kevésbé minden használó eligazodik bennük. A megjelenési formákat tekintve a használók a mikrofiche-katalógusokat ítélték a legáttekinthetőbbeknek, leghatékonyabban használhatóaknak.

A tárgyi katalógusok áttekintése azt mutatta, hogy amely könyvtárakban szakkatalógus és tárgyszó-katalógus is létezik, ott általában a szakkatalógus öleli fel a teljes állományt, a tárgyszó-katalógus kiegészítő jellegű, az állománynak csak bizonyos területeit tárja fel, ott azonban a témafeltárás optimális eszköze. A két katalógus közül a tárgyszó-katalógus általában ismertebb és jobban használt, a felmérések szerint a szakkatalógust kevesen ismerik, használatát pedig nehézkesnek tartják. (A szakkatalógusok által követett rendszert illetően igen heterogén a kép, van ETO-, Eppelsheimer-, Hirschberger-szerinti, házi rendszer alapján épülő, valamint helyrajzi jellegű is közöttük.) Az irodalomkutatási

cél megfogalmazása a szakkatalógus használóinál kevésbé precíz, mint a tárgyszó-katalógus használóinál.

A tárgyi katalógusokat elsősorban elsődleges témakutatásoknál használják. A kutatási ráfordítás témakutatás esetében lényegesen meghaladja a címkereséseknél tapasztalt időtartamokat. A kutatás eredményessége függ a kutatási időráfordítás nagyságától, valamint a katalógus által feltárt állomány kiterjedésétől, nagyságától. A katalógushasználati rutin emelkedésének pozitív hatása a szakkatalógus használatakor regisztrálható. A tárgyi katalógusokban címkeresést csak gyakorlatlan használók végeznek, keresési hibák esetén kiegészítő kutatásként. Ezek a keresések nagy ráfordítást követelnek és eredményességük átlagon aluli.

A *szabadpolcos állományokkal*, az azok használatával kapcsolatos vizsgálódások rámutattak arra, hogy a szabadpolc több, mint információs eszköz, funkciói sokrétűek. Alapfunkciói szerint részint nyitott raktár, formálisan áttekinthető rendszerrel (e funkció érvényesül a katalógusból vagy más forrásból ismert jelzetű könyv kikeresésekor), emellett nem-elsődleges kutatásoknál az újrafelismerés eszköze, végül fontos információs eszköz (szisztematikus felállításánál fogva e minőségében általános jellegű, mind téma-, mind címkutatásoknál használható rendszere tartalmi áttekintésének birtokában). Kiegészítő funkciói a szabadpolcon elhelyezett állományba való közvetlen beleolvasás lehetőségéből adódnak: a használó csak a számára valóban releváns anyagot viszi el a szabadpolcra; lehetővé válik a rövid ideig tartó használat, mert sokszor kölcsönzés nélkül gyors használat után a könyv azonnal visszakerül a polcra; a „böngészés” közben felmerült újabb igények kielégítése, egyébként nem keresett könyvekbe történő beleolvasás. Centralizáltan elhelyezett, kompakt szabadpolcos állományok esetében a fentiekhez bizonyos interdiszciplináris funkció érvényesülése is járul. Ez könyvtárként más-más súllyal regisztrálható, nem annyira a szabadpolcos állomány nagyságától, hanem annak elhelyezési rendjétől, a könyvtáron belüli helyétől, a könyvtár egész szervezeti felépítésétől függően. Általánosan érvényes megállapítás, hogy információs eszközként a szabadpolc elsősorban problémakutatásoknál használatos; szemben a katalógusokkal, amelyek használatánál elsősorban az elsődleges kutatások a dominánsak, a szabadpolcnál a megújított vagy megismételt kutatások a jellemzőek. A kutatási ráfordítás, a keresőfogalmak száma a szabadpolcon történő kutatásoknál alacsonyabb, mint a katalógusokban végzeteknél. Itt ugyanis nincs szükség a keresőfogalmak verbális megfogalmazására, elegendő a szakterület, esetleg bizonyos külső jegyek ismerete. Nincs szükség bibliográfiai előismeretekre sem. A kutatás sikeres volta a szabadpolcok esetében a könyv tényleges kézbevitelét jelenti, ilymódon többet ölel fel, mint egy katalógus-kutatás eredménye. (A kölcsönözhető szabadpolcos állományú könyvtárakban ez a reláció fordított, ott a katalógusokban végzett kutatások biztonságosabbak, eredményesebbek.)

A könyvtári látogatók magatartása összefügg a könyvtárak struktúrájával: a szabadpolc bevezetése új magatartási jegyek megjelenését hozza magával, kihat a hagyományos, zártraktáros könyvtárakban kialakult viselkedési jellemzőkre is.

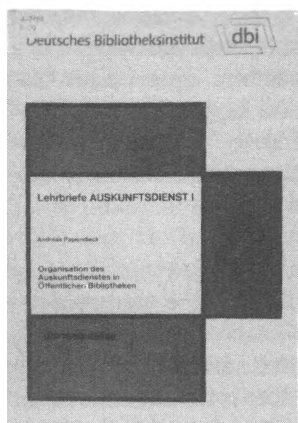
Általánosan elmondható, hogy egy információs eszköznek minél magasabb az ismertségi foka a könyvtárban, annál inkább használják is azt. Az információs eszközök használati gyakorisága a könyvtárak tipikus strukturális jegyeit tükrözi. A zártraktáros

könyvtárakban a katalógusok és a szabadpolcos állomány használati gyakoriságának aránya 17:1, a megosztott állományú könyvtárakban ez az arány 5:1 (Regensburgban 2:1), míg a teljesen szabadpolcos konstanzi könyvtárban – noha ismertek a katalógusok – ez az arány fordított: 1:3.

Az ismertetett kutatási eredmény összefoglalása nem vállalkozott a tapasztalatokból adódó, a könyvtárak jövődő feladatait, tevékenységét érintő következtetések levonására. A megismert adatokból azonban értelemszerűen és önként adódik az igény részben az információs eszközök megismert – és a vizsgálat statisztikai adataival gazdagon alátámasztott – pozitív tulajdonságainak, összefüggéseinek erősítésére, részben a könyvtárhasználók orientálásának továbbfejlesztésére, az információs eszközökben rejlő, de a használók által eddig fel nem ismert, ki nem használt pozitívumok felszínre hozására. Ilyenek például a tárgyi katalógusok esetében a többdimenziós feltárást biztosító vonások erőteljesebb kihasználása, szemben a szabadpolc lineáris felállításából adódó kényszerű információvesztéssel stb.

Meggyőződésünk, hogy a három kötetben közreadott nagyszabású vizsgálat tanulmányai a hazai könyvtárügyben is jól kamatoztathatók.

MADERNÉ KISS Márta

Lehrbriefe Auskunftsdienst. Berlin, Deutsches Bibliotheks-
institut.

Teil 1. PAPENDIECK, Andreas: Organisation des Auskunftsdienstes in Öffentlichen Bibliotheken. (dbi-materialien, 22) 1982. 15 db

Teil 2. Auskunftsmittel der Allgemeinen Auskunft.

A.: BENCKER, Katja: Allgemeinenzyklopädien. (dbi-materialien, 24) 1983 4 db

Tájékoztatószolgálati leckék

A Német Szövetségi Köztársaságban 1975 óta foglalkoznak a távoktatás lehetőségeivel, módszereivel a könyvtárosképzésben és továbbképzésben. Ennek eredményeképpen továbbképzési terv és ajánlásgyűjtemény¹ született, mely többek között előirányozta a távoktatást szolgáló taneszközök tervszerű, egymásra épülő és decentralizált tervezését és kidolgozását. A multimediális távoktatás lehetőségeit kísérleti jelleggel két témakörben (a címléírás szabályai, illetve a tájékoztató szolgálat) dolgozták ki, s ki is próbálták a gyakorlatban. A visszajelzések, a szükséges változtatások után 1982-től került sor a "Tájékoztatószolgálati leckék" (Lehrbriefe Auskunftsdienst) országos terjesztésére.

A tájékoztatószolgálati kurzus öt részből áll. Az 1. rész a tájékoztató szolgálat szervezési kérdéseivel foglalkozik, a közművelődési könyvtárak példáján. A 2. rész az általános tájékoztatás eszközeit mutatja be. A 3. rész (ez még nem jelent meg) a kommunikációs folyamatot elemzi a tájékoztató szolgálatban. A tervezett 4. és 5. rész a keresési stratégiával foglalkozik majd és programozott oktatási anyagokat fog tartalmazni.

A sorozat elkészítésében és összeállításában a könyvtárosképző intézmények oktatói, gyakorló könyvtárosok, továbbá a Deutsches Bibliotheksinstitut munkatársai vettek részt, a Commission für Auskunftsdienst (Tájékoztatószolgálati Bizottság) szakmai irányításával.

A tájékoztatószolgálati leckék minden része az oktatási cél megjelölésével kezdődik. Az egyes részek magvát az oktatási egységek képezik, melyeket kiegészítő anyagok, példagyűjtemények, gyakorló feladatok és beküldendő házi feladatok egészítenek ki.

A visszakereső tájékoztatás szervezése a közművelődési könyvtárakban című rész igazi multimediális oktatócsomag. A szöveges rész definíciókat, elméleti fejtegetéseket tartalmaz egy-egy modellt, típust képviselő közép- és nagyvárosi közművelődési könyvtárakat mutat be. Mindezt hangos diamelléklettel teszi szemléletesebbé. Értékes eleme az oktatócsomagnak a "könyvtárápító készlet" (Bibliotheksbaustein), mely jelentős mértékben fejlesztheti a hallgatók alkotóképességét, kreativitását. A készlet először egy 2–3

oldalal "esetismerttetést" (például egy többemeletes középvárosi könyvtár összes, a feladat megoldása szempontjából lényeges paramétere: alapterület, az állomány nagysága, megoszlása, katalógusok, nyitvatartási idő, a város egyes jellemzői stb.) közül, majd megfogalmazza a feladat(ok)at. Például: a mellékelt alaprajz és a felragasztható színes csikok segítségével "be kell bútorozni" a könyvtár egyes szintjeit, vagyis a tájékoztató munka szempontjából legésszerűbben elhelyezni a szakirodalmat, a szépirodalmat, a helyben használható állományt, a munkaasztalokat, a katalógusokat, a tájékoztató pultot és a folyóiratokat. Az elrendezést írásban is indokolni kell. A feladatot a konzultációs központba küldi a hallgató, és onnan megjegyzésekkel ellátva, kijavítva kapja vissza.

A sorozat 2. része a nyugatnémet közművelődési könyvtárak legfontosabb általános tájékoztatói eszközeit mutatja be. Ezen belül az "A" rész foglalkozik az általános lexikonokkal és enciklopédiákkal. (A tervezett "B" rész az általános életrajzi műveket, a "C" rész pedig a szótárakat és rövidítésjegyzékeket fogja bemutatni.)

Az "A" rész négy leckéből és azon belül összesen 10 oktatási egységből áll. (Egy-egy lecke átlag 50–60 oldal terjedelmű.) Az oktatási cél megfogalmazása után részletes lexikonelemzési szempontlista következik, majd a hat legfontosabbnak ítélt lexikoncsalád mintaelemzése, egy valamennyiben szereplő szócikk összehasonlítása alapján.

Az elemzési szempontokat Wolfram *Henning*, a stuttgarti Könyvtártudományi szakfőiskola professzora dolgozta ki. Fő pontjai: 1. előszó, 2. a szerzők, kiadók hitele, ismertsége, 3. kiadástörténet, 4. koncepció, 5. az egyes szócikkek terjedelme és minősége, 6. illusztrációk, ábrák, térképek, 7. irodalomjegyzék, 8. kiegészítő anyagok (pl. rövidítésjegyzék), 9. a címszavak elrendezése és a mutatóapparátus, 10. tipográfia, papír és kötés, 11. aktualizálás (javítás, bővítés, kiegészítés), 12. a használók köre, 13. összehasonlítás, 14. kiegészítő kritériumok a szaklexikonok, szakenciklopédiák elemzéséhez. Az egyes értékelési szempontok tovább részleteződnek, például az ötödik további nyolc kérdéssel bővül.

Mivel nyugatnémet oktatási segédletről van szó, természetes, hogy először a német lexikonokat mutatja be. Ezek: Meyers enzyklopädisches Lexikon 1–25. köt. (1971–1979) + 5 kiegészítő kötet, Brockhaus Enzyklopädie 1–20. köt. (1966–1974) + kiegészítő kötetei, Das neue Fischer Lexikon in Farne 1–10. köt. (1981).

Majd ezután következik a New Encyclopedia Britannica 1–30. köt. + Book of the year és a La grande Encyclopedie (Larousse) 1–20. köt. (1971–1978), s a Nagy Szovjet Enciklopédia angol nyelvű tükörfordítása: a Great Soviet Encyclopedia 1–25. köt. + kumulált indexe (1973–1981) zárja a sort.

A fenti lexikonok és enciklopédiák bemutatása és összevetése így történik: 1. rövid bevezetés, 2. a lexikon címlapjának, előszavának, használati útmutatójának másolata, 3. az "Izrael" szócikk másolata, 4. a megfelelő mutatórészek másolata. Ezt követi a 14 pontos elemzés. Azzal, hogy egységesen ugyanaz a szócikk kerül bemutatásra és elemzésre, lehetővé válik az összehasonlítás, az egyes lexikonok, enciklopédiák speciális jellemzőinek kidomborítása. (Bár meg kell jegyeznünk, hogy az alaposabb megismeréshez nyilvánvalóan több példára van szükség, s különféle típusú szócikkek összehasonlító elemzésére is.)

Önmagában az egyébként rendkívül alapos lexikonelemzési szempontok, a minta-elemzések, és a kapcsolódó gyakorlati feladatok (pl. "mit gondol, helyettesítheti-e "Fischer" a "Meyer"-t vagy a "Brokhaus"-t kisebb könyvtárban?) nem újszerű számunkra, hiszen ilyenekkel találkozhatunk a hazai jegyzetekben^{2, 3} és még inkább a tájékoztatás című tárgy oktatásának mindennapi gyakorlatában. Az összehasonlítás azonban rendkívül tanulságos lehet.

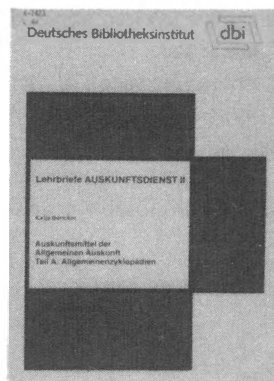
Éppen ezért örömmel üdvözljük a Deutsches Bibliotheksinstitut távoktatási kiadványsorozatát, melynek elsődleges címzettjei a közművelődési és iskolai könyvtárakban dolgozó gyakorló könyvtárosok és a nappali könyvtárszakos hallgatók. Bár egy-egy nálunk is akad, mint például Rácz Ágnes munkája⁴, könyvtárosképzésünk, továbbképzésünk nem bővelkedik speciális, az egyéni tempójú tanulást lehetővé tevő segédletekben. A sorozat itt bemutatott két része közül különösen az első (a tájékoztatás szervezéséről szóló) rész tanulságos számunkra gyakorlatias megközelítése, kiérleltsége és azon módszere miatt, hogy a hallgatót problémaszituációba helyezi, rendelkezésére bocsátja a probléma megoldásának eszközeit, s gondoskodik a visszajelzésről is.

A "tájékoztatószolgálati leckék" arra is figyelmeztetnek, nem elég, hogy van új tantervünk, nem elég, ha tankönyvről, jegyzetről gondoskodunk, hanem az egyéni tanulást segítő oktatócsomagokat is el kell készítenünk. Az is járható útnak látszik, hogy minél több bevált segédletet lefordítunk, magyarítunk, adaptálunk.

PÁLVÖLGYI Mihály

JEGYZET

1. Fortbildungsplan. Entwurf der Grundsatzplanung zur Fortbildung der Bibliothekaren. Empfehlungen zur Fortbildung im Bereich der öffentlichen Bibliotheken und Vorschläge zu einer Gesamtplanung für ein bibliothekarisches Fernstudium. Berlin, 1980, Deutsches Bibliotheksinstitut, IV, 201 p.
2. KERTÉSZ Gyula: Könyvtári tájékoztatás. 1. Általános tájékoztatás. Bp. 1975. Tankönyvkiadó, 285–293.p.
3. FERENCZI Zsuzsanna: A tájékoztató munka alapjai. = Könyvtárkezelői ismeretek. Ideiglenes tanfolyami jegyzet. Bp. OSZK–KMK, 208–209.p.
4. RÁ CZ Ágnes: Építsünk katalógust. 1.r. Egyetemes Tizedes Osztályozás és csoportképzéses szakkatalógus szerkesztés. Bp. 1981, Pest Megyei Pedagógus Továbbképző, 61 p.

Mikroszámítógépek a könyvtári és tájékoztatási munkában

A *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT)* c. folyóirat 1986. évi 5–6. összevont számát a dokumentáció/szaktájékoztatási és egyéb könyvtári munkákban alkalmazható mikroszámítógépes programoknak, elsősorban az információkereső rendszereknek szenteli.

HELYZETKÉP

Több ezerre tehető azoknak a dokumentátoroknak, könyvtárosoknak és egyéb tájékoztatási szakembereknek a száma, akik jelenleg – megfelelő szoftver hiányában – meglévő mikrogépeiket nem tudják információkeresésre használni. Ha mégis megpróbálkoznak vele, többnyire csak drága megoldások kerülnek szóba, így ki lesznek szolgáltatva a készítőknél. Nincs a piacon termékválaszték. Különösen az olyan típus szoftver hiányzik, amelyet a felhasználó saját igényei szerint alkalmazhatna, ezért sok vevője és szükségképpen olcsó ára lenne. Hasonló vagy még rosszabb a helyzet más könyvtári feladatok megoldása terén.

OKOK

- A mikroszámítógépesítés hulláma Magyarországot is elérte, nagy számban születnek ezekre a gépekre adminisztrációs, nyilvántartási és egyéb vállalati célú programok, ezekhez képest azonban nem fejlődött a dokumentációs, könyvtári és más (pl. múzeumi, mikrofilmtári) információkeresésre, valamint az információk megfelelő megjelenítésére alkalmas szoftvertermékek készítése.
- A könyvtárak és dokumentációs intézmények nem veszik meg a (nekik) használhatatlan programot, így a szoftvergyártó abban a tévhitben él, mintha eleve csak nagyon kis felvevő piacról lenne szó.
- Ezeknek a programoknak viszonylag speciális, nem közismert igényeket kell(ene) kielégíteniük, amelyeket olykor a felhasználók is – gépesítési tapasztalatok híján – nehezen tudnak megfogalmazni.
- Nem alakult ki a szakmánk számára megfelelő szoftverpiac, főleg a nagyobb szoftverházak nem mutatnak különösebb érdeklődést ilyen termékek készítése iránt.

CÉLUNK: A VÁLTOZTATÁS

A TMT szerkesztősége szeretne hozzájárulni a helyzet megváltoztatásához e tematikus számmal. Az anyaga négy főbb kérdés köré csoportosítható:

- Mikroszámítógépeken használható információkereső rendszerek
 - Az 1986 januárjában a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Neumann János Számítógéptudományi Társaság által rendezett konferencia visszhangja – sok irányból
- Információkereső rendszerek
 - Elemző tanulmány a dokumentációs és könyvtári célú információkereső rendszerekkel, illetve az ilyen típuszoftverrel szemben támasztható követelményekről
 - Áttekintés az ismertté vált és hozzáférhető információkereső szoftvertermékekről (programrendszerenként rövid leírás, továbbá rendszerenként felvett részletes adatlapok az összehasonlítás megkönnyítésére, a beszerzés helyének, árának stb. feltüntetésével)
 - Önálló cikkek a TUDOR, TÉKA, MICROISIS, LIBASE, MICRO-SHIVA rendszerekről
- Úton az egyéb mikrogépek alkalmazása felé
 - Áttekintés a Magyarországon hozzáférhető fontosabb mikrogépekről
 - Beszámoló a hazai mikrogépes könyvtári szoftverek nyilvántartásának tervéről, illetve kérdéséről (tájékoztató adatokkal néhány nem információkereső programról)
 - A mikrogépek alkalmazása a könyvtárosképzésben
 - A könyvtárosok képzési lehetőségei a mikrogépek alkalmazása terén
- Külföldi kitekintés
 - Beszámoló az 1986. márciusában rendezett nemzetközi dokumentációs és könyvtári mikrogépes konferenciáról

Terveink szerint – a *Szóllósy Éva* és *Ungváry Rudolf* vendégszerkesztésében készülő – szám szerzői között szerepel: *Bárdosi Mária, Bobokné Belányi Beáta, Jacsó Péter, Mazzag Mihály, Sárdy Péter, Szóllósy Éva, Szücs András, Ungváry Rudolf, Vajda Erik*. A TMT 5–6 száma az OMIKK Értékesítési osztályán (Bp. VIII. Múzeum u. 17.) előfizethető vagy készpénzért megvásárolható.

A TMT szerkesztősége

TÁJÉKOZTATÓ

szerzőinknek a Könyvtári Figyelő szerkesztőségéhez benyújtott kéziratok tartalmi és formai követelményeiről

1. Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföld könyvtárügyével, jelentős szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó kéziratokat fogad el közlésre.
2. A kéziratokat 2 példányban kettes sorközzel gépelve (30 soros, 60 leütéses oldalon) kérjük beküldeni.
3. Ábrákat, illusztrációkat csak korlátozottan tudunk közölni. Csak jó minőségű, kontúros ábrát vagy fényképet tudunk elfogadni. A táblázatokat és az ábrákat külön lapon szintén két példányban kell mellékelni és helyüket a kéziratban megjelölni.
4. A kéziratok terjedelme tanulmányok esetében ne legyen több egy ívnél (21 oldal); a fordítások, tömörítvények, külföldi könyvtárügyi eseményekről szóló beszámolók 8–10, a könyvismertetések 4–6 oldal terjedeleminél.
5. A tanulmányok rövid 10–15 mondatos tartalmi kivonatát két példányban kérjük csatolni az angol, orosz és német nyelvű tartalmi ismertető elkészítése céljából.
6. Az idézetekkel, hivatkozásokkal kapcsolatban a következőket kérjük: ha a cikk egészében ötnél kevesebb a hivatkozások száma, a forrásokat **lábjegyzetben adják meg**, egyébként a cikk végén **IRODALOM** vagy **JEGYZETEK** címszó alatt sorszám szerint sorolják fel. Szó szerinti idézésnél az idézett mű szerzője, címe kiadója, a kiadás helye, a kiadás éve és az oldalszám jelölendő meg. Folyóiratcikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a folyóirat teljes nevét, az évfolyamot, a megjelenés évét, a folyóirat számát és az oldalszámot kérjük megadni.
7. A szerkesztőség joga a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz a szerző hozzájárulása szükséges.
8. A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
9. A kézirat végén kérjük feltüntetni a szerző nevét, munkahelyét, munkahelyi telefonszámát, lakcímét, személyi azonosító számát és azt, hogy a honoráriumot hová kéri átutaltatni.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek szerkesztőségünkbe.

Köszönettel:

A szerkesztőség

Ára: 30,– Ft

NOVEMBER 1986

THE JOURNAL OF THE

AMERICAN SOCIETY OF

PLANT PHYSIOLOGISTS

AND THE SOCIETY OF

MOLECULAR PLANT PHYSIOLOGISTS

AND THE SOCIETY OF

PLANT CELL PHYSIOLOGISTS

AND THE SOCIETY OF

PLANT SYSTEMATICS